ΕΤΟΣ ΝΑ΄. ΤΕΥΧΟΣ 602 — 603 ζ΄ — η΄

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Μηνιαῖον Θεολογικὸν Θρησκευτικὸν περιοδικόν.
Ὄργανον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ	1968

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ: «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»
ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ Π. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ κ. ΛΕΩΝΙΔΟΥ
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1917
ΙΔΡΥΤΗΣ: Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ (†)
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Π. Σ. ΡΟΚΚΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1968 τ. 602 - 603 ζ΄ - η΄.

ΤΟ ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝ ΤΗΣ ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΓΕΝΕΥΗΣ

Ἐπὶ τῇ λήξει τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Γενεύῃ καὶ ἐν τῷ Ὀρθοδόξῳ Κέντρῳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου συνελθούσης Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς ἀπὸ 7 - 15 Ἰουνίου, ὑπὸ τὴν Προεδρείαν τοῦ Σεβ. Γέροντος Μητροπολίτου Χαλκηδόνος κ. Μελίτωνος, Ἀρχηγοῦ τῆς Ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐξεδόθη τὸ κάτωθι ἐπίσημον ἀνακοινωθέν.

«Κανονικῇ προσκλήσει τῆς Α. Θ. Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίου Ἀθηναγόρου τοῦ Α΄ ἔχοντος πρὸς τοῦτο τὴν ὁμόφωνον συναίνεσιν τῶν Μακαριωτάτων καὶ Σεβασμιωτάτων Προκαθημένων τῶν κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων καὶ Αὐτονόμων Ἐκκλησιῶν, συνῆλθεν εἰς τὸ ἐν Γενεύῃ Ὀρθόδοξον Κέντρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ 7 - 15ης Ἰουνίου, Διορθόδοξος Ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνος κ.κ. Μελίτωνος, Ἀρχηγοῦ τῆς Ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, γραμματεύτονος τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Μύρων κ.κ. Χρυσοστόμου Μέλους τῆς αὐτῆς Ἀντιπροσωπείας.

Τῆς Διορθοδόξου ταύτης Ἐπιτροπῆς μετέσχον ἐκ μέρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου οἱ ὡς ἄνω δύο Ἱεράρχαι καὶ ὁ Ἄρχων Μ. Πρωτονοτάριος κ. Ἐμμανουὴλ Φωτιάδης Καθηγητής, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας, οἱ Σεβ. Μητροπολῖται Νουβίας καὶ Πτολεμαΐδος κ. Συνέσιος, Κεντρώας Ἀφρικῆς κ. Κυπριανὸς καὶ Ἄκκρας κ. Εὐστάθιος, τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας οἱ Σεβ. Μητροπολῖται Χαλεπίου κ. Ἠλίας, Βρασιλίας κ. Ἰγνάτιος, Τολέδο - Ὀχάϊο κ. Μιχαήλ, τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Φιλαδελφείας κ. Ἐπιφάνιος καὶ ὁ Ἐλλογιμώτατος κ. Παναγιώτης Τρεμπέλας Καθηγητής, τῆς Ἐκκλησίας Ρωσίας, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Λένιγκραντ καὶ Νοβγκορόντ κ. Νικόδημος, ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Βρυξελλῶν καὶ Βελγίου κ. Βασίλειος καὶ Θεοφ.

Ἐπίσκοπος Ζαράϊ κ. Ἰουβενάλιος, τῆς Ἐκκλησίας Σερβίας ὁ Σεβ. Ἐπίσκοπος Ζίτσης κ. Βασίλειος καὶ ὁ Ἐντιμολ. κ. Στόγιαν Γκόσεβιτς Καθηγητής, τῆς Ἐκκλησίας Ρουμανίας ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μολδαβίας κ. Ἰουστῖνος, ὁ Θεοφ. Ἐπίσκοπος Τιργοβιστίου κ. Ἄνθιμος, ὁ αἰδεσιμ. κ. Λίβιου Στὰν Καθηγητής, τῆς Ἐκκλησίας Βουλγαρίας, οἱ Σεβ. Μητροπολῖται Σλῆβεν κ. Νικόδημος καὶ Λοφτσοῦ κ. Μάξιμος, τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Πάφου κ. Γεννάδιος καὶ ὁ Πανοσ. Ἀρχιμ. κ. Χρύσανθος Σαρηγιάννης, τῆς Ἐκκλησίας Ἑλλάδος, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ξάνθης κ. Ἀντώνιος καὶ οἱ Ἐλλογιμ. Καθηγηταὶ κ.κ. Ἰωάννης Καρμίρης καὶ Εὐάγγελος Θεοδώρου, τῆς Ἐκκλησίας Πολωνίας ὁ Ἐπίσκοπος Μπιελοστόκ καὶ Γκδὰνσκ κ. Νικάνωρ καὶ ὁ αἰδεσ. Πρωθιερεὺς κ. Γεώργιος Κλίγκερ καὶ τῆς Ἐκκλησίας Φιλλανδίας, ὁ Πανοσιολ. Ἀρχιμανδρίτης κ. Ἰωάννης Ρίννε.

Ἡ Διορθόδοξος αὕτη Ἐπιτροπή, ὡς Ἡμερησίαν Διάταξιν αὐτῆς εἶχε τὰ ἀκόλουθα θέματα.

Α) Μελέτη καὶ κατάρτισις σχεδίου καθορίζοντος τὸν τρόπον τῆς διὰ Διορθοδόξου συνεργασίας παρασκευῆς τοῦ ἔργου τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς μελλούσης ἵνα ἀποφανθῇ ἐπὶ τῶν ἐν τῷ Καταλόγῳ τῆς Α΄ Πανορθοδόξου Διασκέψεως θεμάτων.

Β) Θεώρησις τῆς μέχρι τοῦδε σημειωθείσης προόδου, ὡς καὶ τοῦ δέοντος ἐφεξῆς γενέσθαι ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν σχέσεων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν Ἐκκλησιῶν:

α) Ρωμαιοκαθολικῆς, β) Ἀγγλικανικῆς, γ) Παλαιοκαθολικῆς, δ) Μεταχαλκηδονίων, ε) Λουθηρανῆς.

Γ) Ἐξέτασις τοῦ τρόπου τῆς συστηματικωτέρας καὶ πληρεστέρας ὀρθοδόξου προσφορᾶς εἰς τὸ ἔργον τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν γενικῶς καὶ ἰδίᾳ ἐν ὄψει τῆς ἐν Οὐψάλῃ Δ΄ Γενικῆς συνελεύσεως τοῦ Συμβουλίου τούτου.

Ἡ Ἐπιτροπὴ διεξήγαγε τὸ ἔργον αὐτῆς, τόσον ἐν ταῖς γενικαῖς συνεδρίαις, ὅσον καὶ εἰς κατὰ θέματα Ὑποεπιτροπάς, κατέληξε δὲ ὁμοφώνως εἰς τὰς κάτωθι ἀποφάσεις:

1. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον θέμα ἤτοι τῆς Συνόδου.

α) Ὅπως τεθῇ ὡς κύριος στόχος καὶ ἄμεσος ἐπιδίωξις ἡ σύγκλησις Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ἁγίας Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

β) Ὅπως πρὸς παρασκευὴν τῆς Συνόδου ταύτης, ἀντὶ τῆς συγκροτήσεως μιᾶς Προσυνόδου συγκροτηθῶσι σταδιακῶς, ἀλλεπάλληλοι Προσυνοδικαὶ Πανορθόδοξοι Διασκέψεις.

γ) Ὅπως συσταθῇ μία Διορθόδοξος προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπή.

δ) Ὅπως συσταθῇ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἓν Γραφεῖον, ἑδρεῦον ἐν τῷ ἐν Γενεύῃ Κέντρῳ αὐτοῦ, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἔργου τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς, τῶν Προσυνοδικῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων καὶ τῆς ὅλης προπαρασκευῆς τῆς Συνόδου.

ε) Ὅπως διὰ τῶν ὡς ἄνω Ὀργάνων, τμηματικῶς ἑτοιμασθῶσιν τὰ θέματα τὰ ἀναγεγραμμένα εἰς τὸν Κατάλογον τῆς ἐν Ρόδῳ Αης Πανορθοδόξου Διασκέψεως, ἀφοῦ προηγουμένως γένηται ἐπὶ ἑνὸς ἑκάστου ἡ δέουσα ἐπὶ μέρους θεολογικὴ ἔρευνα καὶ προεργασία.

στ) Ὅπως τὰ θέματα τὰ ὁποῖα θὰ ἀποτελέσωσι τὸ ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας θεολογικῆς ἐρεύνης κατ' Ἐκκλησίας, ἐπεξεργασίας ὑπὸ τῆς Διορθοδόξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τελικῆς ἑτοιμασίας πρὸς παρουσίασιν ἐνώπιον τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου ὦσι τὰ ἀκόλουθα ἕξ.

1. Αἱ Πηγαὶ τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως.

2. Πληρεστέρα συμμετοχὴ τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἐν τῇ λατρευτικῇ καὶ τῇ ἄλλῃ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας.

3. Ἀναπροσαρμογὴ τῶν περὶ τῆς νηστείας Ἐκκλησιαστικῶν Διατάξεων, συμφώνως τῆς ἀπαιτήσεως τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.

4. Κωλύματα γάμου.

5. Ἡμερολογιακὸν ζήτημα.

6. Ἡ Οἰκονομία καὶ Ἀκρίβεια ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ.

II. Ὡς πρὸς τοὺς διαλόγους.

1. Μετὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπεφασίσθη.

α) Ὅπως συνεχισθῶσιν αἱ ἑκατέρωθεν, ἤτοι μεταξὺ τῶν κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐπαφαὶ καὶ ἐκδηλώσεις ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ, πρὸς τελικὴν ὑπερπήδησιν τῶν ὑφισταμένων δυσχερειῶν δι' ἕνα καρποφόρον Θεολογικὸν ἢ Θεωρητικὸν Διάλογον.

β) Ὅπως γένηται ταῖς ἐπὶ μέρους Ὀρθοδόξοις Ἐκκλησίαις σύστασις περὶ τῆς συνεχίσεως τῆς περαιτέρω συστηματικῆς προπαρασκευῆς τοῦ Θεολογικοῦ ἢ Θεωρητικοῦ Διαλόγου μετὰ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας· καὶ

γ) Ὅπως τὸ θέμα τοῦτο τῆς μελέτης τῶν ἐπὶ μέρους τοῦ διαλόγου τούτου γένηται παρ' ἑκάστῃ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ τῶν καταλληλοτέρων μέσων καὶ μεθόδων θεολογικῆς μελέτης, ἐξακολουθῶσι δὲ αἱ Ἐκκλησίαι ἀνταλλάσσουσαι μεταξὺ ἀλλήλων τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν αὐτῶν, ὡς καὶ πᾶσαν ἄλλην σχετικὴν πληροφορίαν.

2. Μετὰ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας.

Ὅπως ἡ οἰκεία Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπή, ὡς συνεχιστική, συνεχίσῃ βάσει καταρτισθέντος Προγράμματος καὶ ὁλοκληρώσῃ τὸ ἔργον Προπαρασκευῆς τοῦ διαλόγου ἀπὸ Ὀρθοδόξου πλευρᾶς, μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτοῦ ἄρξηται τοῦ διαλόγου μετὰ τῆς ἀντιστοίχου Ἀγγλικανικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς.

3. Μετὰ τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ὅπως ὁμοίως ἡ οἰκεία Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπή, ὡς συνεχιστική, συνεχίσῃ βάσει καταρτισθέντος Προγράμματος, καὶ ὁλοκληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς προπαρασκευῆς τοῦ διαλόγου ἀπὸ Ὀρθοδόξου πλευρᾶς μετὰ τῆς ἀντιστοίχου Παλαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς.

4. Μετὰ τῶν Μεταχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς.

α) Ὅπως πραγματοποιηθῇ Θεολογικὸς διάλογος μεταξὺ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων, καὶ

β) Ὅπως πρὸς τοῦτο συσταθῇ Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπή, ἥτις, βάσει καταρτισθέντος σχετικοῦ προγράμματος νὰ προπαρασκευάσῃ ἅπαντα τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν διάλογον τοῦτον ἀπὸ Ὀρθοδόξου πλευρᾶς καὶ ἀκολούθως διεξαγάγῃ τοῦτον μετὰ ἀντιστοίχου κοινῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς, ἁπασῶν τῶν Μεταχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς.

5. Μετὰ τῶν Λουθηρανῶν.

α) Θεωρεῖ ὡς λυσιτελῆ τὴν ἔναρξιν ἀμοιβαίων ἐπαφῶν μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν, πρὸς δημιουργίαν ἀγαθῶν σχέσεων καὶ προλείανσιν οὕτω τοῦ ἐδάφους.

β Φρονεῖ μὲν ὅτι ὁ Διάλογος οὗτος δέον ἵνα διεξαχθῇ μεταξὺ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς Παγκοσμίου Λουθηρανικῆς Ὁμοσπονδίας, θεωρεῖ ὅμως εὐκταῖον ὅπως προηγουμένως ἐπιδιωχθῇ καὶ ἐπέλθῃ συμφωνία τις ἕνωσις πρὸς ἀλλήλας τῶν μεγαλυτέρων συντηρητικωτέρων Προτεσταντικῶν Λουθηρανικῶν Μερίδων.

γ) Ἐπίσης θεωρεῖ ἀναγκαῖον, ὅπως πρὸς προπαρασκευὴν τοῦ διαλόγου ἀπὸ τοῦδε ἀνατεθῇ εἰς εἰδικοὺς ὀρθοδόξους θεολόγους ἡ μελέτη τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα ἐνδέχεται νὰ ἐμφανίσῃ ὁ διάλογος οὗτος καὶ

δ) Προτείνει ὅπως, ὅταν ταῦτα θὰ ἔχωσι συντελεσθῇ, συσταθῇ εἰδικὴ Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπή, ἵνα αὕτη προετοιμάσῃ ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους καὶ ἐν καιρῷ διεξαγάγῃ τὸν διάλογον.

III. Ὡς πρὸς τὴν συμμετοχὴν τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς τὸ ἔργον τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν.

α) Ὅπως ἐκφράσῃ τὴν γενικὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας συνείδησιν ὅτι ἀποτελεῖ ὀργανικὸν μέλος τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἀριθ. Πρωτ. 3397 / Διεκπ. 1240 — Ἀθήνῃσι τῇ 29.5.1968

ΠΑΡΑΙΝΕΤΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ 1529

Πρὸς

Τὸν Εὐσεβῆ Ἑλληνικὸν Λαὸν

Ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία διὰ τῆς Ἁγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου ἀπευθύνεται σήμερον πρὸς τὸν εὐσεβῆ ἑλληνικὸν λαόν, διὰ νὰ κρούσῃ εἰς αὐτὸν τὸν κώδωνα ἑνὸς σοβαρωτάτου κινδύνου, ὁ ὁποῖος ἀπειλεῖ αὐτὴν ταύτην τὴν ὕπαρξιν καὶ ἐπιβίωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Πρόκειται διὰ τὸν κίνδυνον, τὸν ὁποῖον ἐπεσήμαναν ἐσχάτως διαπρεπεῖς καὶ κορυφαῖοι Ἕλληνες ἐκπρόσωποι τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης. Οὗτοι, διευθύνοντες εἰδικὰ ἐπιστημονικὰ Ἰνστιτοῦτα καὶ ἐρευνητικὰ Κέντρα, ἐμελέτησαν τὸ δημογραφικὸν πρόβλημα τῆς χώρας μας καὶ κατήρτισαν στατιστικάς, ὁδηγούσας εἰς τὸ δυσμενὲς καὶ δυσοίωνον διὰ τὸ μέλλον τῆς Χώρας μας συμπέρασμα, ὅτι τὰ θεμέλια τοῦ Ἔθνους κυριολεκτικῶς κλονίζονται ἐκ τοῦ φαινομένου τῆς ὑπογεννητικότητος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐνῷ ἡ ἀν-

---

Ἐκκλησιῶν, καὶ τὴν στερρὰν ἀπόφασιν, ὅπως δι᾽ ὅλων τῶν εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῆς μέσων, θεολογικῶν καὶ ἄλλων συμβάλῃ εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ εὐόδωσιν τοῦ καθ᾽ ὅλου ἔργου τοῦ Συμβουλίου, καὶ

β) Ὅπως, πρὸς τοῦτο, ζητηθῇ ἡ λῆψις ὡρισμένων μέτρων, τόσον ἀπὸ μέρους τῶν κατὰ τόπους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ὅσον καὶ ἀπὸ μέρους τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν.

Συγχρόνως ἡ Ἐπιτροπὴ ἐκφράζουσα τὴν σπουδαιότητα, ἣν ἀποδίδει ἡ καθ᾽ ὅλου Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἰς τὸ ἔργον τῆς προσεχῶς ἐν Οὐψάλῃ συνερχομένης Δ´ Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐμελέτησε τὸν τρόπον καθ᾽ ὃν ἔσται πληρεστέρα ἡ Ὀρθόδοξος συμβολὴ κατὰ τὴν Συνέλευσιν ταύτην.»

θρωπότης ὁλόκληρος στενάζει καὶ ἀγωνιᾷ ἐνώπιον τοῦ κινδύνου τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ, ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κινδυνεύει μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου νὰ ἐξαφανισθῇ. Εἰς τὸ κακὸν τῆς μεταναστεύσεως, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἡ Ἑλλὰς ὑπέστη μεγάλην ἀφαίμαξιν καὶ ἀπώλεσε τὴν ζωτικὴν δύναμιν πολλῶν νέων καὶ σφριγηλῶν τέκνων της, προσετέθη τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ ἄλλο φοβερὸν κακόν..

Ἡ γεννητικότης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατῆλθεν εἰς ἀνεπίτρεπτα πλέον ἐπίπεδα, ἀπειλοῦντα τὸν πληθυσμόν μας, μὲ προοδευτικὴν μείωσιν, ἀντὶ τῆς ἐπιβαλλομένης ἀναλόγου αὐξήσεως μὲ τὴν πάροδον τῶν δεκαετιῶν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν γεννήσεων ἐν τῇ χώρᾳ μας ἔχει περιορισθῆ σημαντικῶς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς συνέπειαν, ὅτι ἐνῷ ἐπιταχύνεται ὁ ρυθμὸς γηράνσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἀντιθέτως ἐπιβραδύνεται σοβαρῶς ὁ ρυθμὸς τῆς ἐτησίας αὐξήσεως καὶ ἀνανεώσεώς του. Ἐνῷ ἄλλαι χῶραι εἶναι θαλεραὶ καὶ ἀνθίζουν ἐξ ἐπόψεως πολλαπλασιασμοῦ τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ Ἑλλὰς ἀντιθέτως ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης ὀλίγον κατ᾽ ὀλίγον φθίνει καὶ μαραίνεται, διότι τὸ ποσοστὸν τῶν γερόντων της αὐξάνεται, ἐνῷ αἱ γεννήσεις νέων ἀνθρώπων ὁλονὲν καὶ περισσότερον ἐλαττοῦνται. Ὑπάρχουν ἑλληνικὰ χωρία εἰς τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν κυρίως γέροντες καὶ σχεδὸν οὐδεὶς νέος.

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, ἐπιφυλασσομένη ὅπως εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον ἀσχοληθῇ ἐκτενῶς μὲ τὰς λοιπὰς τοῦ σοβαροῦ τούτου θέματος πλευράς, περιορίζεται σήμερον νὰ τονίσῃ, ὅτι μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας αἰτίας τῆς θλιβερᾶς καὶ ἀνησυχητικῆς αὐτῆς πραγματικότητος εἶναι ἡ ἐπιδημία τῶν παρανόμων ἐκτρώσεων, αἱ ὁποῖαι συνήθως διενεργοῦνται ὑπὸ ἑλλήνων ἰατρῶν ἢ μαιῶν, παρ᾽ ὅλον ὅτι τοῦτο ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, τὸν Ἱπποκράτειον Ὅρκον τοῦ ἰατροῦ, καὶ τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας. Πλεῖστοι σύζυγοι εἰς τὴν πατρίδα μας ἔχουν παρασυρθῆ ὑπὸ τοῦ ἐπιδημικοῦ κύματος τῶν ἐγκληματικῶν ἐκτρώσεων καὶ διαπράττουν τὸ ἔγκλημα τῆς ἐξοντώσεως τοῦ καρποῦ τῶν σπλάγχνων των. Ἑκατὸν χιλιάδες καὶ πλέον κυοφορουμένων ἐμβρύων καὶ τρυφερῶν βλαστῶν φονεύονται κατ᾽ ἔτος εἰς τὴν πατρίδα μας, ὡς μαρτυροῦν αἱ στατιστικαί.

Ἡ ἐφάμαρτος καὶ ἐγκληματικὴ αὐτὴ ἐνέργεια δὲν ἀπειλεῖ μόνον τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ πλήττει καιρίως καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν οἰκογενειακὴν ἑστίαν, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ ζωτικὸν κύτταρον εἰς τὸν ὀργανισμὸν τοῦ Ἔθνους. Πολλὰ ἑκατομμύρια δραχμῶν, τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ζωῆς τῆς οἰκογε-

νείας, ἐξοδεύονται διαρπαζόμενα ὑπὸ τῶν ἐνεργούντων τὰς ἐκτρώσεις ἰατρῶν. Ἔπειτα αἱ ἐκτρώσεις δημιουργοῦν ἀθεράπευτα ψυχικὰ τραύματα καὶ πλέγμα πιεστικῆς ἐνοχῆς εἰς τὴν συνείδησιν πολυαρίθμων γονέων καὶ τοῦ θεράποντος αὐτῶν ἰατροῦ. Δημιουργοῦν τύψεις εἰς τὴν συνείδησιν, μαρασμὸν εἰς τὴν καρδίαν, θλῖψιν καὶ στενοχωρίαν εἰς τὴν ψυχήν, βαρεῖαν καὶ καταθλιπτικὴν ἐνοχήν, ἥτις προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι δι᾽ αὐτῶν ἀφαιρεῖται μία ζωὴ ἄνευ δικαιώματος καὶ παρὰ πάντα θεῖον καὶ ἀνθρώπινον νόμον. Τοιουτοτρόπως ἡ εἰρήνη καὶ ἡ χαρὰ ἐξαφανίζονται ἐκ τῆς οἰκογενείας ἐκείνης, εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ὁποίας πλανῶνται αἱ σκιαὶ τῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρξεων, αἵτινες ἐθυσιάσθησαν εἰς τὸν Μολὼχ τοῦ ἐγωϊσμοῦ ὡρισμένων ἀνθρώπων. Τὸ αἷμα τῶν φονευμένων πλασμάτων τοῦ Θεοῦ βοᾷ καὶ κράζει ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ καὶ ταράσσει καὶ ἀναστατώνει τὴν ψυχὴν τῶν παιδοκτόνων γονέων καὶ ἰατρῶν, οἱ ὁποῖοι κατεπάτησαν θείους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους· «Φωνὴ αἵματος... βοᾷ πρός με ἐκ τῆς γῆς, καὶ νῦν ἐπικατάρατος σύ... στένων καὶ τρέμων ἔσῃ ἐπὶ τῆς γῆς» (Γεν. 4, 10 - 12).

Ἔπειτα αἱ ἐκτρώσεις εἶναι ἡ αἰτία διὰ πλείστας περιπτώσεις στειρότητος πολλῶν ἑλληνίδων μητέρων. Ὡς ἀποδεικνύουν αἱ στατιστικαί, ἓν μέγα ποσοστὸν τῶν γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι κατέφυγον εἰς τὴν ἀνθρωποκτόνον ἔκτρωσιν, παραμένει στεῖρον, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ θεραπεία τῆς ἀναπηρίας ταύτης. Ἔρχεται ὥρα κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ καταφεύγουσαι εἰς τὰς ἐκτρώσεις, ἐπιθυμοῦν νὰ ἀποκτήσουν τέκνον, ἀλλὰ δὲν δύνανται πλέον νὰ ἱκανοποιήσουν τὸν πόθον των αὐτόν. Ὁ ὀργανισμός των ἔχει ὑποστῆ ἀνεπανόρθωτον διάβρωσιν. Ἔχουν γίνει στεῖραι. Δὲν εἶναι δυνατὸν πλέον νὰ ἀπολαύσουν τοῦ θείου δώρου καὶ τοῦ προνομίου τῆς μητρότητος. Τὸ ἔχουν ἀπολέσει διὰ παντός. Τὸ ὄνειδος τῆς προκληθείσης ὑπ᾽ αὐτῶν ἀτεκνίας θὰ τὰς συνοδεύῃ εἰς ὁλόκληρον τὴν ζωήν των.

Ἐνώπιον τῆς φοβερᾶς αὐτῆς καταστάσεως, ἥτις κλονίζει τὰ θεμέλια τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ Ἔθνους, ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία καλεῖ τὸν εὐσεβῆ ἑλληνικὸν λαὸν νὰ ἀντιδράσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ἐντονώτερον. Οἱ παρασυρθέντες ὑπὸ τοῦ κύματος τῶν ἐκτρώσεων δέον νὰ ἀνανήψουν, νὰ ζητήσουν διὰ τῆς μετανοίας τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἐπανορθώσουν, εἰ δυνατόν, τὸ διαπραχθὲν ὑπ᾽ αὐτῶν κακόν. Οἱ πάντες πρέπει νὰ συνειδητοποιήσουν, ὅτι τὰ τέκνα ἐντὸς τῆς οἰκογενείας δὲν εἶναι κατάρα, ἀλλ᾽ εὐλογία. Ἡ οἰκογένεια πρέπει νὰ εἶναι τὸ θερμοκήπιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ ἐκκολάπτωνται οἱ νέοι τρυφεροὶ βλαστοί, οἵτινες θὰ ἀποτελέσουν τὰ

στηρίγματα καὶ τὴν ζωτικὴν δύναμιν τοῦ Ἔθνους. Δὲν εἶναι νοητὸν ἡ Ἐκκλησία νὰ εὔχεται κατὰ μὲν τὴν ἱερὰν στιγμὴν τοῦ γάμου, ὅπως οἱ σύζυγοι ἔχωσιν «καλλιτεκνίαν, εὐτεκνίας ἀπόλαυσιν καὶ ἀκατάγνωστον διαγωγήν», κατὰ δὲ τὴν Θ. Λειτουργίαν «τὰς συζυγίας ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ διατήρησον, τὰ νήπια ἔκθρεψον, τὴν νεότητα παιδαγώγησον, τὸ γῆρας περικράτησον», καθ' ἣν στιγμὴν οἱ αὐτοὶ σύζυγοι μετ' ὀλίγον καταπατοῦντες πᾶσαν ἔννοιαν δικαίου καὶ ἠθικῆς προσβάλλουσι διὰ τῶν ἐκτρώσεων τὸν Θεὸν κυρίως. Ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ εὑρίσκεται εἰς τὴν οἰκογένειαν ἐκείνην, ἡ ὁποία τηρεῖ ἐπακριβῶς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ταύτῃ ἡ γυνὴ εἶναι «ὡς ἄμπελος εὐθηνοῦσα ἐν τοῖς κλίτεσι τῆς οἰκίας», οἱ δὲ «υἱοὶ ὡς νεόφυτα ἐλαιῶν κύκλῳ τῆς τραπέζης» τῶν γονέων καὶ «στέφανος γερόντων τέκνα τέκνων, καύχημα δὲ τέκνων πατέρες αὐτῶν».

Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐκλείψῃ ὁ ἀπειλῶν τὴν πατρίδα μας κίνδυνος τῆς γενοκτονίας καὶ ἐὰν θέλωμεν τὸ Ἔθνος μας νὰ ἔχῃ πάντοτε σφρῖγος καὶ ἀλκὴν ὡς καὶ τὴν θείαν εὐλογίαν, πρέπει αἱ ὡραῖαι αὐταὶ εἰκόνες τῶν λειτουργικῶν μας κειμένων, ἐντὸς πάσης ἑλληνικῆς οἰκογενείας, νὰ γίνουν ζῶσα πραγματικότης μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, τοῦ Ὁποίου τὴν εὐλογίαν ἐπικαλούμεθα μετὰ πατρικῆς στοργῆς καὶ ἀγάπης ἐπὶ πάντας ὑμᾶς.

† Ὁ Ἀθηνῶν Ἱερώνυμος, Πρόεδρος. † Ὁ Πατρῶν Κωνσταντῖνος. † Ὁ Τρίκκης καὶ Σταγῶν Διονύσιος. † Ὁ Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας Δαμασκηνός. † Ὁ Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης Στυλιανός. † Ὁ Ξάνθης Ἀντώνιος. † Ὁ Κυθήρων Μελέτιος. † Ὁ Διδυμοτείχου καὶ Ὀρεστιάδος Κωνσταντῖνος. † Ὁ Κασσανδρείας Συνέσιος.

Ὁ Ἀρχιγραμματεύων
Ἀρχιμ. Βαρθολομαῖος Κατσούρης

ΜΙΑ ΝΕΑ ΚΡΙΣΙΣ

Ὑπὸ Σεβ. Μητροπολίτου Ἱεραπόλεως ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΠΟΛΥΖΩΪΔΟΥ

Ὅπως βλέπομεν, μιὰ κρίσις ἔχει καταλάβει σήμερον καὶ τοῦ Ἀγγλοφώνου κόσμου τὰ Κολλέγια καὶ τὰ Πανεπιστήμια. Οἱ φοιτηταί των εὑρίσκονται εἰς μίαν τοῦτ' αὐτὸ ἀνοικτὴν ἐπανάστασιν. Καὶ αὐτὸ σημαίνει παγκόσμιον ἐπανάστασιν, ἡ ὁποία ἀπειλεῖ τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν. Ἀπειλεῖ τὴν ζωὴν ὅλων μας ἀτομικῶς.

Ἡ κρίσις αὐτὴ ἐπηρρεάζει τὰς κυβερνήσεις, τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν κοινωνίαν, ὡς σύνολον. Καὶ πολὺ ὀλίγοι ἴσως κατανοοῦν τὴν σημασίαν τοῦ πράγματος αὐτοῦ.

Ἐν πρώτοις, ὁ κόσμος αὐτὸς σήμερον, εἰς ὅλας τὰς ἀπόψεις τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ὅ,τι ἀκριβῶς οἱ ἡγέται του τὸν ἔχουν κάμει. Οἱ ἡγέται δηλαδὴ τῶν κυβερνήσεων, τῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν Θρησκειῶν εἰς ὅλο τὸ Κοινωνικὸν οἰκοδόμημα, εἶναι τὸ προϊὸν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τοῦ ἐγγὺς παρελθόντος. Σκέπτονται, σχεδιάζουν καὶ ἐνεργοῦν ὅπως ἐδιδάχθησαν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ εἰς τὰ Κολλέγια.

Οἱ φοιτηταὶ σήμερον, μανθάνοντες νὰ περιφρονοῦν κάθε νόμον καὶ κάθε ἐξουσίαν — μεγαλώνοντες ἐν ἐπαναστατικῇ σκέψει —, εἶναι οἱ αὔριανοὶ ἡγέται τῆς ἀνθρωπότητος. Ἂς τὸ σκεφθοῦμε πρὸς στιγμὴν αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, διότι ποτὲ προηγουμένως, νομίζω, δὲν ἔχει συμβῇ παρόμοιο εἰς τὴν ἐν γένει Κολλεγιακὴν ζωήν. Ἀπεργίαι καθιστικαὶ εἰς Ἐκπαιδευτικὰ κέντρα. Ἀπεργίαι γεμᾶται ἀπὸ ἀπαιτήσεις παντὸς τύπου. Συνολικαὶ ἐπιδείξεις ἐπαναστικαὶ κατὰ τῶν Κολλεγιακῶν διατάξεων. Καταλήψεις Κολλεγιακῶν διοικητικῶν κτιρίων. Ἐπίσημοι Κολλεγιακοὶ Καθηγηταὶ καὶ Διευθυνταὶ ἐκρατήθησαν αἰχμάλωτοι εἰς τὰ ἴδιά των γραφεῖα. Ὄχι πρὸ πολλοῦ εἰς ἓν μεγάλο Ἀμερικανικὸν Πανεπιστήμιον μιὰ φοιτητικὴ ἐξέγερσις ἐξηνάγκασε εἰς παραίτησιν τὸν Πρόεδρον τοῦ Πανεπιστημίου. Οἱ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἐξηναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν μὲ τοὺς σπουδαστὰς ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὑποτίθεται ὅτι θὰ διδάξουν καὶ θὰ διοικήσουν.

Ἀπαιτοῦν οἱ φοιτηταὶ περισσοτέρας ἐλευθερίας καὶ μεγαλυτέραν

ἐξουσίαν εἰς τὴν πολιτικὴν τῶν Κολλεγίων. Ἡ λέξις «ἐλευθερίαι» εἶναι τὸ συνεχῶς διασταυρούμενον σύνθημά των σημαῖνον μέθην, ναρκωτικά, παράνομον ἐπιμιξίαν, κατάργησιν κάθε διατάξεως καὶ κάθε περιορισμοῦ. Ἡ τάσις των εἶναι πρὸς κατάργησιν κάθε νόμου καὶ κάθε ἀπαγορεύσεως καπνίσματος, ποτοποσίας, χρήσεως αὐτοκινήτων διὰ περιέργους σχέσεις καὶ συγκατοικήσεως εἰς τὰ ὑπνοδωμάτια ἀγοριῶν καὶ κοριτσιῶν, χωρὶς καθορισμὸν ὡρῶν νυκτερινῶν ἐπιστροφῆς εἰς τοὺς κοιτῶνας.

Διατί, λέγουν οἱ φοιτηταί, νὰ μὴ ἔχωμεν δικαίωμα νὰ πίνωμεν ἐλεύθερα (ἀκόμη καὶ οἱ ἀνήλικοι) εἰς τὰ ὑπνοδωμάτιά μας; Διατὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπεται νὰ ἔχωμεν ἐπισκέψεις εἰς τὰ δωμάτιά μας μὲ κλειστὰς τὰς θύρας; Διατὶ νὰ μὴ ἐπιτρέπεται νὰ ἐπιστρέφωμεν εἰς τὰ ὑπνοδωμάτιά μας ὁποιαδήποτε ὥραν μετὰ τὰ μεσάνυκτα ἐπιθυμοῦμεν; Θέλουν δηλαδὴ νὰ ἔχουν πλήρη ἀναρχίαν. Καὶ διατὶ τοιαῦται συνθῆκαι;

Πολὺ ὀλίγοι γνωρίζουν ἴσως τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος. Ὀλίγοι γνωρίζουν σήμερον ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις ἔχει κλίνει πρὸς τὸν ματεριαλισμὸν καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς λέξεως «γνῶσις» ἔχει τεθῆ ἡ ἐπιγραφὴ «ἀγνωσία». Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἐκπαίδευσις ἔχει σχεδὸν ἀπορρίψει τὴν μόνην πηγὴν τῆς ἀληθινῆς γνώσεως δὲν φαίνεται νὰ στενοχωρῇ κανένα. Ἐλησμονήθη τὸ γνωστὸν «ἀρχὴ σοφίας, φόβος Κυρίου».

Τὰ Ἐκπαιδευτικὰ Ἱδρύματα τοῦ σημερινοῦ κόσμου φαίνεται ὅτι διέρχονται μίαν περίεργον περίοδον. Ἀπέτυχον εἰς τὸ νὰ ἐμφυσήσουν εἰς τοὺς σπουδαστάς των τὴν ἀληθινὴν σημασίαν καὶ τὸν πραγματικὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς. Διδάσκουν εἰς τοὺς σπουδαστὰς πῶς νὰ κερδίζουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν μὲ τὸ ἐπάγγελμα ἢ μὲτὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην, ἀποτυγχάνουν δὲ εἰς τὸ νὰ διδάσκουν εἰς τοὺς μαθητὰς πῶς νὰ ζοῦν. Δὲν διδάσκουν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα πῶς νὰ ἔχῃ παγκόσμιον εἰρήνην. Φαίνεται ὅτι ἀποτυγχάνουν εἰς τὸ νὰ παρασκευάσουν τοὺς νέους 18 - 25 ἐτῶν διὰ μίαν εὐτυχισμένην ζωὴν ἐν τῷ Χριστιανικῷ γάμῳ, νὰ τοὺς διδάξουν πῶς ν᾿ ἀποκτοῦν καὶ νὰ μεγαλώνουν εὐτυχισμένα τέκνα, πῶς νὰ κάμνουν ἕνα εὐτυχισμένον σπίτι. Ἀποτυγχάνουν εἰς τὸ νὰ τοὺς διδάξουν τοὺς πραγματικοὺς νόμους τῆς ὑγείας, τὴν πρόληψιν ἀσθενειῶν κ.ἄ.

Καὶ δι᾿ αὐτό, ὡς ἐπακολούθημα, ἔχομεν σήμερον τρομερὴν αὔξησιν διαζυγίων, οἰκογενείας κατεστραμμένας, νεανικὴν ἐγκληματικότητα, βανδαλισμούς, ἀσθενείας νευρικὰς καὶ νοητικάς. Εἶναι ἀλήθεια τὴν ὁποίαν ὀλίγοι γνωρίζομεν, ὅτι εἰς τὴν σημερινὴν Ἐκπαίδευσιν ἐσχηματίσθη μία ψευδὴς ἐκτίμησις ψευδῶν ἀξιῶν, μία διδαχὴ τῆς Ἱστορίας παραμορφωμένη, μία περίεργη ψυχολογία μὲ μύθους παρουσιαζομένους ὡς γνῶσις.

Φαίνεται ὅτι οἱ λεγόμενοι «μορφωμένοι» τοῦ σημερινοῦ κόσμου ἔχασαν τὴν γνῶσιν περὶ τοῦ Δημιουργοῦ μας. Εἶναι οἱ συνεχισταὶ ἐκείνων περὶ τῶν ὁποίων ὁ Αἰώνιος Λόγος εἶπε: «— υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δέ με ἠθέτησαν· ὁ λαός μου οὐ συνῆκε (δὲν μὲ ἔλαβεν ὑπ᾿ ὄψει). Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλόν, λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν, υἱοὶ ἄνομοι, ἐγκατελίπατε τὸν Κύριον καὶ παρωργίσατε Αὐτόν. Τί ἔτι πληγῆτε προστιθέντες ἀνομίαν;» (Ἡσ. 1,3).

Ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ —ἡ ἀποκεκαλυμμένη γνῶσις ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς τὴν Γραφὴν — θεωρεῖται σήμερον ἀπὸ τοὺς ὑλιστὰς ὡς κἄτι περιττόν. Καὶ ὅμως ὁ Θεὸς λέγει ὅτι ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου εἶναι «μωρία» καὶ ὅτι οἱ Ἐκπαιδευτιαὶ τοῦκόσμου τούτου δὲν δικαιολογοῦνται, διότι «λέγοντες ὅτι εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν» (Ρωμ. 1,22) καὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ κρατήσουν τὸν Θεὸν εἰς τὴν γνῶσίν των. Εἶναι ἀληθὲς - καὶ ὅλος ὁ κόσμος θὰ τὸ κατανοήσῃ κατὰ τὰ ἐφεξῆς 25 χρόνια - ὅτι ἡ Ἐκπαίδευσις τοῦ σημερινοῦ κόσμου ἔχει φθάσει εἰς τὸ σημεῖον τῆς παρακμῆς καὶ σύντομα θὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπηρχαιωμένη.

Βεβαίως ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ σπουδασταὶ καὶ μερικὰ Κολλέγια ποὺ ἐργάζονται καὶ σκέπτονται διαφορετικὰ καὶ ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν πραγματικὴν Ἐκπαίδευσιν. Πρὸς αὐτοὺς καὶ πρὸς αὐτὰ δικαίως ὀφείλεται κάθε ἔπαινος καὶ κάθε ἐνίσχυσις.

Νέα Ὑόρκη, Ἰούνιος 1968.

ΟΜΙΛΙΑΙ ΕΠΙ ΤΗ ΕΟΡΤΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

Πλὴν τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἁγ. Ἀποστόλου Παύλου Ἱδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης καὶ περὶ ὧν ἀνεφέραμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει τοῦ Περιοδικοῦ, μερίμνῃ τοῦ Π. Μητροπολίτου ἡμῶν κ. Λεωνίδου, ἐπραγματοποιήθησαν καὶ σχετικαὶ ἐπίκαιροι ὁμιλίαι ἀπὸ τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων Θεσσαλονίκης ὑπὸ διακεκριμένων Θεολόγων, τὰς ὁποίας καὶ δημοσιεύομεν ἐν συνεχείᾳ τοῦ πανηγυρικοῦ τῆς ἑορτῆς.

Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΩΣ ΑΠΟΛΥΤΡΩΣΙΣ ΚΑΙ ΩΣ ΝΕΑ ΖΩΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ ΠΑΥΛΟΝ *

Ὑπὸ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Π. ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΥ Δ. Θ.

Εἶναι πάντα δύσκολο νὰ σκεφθῇ κανεὶς καὶ νὰ κρίνῃ τὸ ἔργο γενεῶν περασμένων καὶ ν' ἀξιολογήσῃ τὴν δημιουργία τῶν μεγάλων τῆς ἱστορίας, Παναγιώτατε πάτερ καὶ ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. Τὸ χάσμα τοῦ χρόνου ποὺ μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὸ παρελθὸν θέλει σκέψη δυνατή, ἐνορατικὴ δύναμη καὶ κριτικὴ ἱκανότητα μεγάλη γιὰ νὰ γεφυρωθῇ μὲ τὸ παρόν. Κι' ὅταν μάλιστα ἡ προσωπικότης ἡ ἱστορικὴ ποὺ θέλομε νὰ δοῦμε ἀπὸ πιὸ κοντὰ εἶναι ἰδιαίτερα μεγάλη, τότε αἰσθανόμαστε ἀκόμη περισσότερο δέος μπροστὰ στὸ ἐγχείρημα, βλέπομε σαφέστερα καὶ ἐναργέστερα τὴν ἀδυναμία μας. Κι ὑπάρχει μάλιστα ὁ κίνδυνος σ' αὐτὴ τὴν περίσταση νὰ μὴ γεφυρώσωμε τὴν ἀπόσταση, ἀλλὰ ἠλεκτρισμένοι ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς προσωπικότητας ποὺ μελετοῦμε νὰ βυθιστοῦμε κι' ἐμεῖς στὸ παρελθόν, πρᾶγμα ποὺ μᾶς δένει βέβαια περισσότερο μαζί της, μᾶς ἐμποδίζει ὅμως ν' ἀποτιμήσωμε σωστὰ τὴν ἀξία της γιὰ τὸ δικό μας παρὸν καὶ τὸ μέλλον.

Αὐτὴ ἡ συνάντησίς μας μὲ τοὺς μεγάλους τῆς ἱστορίας γίνεται ἔργο εὔκολο, ὅταν ἡ φωνὴ καὶ τὸ ἔργο τους εἶναι ἀπὸ τήν ἴδια τὴν φύ-

* Λόγος πανηγυρικὸς ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὸν Μέγαν Ἑσπερινὸν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (28.6.68) ἐν τῷ ἱερῷ Ναῷ τῆς Παναγίας Ἀχειροποιήτου χοροστατοῦντος τοῦ Π. Μητροπολίτου Θεσ)νίκης. Ὁ κ. Στογιάννος ὡμίλησε καὶ ἀπὸ τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων τὴν 28.6.68 μὲ θέμα «Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ τὸ ἰδανικὸν τῆς ἐλευθερίας».

ση τους παρόντα πάντοτε, αἰώνια ἐπίκαιρα. Κι' ἐδῶ, σ' αὐτὴν τὴν κατηγορία ἀνήκει καὶ ἡ μορφὴ τοῦ ραββίνου - σκηνοποιοῦ ἀπὸ τὴν Ταρσό, τοῦ ἀκαταπόνητου εὐαγγελιστοῦ, τοῦ 'Αποστόλου τῆς νέας ζωῆς, τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς 'Εκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Παύλου. Εἶναι ἀνακριβὲς νὰ λέμε πὼς εἶναι ἁπλῶς τὸ θεμέλιο τοῦ πολιτισμοῦ μας ἡ διδασκαλία του ἢ ὅτι εἶναι ἁπλῶς ἡ βάσις τῆς πίστεώς μας τὸ κήρυγμά του. Γιατὶ ἔτσι βλέπομε τὸν 'Απόστολο λίγο - πολὺ κλεισμένον στὴν περιοχὴ τοῦ παρελθόντος. 'Ο Παῦλος ὅμως δὲν εἶναι ἕνας ποὺ πέρασε καὶ προσμένει τὸν μελετητή, τὸν πιστό, τὸν στοχαστὴ γιὰ νὰ μιλήσῃ μαζί του γεφυρώνοντας τὸ ἱστορικὸ χάσμα. 'Αντιθέτως, ὁ 'Απ. Παῦλος ζῇ μέσα στὴν ἐποχή μας, ἢ μᾶλλον προπορεύεται ἀπ' αὐτήν, μᾶς καλεῖ ὄχι ἀπὸ τὸ παρελθὸν ἑνὸς κόσμου ποὺ συνεχῶς γερνᾶ καὶ φθίνει, ἀλλ' ἀπὸ τὸ μέλλον ἑνὸς νέου φωτεινοῦ κόσμου ποὺ μεταμορφώνει τὸν παλιό.

Ἔτσι ἡ συνάντησή μας μὲ τὸν Παῦλο δὲν εἶναι συνομιλία μὲ τὴν ἱστορία, ἀλλὰ συναπάντημα μὲ τὴν ἐλπίδα, δὲν εἶναι προσφορὰ τιμῆς ἀπὸ μέρους μας, ἀλλὰ ἀποδοχὴ τῶν δώρων ποὺ ἐκεῖνος μᾶς δίνει. 'Αντίθετα μ' ὅ,τι συμβαίνει μὲ ἄλλα πρόσωπα ποὺ ἔζησαν πρὶν ἀπὸ μᾶς, ἡ συνάντησις μὲ τὸν 'Απόστολο Παῦλο θέλει τὸν συνομιλητή του ὄχι ἱστορικὸ ἀλλὰ ὁραματιστή, ὄχι ἐπιστήμονα ἀλλὰ προφήτη.

Αὐτὴ ἡ ζωντανὴ παρουσία τοῦ 'Αποστόλου ἀνάμεσά μας φαίνεται καθαρὰ στὰ ἀποσπάσματα τῆς ζωντανῆς φωνῆς του ποὺ σώθηκαν στὶς 'Επιστολές του. Ὅποιος ἔχει τὰ μάτια ἀνοικτὰ καὶ βλέπει, ἐκπλήσσεται κάθε φορὰ ποὺ ἀκούει τὴν φωνὴ τοῦ 'Αποστόλου νὰ λέῃ πράγματα καινούργια, ὄχι ἁπλῶς ἐπίκαιρα ἀλλὰ ἐπαναστατικὰ νέα, προφητικά. Παρ' ὅλη τὴν πρόοδό μας καὶ τὸν πολιτισμό μας, μελετῶντας τὶς 'Επιστολὲς τοῦ Παύλου μένομε ἄφωνοι μπροστὰ στὶς ἰδέες του. 'Η πρόοδός μας φαίνεται τιποτένια, διαπιστώνομε ὅτι δὲν φτάσαμε ἀκόμη οὔτε σ' ἑνὸς μικροῦ μέρους των τὴν πραγματοποίηση, βλέπομε ὅτι ἔχομε πολλὰ ἀκόμη νὰ διδαχθοῦμε. Σὰν παράδειγμα καὶ μόνον, ἂς δοῦμε τὴν διδασκαλία τοῦ 'Αποστόλου γιὰ τὴν ἐλευθερία.

Δὲν χρειάζεται νὰ γίνῃ πολὺς λόγος γιὰ τὸν πανανθρώπινο χαρακτῆρα τοῦ αἰτήματος τῆς ἐλευθερίας. 'Απὸ τὰ πανάρχαια χρόνια ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀντήχησε στὸ στενὸ τῆς Σαλαμῖνος ὁ παιὰν «ἴτε, παῖδες 'Ελλήνων, ἐλευθεροῦτε, πατρίδα», μέχρι σήμερα ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ ἀγῶνος του γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐλευθερίας σ' ὅλες τὶς μορφὲς καὶ τὶς διαστάσεις της. 'Επιγραμματικὰ ἐκ-

φράζει τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἕνας σύγχρονος τοῦ Παύλου ἕλληνας ρήτορας: «οἱ ἄνθρωποι ἐπιθυμοῦσι μὲν ἐλεύθεροι εἶναι μάλιστα πάντων, καί φασι τὴν ἐλευθερίαν μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, τὴν δὲ δουλείαν αἴσχιστον καὶ δυστυχέστατον ὑπάρχειν. Αὐτὸ δὲ τοῦτο (συνεχίζει μετὰ) ὅ,τι ἐστὶ τὸ ἐλεύθερον εἶναι ἢ ὅ,τι τὸ δουλεύειν, οὐκ ἴσασιν». Μᾶς δίνει ἔτσι σωστὰ ὁ ἀρχαῖος ρήτορας τὴν ἀφετηρία καὶ τὴν δυσκολία γιὰ τὴν λύση τοῦ ἐπιμάχου προβλήματος. Ἔντονος καὶ διακαὴς ὁ πανανθρώπινος πόθος γιὰ τὴν ἐλευθερία, ὅσο καὶ βαθὺς ὁ ἀποτροπιασμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους γιὰ τὴν δουλεία. Ἄγνοια ὅμως ἐξ ἴσου ἀπόλυτη σχετικὰ μὲ τὴν φύση καὶ τὴν οὐσία τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δουλείας.

Δὲν ἔλλειψαν, βεβαίως, καὶ οἱ προσπάθειες νὰ βγῇ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἄγνοιά του. Πρῶτοι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες προσπάθησαν νὰ καθορίσουν τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας. Καὶ τὸ βρῆκαν στὴν πολιτικὴ ἐλευθερία, στὴν ἀνεξαρτησία τῆς πόλεως - κράτους ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς ἀφ᾽ ἑνός, στὴν «ἰσηγορία» καὶ «ἰσοψηφία» τῶν πολιτῶν ἀφ᾽ ἑτέρου. Θεμέλιο καὶ ἐγγυητὴς τῆς ἐλευθερίας μένει πάντοτε ὁ νόμος, ἔτσι ὅπως τὸν ψηφίζουν οἱ πολλοί, ὁ νόμος ποὺ κατὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι θεὸς γιὰ τοὺς σώφρονας πολίτας. Φυσικὰ ὅλα αὐτὰ δὲν ἐμπόδισαν τὴν ἐπικράτηση τῶν δημαγωγῶν καὶ τὴν κατάλυση τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας, οὔτε στὴν κατάργηση τῆς δουλείας ὡδήγησαν οὔτε τὶς γυναῖκες κατάφεραν νὰ βγάλουν ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξία τους οὔτε μπόρεσαν νὰ λυτρώσουν τὸν μέσον ἄνθρωπο, τὸν κοινὸ πολίτη ἀπὸ τὴν πνευματική του ἀπομόνωση καὶ σκλαβιά. Κι᾽ αὐτὸ γιατὶ οἱ ἀρχαῖοι εἶδαν τὴν ἐλευθερία ἐντελῶς ἀρνητικά, σὰν δικαίωμα ἔναντι τῶν συνανθρώπων, σὰν ἐξουσία τοῦ ἀτόμου ἔναντι τῶν ἐξωτερικῶν τυράννων, ὁμοφύλων ἢ ὄχι.

Κι᾽ ἦρθε ἡ δύναμις τῆς Ρώμης γιὰ νὰ θέση τέρμα στὴν ψευδαίσθηση. Καταλύθηκε ὁριστικὰ ἡ ἐλευθερία τῶν πόλεων κι οἱ νόμοι τους ποὺ ὑποτίθεται ὅτι διασφάλιζαν τὴν ἐλευθερία ἔγιναν ὄργανα στὰ χέρια τῶν τοπικῶν τυραννίσκων ποὺ τοὺς χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ διατηροῦν τῆς κοσμοκράτειρας τὴν δύναμη καὶ τὴν δική τους ὑλικὴ εὐδαιμονία. Αὐτὸ ἐσήμαινε, φυσικά, ἀπογοήτευση γιὰ τοὺς ὑποστηρικτὰς τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Ἄνοιξε ὅμως νέους ὁρίζοντες γιὰ τὴν σκέψη στοὺς στοχαστὲς καὶ γιὰ τὶς μυστηριακὲς θρησκεῖες τῆς ἐποχῆς. Μὲ τὴν δύναμη τοῦ λογικοῦ οἱ φιλόσοφοι, μὲ τὸ ξύπνημα τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος οἱ ἱεροφάντες προσπάθησαν νὰ δώσουν στοὺς ἀνθρώπους τὸ πολύτιμο δῶρο τῆς ἐλευθερίας σὲ μία νέα του διάσταση:

στὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖ ποὺ δὲν φθάνουν οἱ ρωμαϊκὲς λόγχες καὶ ποὺ οἱ νόμοι ὀρθώνονται στημένοι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο. Περήφανο ὕψωσαν οἱ Στωϊκοὶ τὸ δόγμα γιὰ τὴν θεϊκὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ μπορεῖ μόνη της νὰ τὸν ὁδηγήσῃ στὴν ἀπάθεια, στὴν λύτρωση δηλ. ἀπὸ τὴν μεταβολὴ ποὺ ἐπιφέρουν τὰ διάφορα συναισθήματα, στὴν ἀκινησία ποὺ τὸν φέρνει κοντὰ στὴν θεϊκὴ μακαριότητα. Καμιὰν ἀξία δὲν ἔχουν οἱ ἐξωτερικὲς μεταβολές, φτάνει ἡ ψυχὴ νὰ βρῇ τὴν δύναμη νὰ τὶς δῇ ὅπως εἶναι, ἀσήμαντα, καὶ τιποτένια σημάδια ἀλλαγῆς τοῦ χρόνου ποὺ εἶναι φθαρτὸς καὶ πρόσκαιρος. Ἡ αἰωνιότης ποὺ δένεται μὲ τὴν ἴδια τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς μας μᾶς λυτρώνει ἀπὸ τὶς ἀλλαγὲς αὐτές, φτάνει νὰ τὸ θελήσωμε. Λέγει χαρακτηριστικὰ ἕνας μεγάλος σοφός, ὁ Ἐπίκτητος: «νῦν ἐμοὶ κακὸν οὐδὲν δύνηται συμβῆναι, ἐμοὶ ληστὴς οὐκ ἔστιν, ἐμοὶ σεισμὸς οὐκ ἔστιν, πάντα εἰρήνης μεστά, πάντα ἀταραξίας». Δὲν εἶναι γι᾽ αὐτὸ τὸ λόγο καθόλου παράξενο ποὺ καὶ αὐτοκράτορες ἀκόμη δεχόταν τὴν νέα αὐτὴ θεώρηση τῆς ἐλευθερίας· ἡ ἀταραξία διασφαλίζει τὴν διατήρηση τῶν κρατούντων περισσότερο ἀπ᾽ ὁποιαδήποτε πολεμικὴ ἰσχύ.

Κάτι παρόμοιο συνέβαινε καὶ μὲ τὶς μυστηριακὲς θρησκεῖες. Κι᾽ ἐδῶ ἡ ἐλευθερία ἐκφράζεται σὰν ἀπολύτρωση ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ γίγνεσθαι, σὰν φυγὴ ἀπὸ τὴν συνεχῆ ἀλλαγὴ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Μόνο ποὺ ἀντὶ νὰ στηρίζεται ἡ ἀπολύτρωση στὴν δύναμη τοῦ ἀνθρώπου, ζητεῖ καταφυγὴ στὴν δύναμη τῶν θεῶν. Αὐτοὶ θὰ βοηθήσουν μὲ ἕνα μαγικὸ τρόπο τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ νὰ περάσῃ μέσα ἀπὸ τὴν ἀστάθεια τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων στὴν χώρα τῆς μακαριότητος καὶ τῆς ἀθανασίας, ὅπου κανένας ἄνεμος ἀλλαγῆς ἢ μεταβολῆς δὲν πνέει καὶ ἡ ζωὴ ξαναφθάνει πάλι στὴν ἀρχέγονη ἀκινησία της.

Ἀντιλαμβάνεται κανεὶς εὔκολα τὸν ἀρνητικὸ χαρακτῆρα τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν. Ἡ στάσις των ἀπέναντι στὴν ἱστορία εἶναι ἐντελῶς ἀρνητική. Οἱ διαστάσεις τῆς ἱστορικῆς καθημερινῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐξαφανίζονται, μαζί τους χάνεται καὶ ὁ συγκεκριμένος πραγματικὸς ἄνθρωπος. Κι ἂν ἀκόμη ἡ ἀπάθεια τῶν στωϊκῶν καὶ ἡ μακαριότης τῶν μυστηρίων μποροῦσε νὰ ὀνομασθῆ ἐλευθερία καὶ πάλι θἆταν ἄχρηστη, γιατὶ δὲν ὑπάρχει ὁ πραγματικὸς ἄνθρωπος ποὺ νὰ μπορῇ νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ. Γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ ἀποδεικνύεται πὼς οἱ ἄνθρωποι ποθοῦν μὲν τὴν ἐλευθερία δὲν γνωρίζουν ὅμως «ὅ,τι ἔστι τὸ ἐλεύθερον εἶναι ἢ τὸ δουλεύειν».

Εἶναι προφανὴς ἡ συγγένεια τῶν ἀπόψεων ποὺ ἀναφέρουμε μὲ τῆς

ἐποχῆς μας τὶς ἀντίστοιχες ἀπόψεις, ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται ν' ἀναφερθοῦμε οὔτε στοὺς ἀτέλειωτους πολέμους γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία οὔτε στὶς συνεχεῖς ἐπαναστάσεις γιὰ τὴν ἰσονομία καὶ ἰσοψηφία οὔτε στὶς ἀδιάλειπτες κρίσεις τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῆς δημαγωγίας ἢ τῆς τυραννίας οὔτε στὴν ἀπογοήτευση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀποξένωσή του μέσα στὸν ἴδιο του τὸν κόσμο οὔτε στὰ πνευματικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς μὲ τὴν ἔκδηλη ἀπογοήτευση ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ γίγνεσθαι καὶ τὴν στροφὴ πρὸς τὸν ἄνθρωπο οὔτε ἀκόμη στὴν νέα μορφὴ ἀπάθειας ποὺ ἐκδηλώνεται σὰν καταφυγὴ στὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο. Αὐτὰ ὅλα εἶναι γνωστά. Ἂς δοῦμε τώρα τί λέει σχετικὰ ὁ Ἀπ. Παῦλος.

Γιὰ νὰ κατανοήσωμε σωστὰ τὸν Ἀπόστολο πρέπει νὰ θυμηθοῦμε ἕνα πρᾶγμα· ὅτι κοντὰ δηλ. στὴν ἑλληνικὴ ἀνατροφή του ὑπάρχει καὶ ἡ ἰουδαϊκὴ καταγωγὴ καὶ διαπαιδαγώγησίς του, ἡ πίστις του στὸν Θεὸ τῶν Πατέρων καὶ ἡ στενή του συγγένεια μὲ τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ, τὸν Ἰσραήλ. Ὅταν ὅλοι εἶχαν ὑποταχθῆ στὸ θέλημα τῆς Ρώμης, οἱ Ἰουδαῖοι δὲν ἔπαυαν ν' ἀγωνίζωνται γιὰ τὴν πολιτική τους ἐλευθερία. Συνέδεαν ὅμως τὴν πολιτική τους ἐλευθερία μὲ τὴν ἐκπλήρωση τῶν ὑποσχέσεων, τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαόν του. Περίμεναν τὴν λύτρωση ἀπὸ τὴν Ρώμη, ἀλλὰ πάντα συνδυασμένη μὲ τὴν ἐπικράτηση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἔλευση τοῦ Μεσσίου. Ἐθνικὲς προσδοκίες καὶ θρησκευτικὴ πίστη, πολιτικὴ ἐλευθερία καὶ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἦταν ἀχώριστα πράγματα. Ἦταν γεγονότα ποὺ περίμενε μὲ ἀδημονία ὁ ἰουδαϊκὸς λαός, οἱ φτωχοὶ τῆς χώρας ἔκλειναν μὲ τὴν παράκληση γιὰ τὸν ἐρχομό τους τὴν καθημερινή προσευχή τους καὶ οἱ ἀποκαλυπτικοὶ συγγραφεῖς φρόντιζαν νὰ κρατοῦν ἄσβηστη τὴν φλόγα τῆς προσδοκίας τους. Ἦταν ὅμως ἐλευθερία μέσα στὴν πορεία τῆς ἱστορίας, μιὰ ριζικὴ ἀλλαγὴ βέβαια αὐτῆς τῆς πορείας, ἀλλὰ μέσα στὸν χρόνο ποὺ κυλᾶ. Μιὰ ἀλλαγὴ ποὺ θὰ ἐπιφέρῃ ὁ Θεὸς καὶ μὲ τὴν ὁποία θὰ δώσῃ ἐλευθερία στὸν λαό Του.

Μ' αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις ἀπὸ τὴν πίστη του καὶ ἀντιμέτωπος στὶς στωϊκὲς καὶ λοιπὲς ἀντιλήψεις τοῦ ἐθνικοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου ἔρχεται ὁ Παῦλος νὰ διακηρύξῃ τὴν νέα πίστη στὴν ἐλευθερία καὶ νὰ δώσῃ τὴν δική του ἀπάντηση: «Τῇ ἐλευθερίᾳ ἡμᾶς Χριστὸς ἠλευθέρωσε· στήκετε οὖν καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε» (Γαλ. 5, 1). Σ' αὐτὲς τὶς λέξεις κρύβεται μιὰ ἐπανάστασις σωστὴ στὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας. Γιατὶ ριζικὰ διαφορετικὴ εἶναι καὶ ἡ στάσις τοῦ Ἀ-

ποστόλου ἀπέναντι στὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ στὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου. Δίνει ἕνα νέο νόημα ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου στὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας. Σχετίζεται μὲ τὸν ἴδιο τὸν χρόνο. Ἡ μιὰ διάστασις εἶναι ἡ ἐλευθερία ἐν σχέσει πρὸς τὸ παρελθὸν ποὺ καθορίζει βασανιστικὰ καὶ ἐπιτακτικὰ τὸ παρὸν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ ἐλευθερία μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀπελευθερώσεως. Κι ἡ ἄλλη διάστασις βρίσκεται σὲ συνάφεια πρὸς τὸ μέλλον, τὴν δυνατότητα γιὰ μιὰ νέα ζωή, τὴν διάσταση ἐκείνη τοῦ χρόνου ποὺ αἰσιόδοξα καὶ ἀποφασιστικὰ μεταμορφώνει τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι φανερὴ ἡ διαφορὰ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ σκέψη. Ἐλευθερία δὲν εἶναι φυγὴ ἀπὸ τὸν χρόνο, δὲν εἶναι ἀκινησία, ἀλλὰ ἱστορικὸ γεγονός, καὶ σὰν τέτοια ἀπευθύνεται στὸν συγκεκριμένο, ἱστορικὸ ἄνθρωπο, στὸν κοινὸν ἄνθρωπο τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Οἱ βιβλικὲς ρίζες τῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου εἶναι ὁλοφάνερες.

Ἂς δοῦμε τώρα τὴν πρώτη ὄψη τῆς ἐλευθερίας, τὴν ἀπολύτρωση: «Τῇ ἐλευθερίᾳ ἡμᾶς Χριστὸς ἠλευθέρωσε». Δὲν ξεγελιέται τὸ πνεῦμα τοῦ Παύλου ἀπὸ τὸ ἀντιφέγγισμα τῆς ἀνθρώπινης σοφίας οὔτε τυφλώνεται ὁ νοῦς του ἀπὸ τὰ ὄνειρα τῆς πολιτικῆς. Βλέπει καθαρὰ πὼς κι' ἐκείνη κι' αὐτὴ δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπάτη τοῦ νοῦ κι' ἕνα ξεγέλασμα τῆς καρδιᾶς. Βλέπει ποῦ βρίσκεται ἡ δύναμις ποὺ ἐγκλωβίζει τὸν ἄνθρωπο μὲ τὰ δεσμά της. Μέσα ἀλλὰ κι ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι ἡ ἁμαρτία, ἡ φθορὰ καὶ ὁ θάνατος. Δυνάμεις ποὺ καταλύουν τὴν ἴδια τὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι τόσο ἰσχυρὲς ποὺ ἔχουν γίνει κατάστασις, ἀναγκαιότης θάλεγε κανείς, ποὺ πιέζουν κι ἐξουθενώνουν τὸν ἄνθρωπο. «Προῃτιασάμεθα... πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι» (Ρωμ. 3, 9) λέγει, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας εἰσῆλθεν ὁ θάνατος εἰς τὸν κόσμον (Ρωμ. 5, 12), ὁ τελευταῖος ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (Α΄ Κορ. 15, 26). Σ' αὐτὴ τὴν βασιλεία τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου κινοῦνται οἱ ἄνθρωποι, ἔτσι ποὺ ἡ προσπάθειά τους νὰ σωθοῦν μόνοι τους δὲν ὠφελεῖ σὲ τίποτε. Ὅσο κι ἂν εἶναι ἀξιέπαινες οἱ προσπάθειές τους, δὲν μποροῦν νὰ τοὺς βγάλουν ἀπὸ τὸν ἀόρατο ἱστὸ τοῦ θανάτου ποὺ τοὺς δένει. Ὁ πολιτισμὸς τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχει τὴν λυτρωτικὴ δύναμη ποὺ νομίζομε. Τὰ ἔργα του ἔχουν μέσα τους πάντα τὸ σπέρμα τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου ἀπὸ τὰ ὁποῖα θέλουν νὰ τὸν λυτρώσουν. Κι ὁ ἀγώνας του νὰ λυτρωθῇ μόνος εἶναι τραγικὸς κι ἄπελπις, γιατὶ θέλει νὰ ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ τὸ παρελθὸν ποὺ τὸν δεσμεύει, μένοντας ὅμως σταθερὰ στὸ ἴδιο τὸ παρελθόν.

Κι ἐδῶ παρεμβαίνει μιὰ δύναμις ἀπ' ἔξω, δύναμις πιὸ ἰσχυρὴ ἀπὸ

τὴν φθορὰ καὶ τὸν θάνατο, ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἀπελευθερώνει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν ἀφήνει ἐλεύθερο ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου. Εἶναι τὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ. Ἀδιάλειπτα μιλᾶ γι' αὐτὸ ὁ Ἀπόστολος. «Πρὶν ἔλθῃ ἡ ἀπολύτρωσις ἐφρουρούμεθα κλεισμένοι κάτω ἀπὸ τὸν νόμον... τώρα ὅμως εἶσθε ὅλοι υἱοὶ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3, 22 - 26). Ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ φανερώθηκε στὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ «ὅταν ὁ Θεὸς τὸν ἀνέστησε ἐκ νεκρῶν καὶ τὸν ἐκάθισε στὰ δεξιά του εἰς τὰ ἐπουράνια ἐξουσιαστὴ πάνω σὲ κάθε ἀρχὴ καὶ ἐξουσία καὶ δύναμη» (Ἐφ. 1, 20).

Τριπλὸ τὸ ἔργο τῆς ἀπελευθερώσεως ποὺ συνετελέσθη μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Χριστοῦ. Ἀπελευθέρωσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, συμφιλίωσις μὲ τὸν Θεό, ἀποκατάστασις τῆς κοινωνίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Σὲ μιὰ σύγχρονη ὁρολογία θἄλεγε κανεὶς ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἀναγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἁπλῆ ζωὴ στὴν σφαῖρα τῆς πραγματικῆς του ὑπάρξεως. Παύει νὰ ὑπάρχῃ ὁ διχασμὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ βάρος τῆς πτώσεως φεύγει ἀπὸ τὴν ἱστορία του. Ἡ κτίσις ἡ ἴδια μεταμορφώνεται καὶ στὴν θέση τοῦ «πολέμου πάντων κατὰ πάντων» μπαίνει ἡ μεταμορφωτικὴ ἀλλαγὴ ποὺ εἰσῆλθε στὴν ἱστορία μὲ τὴν ἐνσάρκωση, τὸν Σταυρὸ καὶ τὴν Ἀνάσταση. Ἔτσι μπορεῖ νὰ πῇ ὁ Ἀπόστολος: «Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονεν καινὰ τὰ πάντα» (Β´ Κορ. 5, 17). Καὶ τὸ νόημα εἶναι ἁπλό: Στὴν φυσικὴ πορεία τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἱστορίας ἔγινε μιὰ κοσμογονικὴ μεταβολή· ἡ ἐν Χριστῷ ἐπέμβασις τοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι μιὰ ἱστορικὴ πρᾶξις ποὺ ἐπετέλεσεν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν δύναμη τῆς δημιουργικῆς Του βουλήσεως. Δὲν ἔγινε αὐτὸ σ' ἕναν ἄλλο κόσμο, ἀλλὰ σ' αὐτὸν τὸν καθημερινό μας κόσμο. Ὁ Θεὸς ποὺ ἐδημιούργησε τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀνακαινίζει τὸν κόσμον ἐκ βάθρων. Ριζικὴ ἡ ἀλλαγή, βαθειὰ ἡ τομὴ τόσο ποὺ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ μιλήσῃ γιὰ μιὰ νέα δημιουργία. Ἕνας νέος ἄνθρωπος ἐμφανίζεται στὸν κόσμο, ὁ νέος Ἀδὰμ (Ρωμ. 5, 12 ἑξ.) ποὺ ἀνακαινίζει μὲ τὴν παρουσία Του τὸν κόσμο. Εἶναι ὁ Χριστὸς ποὺ μᾶς ἐλευθέρωσε μὲ τὴν ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του. Ἡ ἐλευθερία σὰν ἀπελευθέρωσις φαίνεται ζωντανὴ στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι κι αὐτὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου· ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι ἔννοια ἢ λέξις ἁπλῆ, εἶναι πρόσωπο, εἶναι ὁ Χριστός, ὁ ἐνσαρκωθεὶς Λόγος.

Δὲν εἶναι θεολογικὴ λεπτολογία ἡ πίστις στὴν ἀναμαρτησία τοῦ Κυρίου ἀπὸ τὸν Παῦλον, (βλ. Β´ Κορ. 5, 21) ἀλλὰ ἕνα ἀπὸ τὰ χα-

ρακτηριστικὰ τοῦ νέου Ἀδάμ. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἦταν ἀπηλλαγμένος ἀπὸ κάθε ἁμαρτία, γιατὶ εἶναι ἡ ἀπαρχὴ τῆς καινῆς κτίσεως. Αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι καὶ τὸ νόημα τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως. Ὅπως ὁ πρῶτος Ἀδάμ, ἔτσι καὶ ὁ νέος δημιουργεῖται μὲ μιὰν ἀπευθείας δημιουργικὴ πράξη τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ πρῶτος Ἀδὰμ μὲ τὴν ὕβριν του ἔναντι τοῦ Θεοῦ ἐξέπεσε τῆς χάριτος καὶ ἔγινε δοῦλος τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, ὁ νέος Ἀδὰμ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς συνέχισε μέχρι τέλους νικηφόρα τὸν ἀγῶνα Του. Δημιούργημα μιᾶς νέας ζωῆς βρίσκεται στὴν σωστὴ σχέση πρὸς τὸν Θεό. Εἶναι ὁ πατέρας Του. Ἔχει τὴν σωστὴ σχέση μὲ τοὺς ἀνθρώπους, εἶναι ἀδελφοὶ καὶ συγκληρονόμοι (Ρωμ. 8, 17). Βλέπει ἀκόμη μὲ νέο μάτι τὴν ἄψυχη φύση ποὺ κι αὐτὴ ὑποφέρει στὸν ζυγὸ τῆς φθορᾶς καὶ περιμένει νὰ μεταμορφωθῇ μαζὶ μὲ τὸν Χριστὸ στὸν νέο κόσμο (Ρωμ. 8, 21 ἑξ.).

Καταλλαγὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεὸ καὶ τοὺς συνανθρώπους καὶ ἀνακαίνιση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου σημαίνει τὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐλευθερία ποὺ παρέχει ὁ Χριστὸς μὲ τὸ ἔργο Του. Κι' ἀκόμη πιὸ πολύ: ἀνοίγει μὲ τὴν νίκη ἐπὶ τοῦ θανάτου ὀρθάνοιχτες τὶς πύλες πρὸς τὸ μέλλον. Διαβάζοντας τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἀπ. Παύλου ἀποκομίζει κανεὶς τὴν ἐντύπωση πὼς ὅλο τὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ ἔρχεται μέσα ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ μέλλον, ἀπὸ τὸν Θεό ποὺ δὲν ἦταν οὔτε εἶναι δυνατὸν ποτὲ νὰ ὀνομασθῇ παρελθόν.

Αὐτὴ τὴν θύρα πρὸς τὸ μέλλον ἂς τὴν δοῦμε ἀπὸ πιὸ κοντά. Εἶναι ἡ δεύτερη διάστασις τῆς ἐλευθερίας ποὺ ἀναφέραμε προηγουμένως. Εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴν νέα πραγματικότητα ποὺ δημιούργησε ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ. Συνδέεται ἄρρηκτα πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσή μας διὰ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Σὲ μιὰ πολὺ γνωστὴ περικοπή, αὐτὴν ποὺ διαβάζεται κατὰ τὸ μυστήριο τοῦ βαπτίσματος λέγει ὁ Ἀπ. Παῦλος: «ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν... ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη Χριστός... οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν» (Ρωμ. 6, 3-4). Σ' αὐτὰ τὰ λόγια ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τὸ παρελθὸν καὶ ἐλευθερία στὸ μέλλον εἶναι ἁρμονικὰ ταιριασμένα καὶ μᾶς δίνουν καὶ τὸ ὁλοκληρωμένο νόημα τῆς χριστιανικῆς ἐλευθερίας.

Τὸ πρῶτο ποὺ χρειάζεται εἶναι ἡ συμμετοχὴ στὸ ἀπολυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ ποὺ παρέχεται μὲ τὸ βάπτισμα. Τὸ βάπτισμα ὅμως δὲν εἶναι μιὰ μαγικὴ πρᾶξις, ὅπως γινόταν στὰ ἀρχαῖα μυστήρια ἢ ἕνα φώτισμα τοῦ νοῦ ὅπως εἶναι πρόθυμος νὰ δεχθῇ ὁ σύγχρονος ἄν-

θρωπος. Εἶναι μιὰ συνεχὴς κι' ἀδιάλειπτη ἔνταξις τοῦ ἀνθρώπου στὸ νέο λαὸ τοῦ Θεοῦ, στὴν Ἐκκλησία, μιὰ ἀπόφασις ποὺ δὲν εἶναι παρὰ τὸ συνεχὲς «ναὶ» ποὺ λέμε στὴν κλήση τοῦ Θεοῦ. Ἀνεπανάληπτο στὴν ἐπενέργειά του τὸ Μυστήριο τῆς ἀπολυτρώσεως, ἀνεπανάληπτο καὶ τὸ μυστήριο τοῦ βαπτίσματος ποὺ μᾶς ἐγκεντρίζει στὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλὰ συγχρόνως συνεχὴς ὁ ἀγώνας νὰ μείνωμε στὴν Ἐκκλησία, ἀέναη ἡ προσπάθεια ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ μείνῃ ἡ ψυχή μας ναὸς τοῦ Πνεύματος τοῦ Κυρίου, ποὺ μόνον αὐτὸ μπορεῖ νὰ μᾶς κρατᾶ ἀνοικτὰ τὰ μάτια ὥστε νὰ βλέπωμε τὴν καινὴ κτίση.

Ἐδῶ βρίσκεται καὶ ἡ βασικὴ διαφορὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀπ. Παύλου περὶ τῆς Χριστιανικῆς ἐλευθερίας ἀπὸ κάθε ἄλλη ἀνθρώπινη ἀντίληψη. Ἐνῷ δηλ. σ' ὅλους τοὺς ἄλλους ποὺ ἀσχολήθηκαν θεωρητικὰ ἢ στὴν πράξη μὲ τὸ πρόβλημα ὁ ἄνθρωπος ἀρκεῖ νὰ γίνῃ ἐλεύθερος γιὰ νὰ μείνῃ μετὰ στὴν κατάσταση αὐτὴ στηριγμένος στὶς ἴδιες τὶς δυνάμεις του, δὲν συμβαίνει αὐτὸ κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλο. Ἀντίθετα, μάλιστα, ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατεῖ νὰ βρῇ μόνος του τὸ αὐχμηρὸ μονοπάτι ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἐλευθερία. Χρειάζεται ὁδηγὸ καὶ βοηθό, κι' αὐτὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα Κυρίου (Β΄ Κορ. 3, 17). Κι' ὅταν βρεθῇ στὴν καινὴ κτίση ποὺ γιὰ χάρη του ἐδημιούργησε ἀπὸ ἀγάπη ὁ Θεὸς καὶ πάλι χρειάζεται τὴν ἴδια δύναμη ποὺ τὸν ἐλευθέρωσε γιὰ νὰ μπορῇ ν' ἀγωνισθῇ καὶ νὰ μείνῃ στὴν ἐλευθερία. Γι' αὐτὸ δίπλα στὴν διαβεβαίωση «τῇ ἐλευθερίᾳ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε» ὑπάρχει καὶ ἡ προτροπὴ «στήκετε οὖν καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε». Καὶ «στεκόμαστε» μόνο ὅταν ἔχωμε τὸ «χρῖσμα» ποὺ δίνουν τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, ἡ προσευχή, ὁ ἀδιάλειπτος πνευματικός μας ἀγώνας. Θαυμάσια, ἀποδίδει τὸ πνεῦμα τοῦ Παύλου ἕνας ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας μας ὁ Μᾶρκος ὁ Ἐρημίτης: «Αὐτὸς (τ.ἔ. ὁ Θεὸς) μὲν διὰ τοῦ βαπτίσματος τῆς κατὰ βίαν δουλείας ἐξήγαγε, καταργήσας τὴν ἁμαρτίαν διὰ τοῦ σταυροῦ, καὶ ἐντολὰς ἐλευθερίας ἔθετο. Ἐμμένειν δὲ ἢ μὴ ἐμμένειν ταῖς ἐντολαῖς τῷ αὐτεξουσίῳ ἡμῶν θελήματι παρεχώρησεν» (M. P. G. 65, 999).

Ἐλευθερία σὰν ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὸν θάνατο, ἐλευθερία σὰν συμφιλίωσις μὲ τὸν Θεό, τὸν κόσμο, τοὺς συνανθρώπους καὶ τὸν ἑαυτό μας, ἐλευθερία σὰν ἀγώνας γιὰ τὴν συμμετοχή μας στὴν καινὴ κτίση ποὺ ἄρχισε μὲ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Θεοῦ καὶ καταλήγει στὴν θέωση τοῦ ἀνθρώπου, αὐτὸ εἶναι τὸ μήνυμα τοῦ Ἀπ. Παύλου πρὸς τὴν ἐποχή μας, Παναγιώτατε πάτερ καὶ ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. Σ'

ἕνα κόσμο ποὺ ἐναγώνια ζητεῖ τὴν λύτρωση, ποὺ ψάχνει νὰ βρῆ τὴν ἐλπίδα, ποὺ εἶναι γεμᾶτος ἀπὸ συγκρούσεις καὶ ταραχές, τί ἄλλο καλλίτερο θἄχε νὰ προσφέρῃ κανεὶς ἀπὸ αὐτὴ τὴν ζωντανὴ παρουσία του; Δὲν μένει παρὰ νὰ εὐχηθοῦμε καὶ νὰ προσπαθήσωμε ὥστε κι' οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι νὰ ἀκούσουν, νὰ κατανοήσουν καὶ νὰ ζήσουν αὐτὴν τὴν ἐλευθερία ποὺ ἔζησε ὁ Ἀπόστολος καὶ ποὺ τὸν ἔκανε νὰ λέῃ θριαμβευτικὰ καὶ ἐλπιδοφόρα «εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα».

Βιβλιογραφία

Ἐκ τῆς πληθύος τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ θέμα ἔργων μνημονεύομέν τινα τῶν χρησιμοποιηθέντων ὑφ' ἡμῶν κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ λόγου καὶ δή: W. Brand, Freiheit im N T., 1932. M. Pohlenz, Griechische Freiheit, 1955· R. Bultmann, Gnade und Freiheit, ἐν G. u. V. II, 19 κ. ἑξ.· E. Fuchs, Die Freiheit des Glaubens 1949· E. Käsemann, Der Ruf der Freiheit, 1963· H. Schlier, ἐλευθερία, ἐν ThWNT, II, σ. 484 κ. ἑξ. καὶ K. Niederwimmer, Der Begriff der Freiheit im N. T. 1966.

Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ *

Ὑπὸ ΣΑΒΒΑ ΑΓΟΥΡΙΔΟΥ
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Ὁμιλοῦντες περὶ ἐπιστροφῆς τοῦ Ἀπ. Παύλου ἐννοοῦμεν τὴν μεταστροφήν του ἐκ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ εἰς τὸν χριστιανισμόν. Καθὼς διηγεῖται τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (κεφ. 9), ὁ Σαοὺλ ἢ Σαῦλος «ἔπνεε ἀπειλῆς καὶ φόβου» ἐναντίον τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου, ἐζήτησε δὲ παρὰ τοῦ Ἰουδαίου ἀρχιερέως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἔλαβεν ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς προϊσταμένους τῶν Συναγωγῶν τῆς Δαμασκοῦ. Αἱ ἐπιστολαὶ τὸν ἐξουσιοδότουν νὰ συλλάβῃ ὅλους τοὺς χριστιανοὺς καὶ ὡς ἐγκληματίας κατὰ τοῦ πατρίου Νόμου νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἵνα δικασθοῦν ἐκεῖ ὑπὸ τῆς κεντρικῆς ἰουδαϊκῆς ἐξουσίας. Ὅ,τι εἶχε συμβῆ μὲ τὸν Ἰησοῦν ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ καὶ ὡς πρὸς τὴν σύλληψιν καὶ τὴν δίκην τῶν ἐν Δαμασκῷ ὀπαδῶν Του. Ἐνῷ ὅμως ὁ Σαοὺλ ἐπλησίαζε μὲ τὴν στρατιωτικὴν συνοδείαν εἰς τὴν Δαμασκόν, ὁ Χριστὸς ἐνεφανίσθη πρὸ αὐτοῦ ἐν μέσῳ ἐκτυφλωτικοῦ φωτός, ὅπως ἄλλοτε ὁ Θεὸς τῆς Π. Διαθήκης εἰς τὸν Μωϋσέα ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ εἰς τοὺς Προφήτας. Μετὰ ἀπὸ τὴν θεοφάνειαν αὐτὴν ὁ Σαῦλος χειραγωγούμενος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Δαμασκόν. Ἐκεῖ ὁ χριστιανὸς Ἀνανίας τὸν κατήχησεν εἰς τὴν πίστιν καὶ τὸν ἐβάπτισε. Ἔτσι ἡ Ἐκκλησία ἀπέκτησε τὸν μεγαλύτερον τῶν Ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς Του, μίαν μεγάλην θεολογικὴν διάνοιαν καὶ ἕναν ἄφθαστον ἐκκλησιαστικὸν ὀργανωτήν.

Ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὑπῆρξε γεγονὸς μέγα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀφοῦ ὁ Παῦλος ὑπῆρξεν ὁ πρωταγωνιστὴς τῆς ἐξαπλώσεως τῆς νέας πίστεως μεταξὺ τῶν Ἐθνικῶν, διὰ δὲ τῶν Ἐπιστολῶν του ἐπέδρασε θεολογικῶς ἐφ᾿ ὁλοκλήρου τῆς χριστιανικῆς σκέψεως. Ἀλλὰ καὶ καθ᾿ ἑαυτήν, ὡς πνευματικὸν γεγονός, ἡ ἐπιστροφή του ἐνέχει τεραστίαν σημασίαν. Ὁσάκις ὁ ἴδιος ὁμιλεῖ περὶ αὐτῆς ἐξαίρει τὸ θαῦμα τῆς μεταστροφῆς του καὶ ἀπὸ τῶν δύο αὐτῶν ἀπόψεων.

Γεννᾶται ὅμως τὸ ἐρώτημα, ἀπὸ τί καὶ πρὸς τί μετεστράφη ὁ Ἀ-

* Ὁμιλία μεταδοθεῖσα διὰ τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων Θεσσαλονίκης 30.6.68.

πόστολος Παῦλος, ὅταν εἶδε τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Δαμασκόν;

Εἰς τὸ ἐρώτημα, ἀπὸ τί καὶ πρὸς τί μετεστράφη ὁ Παῦλος, ἔχουν δοθῆ δύο κυρίως ἀπαντήσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστοι μεταξύ των. Κατὰ τὴν μίαν ὁ Παῦλος δὲν ἠνείχετο τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἕνα παθητὸν Μεσσίαν. Διὰ τοὺς Ἰουδαίους ὁ σταυρὸς τοῦ Ἰ. Χριστοῦ ἦτο σκάνδαλον. Τοιοῦτον σκάνδαλον πρέπει νὰ ἦτο ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τὸν Παῦλον μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς του. Ὅταν δηλ. τοῦ ἀπεκαλύφθη ὁ Ἰησοῦς ἐν δόξῃ πρὸ τῆς Δαμασκοῦ, ὁ Παῦλος συνεφιλιώθη μὲ τὸν σταυρὸν τοῦ Ἰησοῦ, ἐδέχθη τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἕνα Μεσσίαν παθητὸν καὶ ἐγκατέλειψε τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ συγχρόνου του ἰουδαϊκοῦ μεσσιανισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο συνδεδεμένος πρὸς ἰουδαϊκὰς στενὰς ἐθνικιστικὰς καὶ ὑλιστικὰς ἀντιλήψεις. Ἐνῷ, λοιπόν, προηγουμένως ὁ Παῦλος εἰς τὸν ἐσταυρωμένον Μεσσίαν τῆς Ἐκκλησίας ἔβλεπε μίαν ἐπικίνδυνον διασπαστικὴν αἵρεσιν, καταλυτικὴν τῶν ἐθνικοθρησκευτικῶν ἐπιδιώξεων τοῦ λαοῦ του, τώρα πλέον εἰς τὸν σταυρὸν ἔβλεπε τὴν σοφίαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἰησοῦ διὰ τοὺς Ἰουδαίους τὸ πλέον σκανδαλῶδες μὲ τὸν παθητὸν Μεσσίαν δὲν ἦτο ὅτι ἀπεδείχθη ἀνίσχυρος νὰ ἀπελευθερώσῃ τὸν λαόν του ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, ἀφοῦ οὔτε τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτόν του ἠδυνήθη νὰ σώσῃ, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ κηρυττόμενος ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ὁ Μεσσίας καὶ ὁ Σωτὴρ ἐσταυρώθη ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὁποῖοι, ὡς ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς τοῦ Θεοῦ, τὸν ἀνέμεναν, καὶ ἦτο φυσικόν, ὅταν θὰ ἤρχετο, πρῶτοι αὐτοὶ νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν. Ὅταν ὁ Παῦλος εἶδε τὸν Ἰησοῦν πρὸ τῆς Δαμασκοῦ, κατενόησε τὸ νόημα τοῦ σταυροῦ τοῦ Ἰησοῦ.

Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν καλύτερον τὸ πρᾶγμα, ἂς τὸ μεταφέρωμεν εἰς τὴν ἰδικήν μας κατάστασιν. Σκεπτόμεθα καὶ ἡμεῖς ὡς οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἰησοῦ Ἰουδαῖοι περὶ τῆς σωτηρίας ἐκ τῶν δεινῶν ποὺ μαστίζουν σήμερον τὸν ἰδικόν μας κόσμον. Μόνον ποὺ ὁ σύγχρονος ἄθεος πολιτισμὸς περιμένει τὴν σωτηρίαν νὰ ἔλθῃ κατὰ ἕνα τρόπον ἀναγκαστικὸν καὶ μηχανικὸν ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν τεχνοκρατίαν. Αὐτὴ εἶναι ὁ Μεσσίας ποὺ περιμένει ὁ σύγχρονος κόσμος καὶ εἰς αὐτὸν ἔχει στηρίξει τὰς ἐλπίδας του. Ἡ χριστιανικὴ ἀπάντησις εἰς τὸν μῦθον αὐτὸν εἶναι καὶ πάλιν ὁ σταυρὸς τοῦ Ἰ. Χριστοῦ. Τὸ καλύτερον ποὺ ἠμπορεῖ νὰ κάμῃ ὁ κόσμος μὲ τὰς ἰδικάς του δυνατότητας καὶ τὰς ἀντιλήψεις του εἶναι νὰ σταυρώσῃ καὶ πάλιν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Μόνον ἡ ἀπόγνωσις ἀπὸ τὸν καλύτερον καὶ χειρότερον ἑαυτόν μας, μόνον ἡ μετάνοια ἀνοίγει τὴν θύραν εἰς νέας δυ-

νατότητας, εἰς τὴν δύναμιν τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰ. Χριστοῦ, εἰς μίαν πραγματικὴν μεταμόρφωσιν ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Δι᾽ ἕνα τεχνοκράτην ἡ ἀντίληψις αὐτὴ εἶναι καὶ σήμερον σκάνδαλον ὅπως ἦτο ὁ παθητὸς Μεσσίας διὰ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τὸν Παῦλον πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς του.

⁂

Ἀλλ᾽ ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα ἀπὸ τί καὶ πρὸς τί μετεστράφη ὁ Παῦλος. Κατ᾽ αὐτὴν τὸ πρόβλημα τοῦ Παύλου δὲν συνίστατο τόσον εἰς τὸ παθητὸν τοῦ χριστιανικοῦ Μεσσίου, ὅσον εἰς τὴν ριζικὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἑρμηνείαν τοῦ ἰουδαϊκοῦ Νόμου, εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἰησοῦς παρουσιάσθη ὄχι ἁπλῶς ὡς νέος τις ἑρμηνευτὴς τῆς Π. Διαθήκης, ὅπως π.χ. ἐκεῖνος ὁ Διδάσκαλος τῆς Δικαιοσύνης τῶν περιφήμων ἐσσαϊκῶν κειμένων τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, ἀλλὰ μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ὁ Νόμος καὶ οἱ Προφῆται, ὁλόκληρον τὸ ἱερὸν παρελθόν, εὑρίσκουν τὸ τέλος των, ὅλην τὴν σκοπιμότητά των εἰς τὸ πρόσωπόν Του. Ὁ σταυρὸς τοῦ Ἰησοῦ ἦτο τὸ «ὄχι» τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὴν ἀπαίτησιν αὐτὴν τοῦ Ἰησοῦ, ἡ δὲ πίστις τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἀνάστασίν Του ἦτο τὸ «ναί» τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἀπαίτησιν τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἡ ἀπόλυτος δικαίωσίς της. Ὁ Παῦλος, ὡς γνήσιος Φαρισαῖος, φανατικὸς ζηλωτὴς τῶν πατρικῶν παραδόσεων, ἔβλεπεν εἰς τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοὺς καταλυτὰς τοῦ Νόμου, ὁ ὁποῖος ἦτο τὸ ἅπαν διὰ τὸν Ἰουδαϊσμὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπὸ θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀπόψεως. Διὰ τοῦτο ἐδίωκεν ὁ Σαοὺλ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐπόρθει αὐτήν. Ἡ δὲ ἐμφάνισις τοῦ Ἰησοῦ πρὸ αὐτοῦ εἰς τὴν Δαμασκὸν ἐσήμαινε δι᾽ αὐτὸν ὅτι πράγματι ὁ Ἰησοῦς ἦτο ἀνώτερος τοῦ Νόμου καὶ τοῦ Μωϋσέως, ὅτι ὁ Θεὸς δι᾽ αὐτοῦ ἵδρυε ἕναν ἐντελῶς νέον λαὸν μὲ ἐντελῶς νέας προοπτικάς. Ὅλον τὸ οἰκοδόμημα τοῦ δυστυχοῦς Σαούλ, ὅ,τι εἶχε πιστεύσει καὶ ἐλπίσει μέχρι τότε, ἔγινε κονιορτὸς ἐμπρὸς εἰς τὴν λάμψιν τῆς δόξης τοῦ Ἰησοῦ. Ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν αὐτὴν ὁ Παῦλος ἤχθη νὰ ἐννοήσῃ ὄχι μόνον τὸ βαθύτερον νόημα τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς ἐννοίας τῆς σωτηρίας κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς χάριτος δηλ. ἐν πίστει. Κανένας Νόμος καὶ καμμία ἠθική, κανένα ἀνθρώπινον προνόμιον ἢ ἀνθρωπίνη ὑπεροχὴ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν σωτηρίαν. Ὁδηγεῖ πρὸς τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν. Ὁ νομισμὸς καὶ ὁ ἠθικισμὸς ὁδηγοῦν εἰς ἕνα εἶδος εἰδωλολατρείας. Εἰς τὸ φωτισμένον ἀπὸ τὴν δόξαν τῆς ἀναστάσεως πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτει εἰς τὸν διώκτην Του ὅτι μόνον ἡ χάρις Του σώζει, ὅτι μόνον ὁ Θεὸς εἶναι σωτὴρ τοῦ

ἀνθρώπου καὶ ὄχι ὁποιαδήποτε ἱστορικὰ προνόμια ἢ ἠθικὰ κατορθώματα καὶ κατασκευάσματα.

Διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν καλύτερον τὸ πρόβλημα τοῦ Παύλου ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, ἂς τὸ ἴδωμεν ἐντὸς τῶν ἰδικῶν μας συνθηκῶν. Κάθε ἐποχὴ ἔχει τὸν ἠθικόν της κώδικα, τὸν ἰδικόν της νόμον καὶ τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι ζοῦν καὶ ἐλπίζουν τὸ καλύτερον δι᾽ αὔριον. Ὡρισμένοι μάλιστα, ἰδιαιτέρως ζηλωταί, φρονοῦν ὅτι ἡ ἀκριβεστέρα τήρησις τοῦ κώδικος ὁδηγεῖ ἀσφαλέστερον πρὸς ἓν λαμπρότερον μέλλον. Ἔτσι ἐπίστευε καὶ ὁ Σαῦλος περὶ τοῦ ἰδικοῦ του Νόμου. Ἀλλ᾽ ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Ἐκκλησία ὁδηγοῦν πρὸς μίαν ἄλλην κατεύθυνσιν, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν «χάρισμα». Κατ᾽ αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἠμποροῦν μὲ τὸν Νόμον νὰ φθάσουν εἰς τὴν αὐτογνωσίαν καὶ εἰς τὴν ἀπόγνωσιν διὰ τὸν ἑαυτόν των. Εἰς μίαν ἠθικὴν καὶ πραγματικῶς ἀξίαν ὀντότητα φθάνουν μόνον διὰ τῆς ἀμέσου χαρισματικῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ Θεὸς μᾶς κάνει ἀνθρώπους μὲ τὴν χάριν Του, ὅταν εἴμεθα ἄνθρωποι, ὅταν Τοῦ ἐμπιστευθῶμεν τὸν ἑαυτόν μας· ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τοὺς πιστοὺς καὶ τοὺς ἁγίους Του.

Ὁ Παῦλος ἔμαθε πρὸ τῆς Δαμασκοῦ ὅ,τι χρειάζεται νὰ μάθωμεν ὅλοι μας, ὅτι «οὐ τοῦ θέλοντος οὐδὲ τοῦ τρέχοντος ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ». Ἡ παράδοσις τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς πίστεως εἰς τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ δημιουργεῖ ἐντελῶς νέας δυνατότητας μιᾶς θαυμαστῆς ζωῆς, διὰ δὲ τὴν κοινωνίαν ὡς Ἐκκλησίαν τὴν δυνατότητα τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀνθρωποκεντρισμός μας μὲ ὅλα τὰ συμπαρομαρτούμενα πρέπει νὰ γίνῃ κομμάτια ἐμπρὸς εἰς τὸν Θεόν, ποὺ εἶναι τὸ ἀληθὲς κέντρον τῆς ὑπάρξεώς μας ὡς ἀτόμων καὶ ὡς κοινωνίας.

Ἀπὸ τί, λοιπόν, καὶ πρὸς τί μετεστράφη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος; Καὶ αἱ δύο ἀπαντήσεις εἰς τὸ ἐρώτημα ποὺ ἐξεθέσαμεν ἔχουν τὰ δίκαιά των. Ὁ Παῦλος μετεστράφη ἀπὸ τὸν ἰουδαϊκὸν νομισμὸν εἰς τὴν χάριν τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰ. Χριστοῦ, ἀπὸ τὴν πίστιν εἰς καθιερωμένα σχήματα εἰς τὴν πίστιν πρὸς τὸν θαυμαστὸν κόσμον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Παῦλος μετεστράφη ἀπὸ τὴν προσδοκίαν ἑνὸς Μεσσίου Deus ex machina, ὀργάνου τῆς φιλαυτίας μας καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἐπιδιώξεών μας, πρὸς ἕνα Μεσσίαν Θεὸν ἐσταυρωμένον, ὁ Ὁποῖος προκαλεῖ καὶ προσκαλεῖ τὸ λογικὸν καὶ τὴν θέλησίν μας, πρὸς μίαν μεταμόρφωσιν, πρὸς ἕνα ἀγῶνα διὰ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, πρὸς μίαν νέαν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τῆς βασιλείας Του.

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ ΠΑΥΛΟΝ *

Ὑπὸ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΤΣΑΝΑΝΑ
Βοηθοῦ Θεολ. Σχ. Παν)μίου Θεσ)νίκης

Ὅλες οἱ μέχρι σήμερα χριστιανικὲς γενεές, ἀγαπητοί μου ἀκροαταί, στήλωσαν μὲ δέος καὶ λαχτάρα τὰ μάτια τους πάνω στὸν Ἀπόστολο Παῦλο, τὸν «πρῶτο μετὰ τὸν ἕνα», ὅπως τὸν ἀπεκάλεσεν ἡ νεωτέρα χριστιανικὴ συνείδησις, πασχίζοντας ν' ἀποτυπώσουν βαθειὰ μέσα στὴν ὕπαρξί τους κάτι ἀπὸ τὴν μεγάλη μορφή του, ὅπως τὴν ἐφιλοτέχνησεν ὁ πλήρως ἐνοικήσας μέσα του Χριστός. Ὅλοι μας εἴμαστε ἐργαζόμενοι ἄνθρωποι. Αὐτὴ τὴ στιγμὴ ἂς ἰδοῦμε μαζὶ τί ἔχει νὰ μᾶς πῆ ἡ ἁγία του ζωὴ καὶ ἡ θεόπνευστος διδαχή του περὶ ἐργασίας.

Προηγουμένως ὅμως ἂς γίνουν μερικὲς εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις: 1) Οἱ περὶ ἐργασίας ἀπόψεις του δὲν κατέχουν κεντρικὴ θέσι στὴ θεολογική του σκέψι, ἐντάσσονται ὅμως ὀργανικῶς σ' αὐτή· δὲν ἀποτελοῦν κοινωνικοοικονομικὸ σύστημα, ἀλλὰ περιστατικὴ διδασκαλία ἀνάλογο πρὸς τὶς ἀφορμὲς ποὺ τοῦ ἔδωκεν ἡ ζωὴ τῆς ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. 2) Τὴν διδασκαλία του αὐτὴ ἐξέθεσε λίγο μετὰ τὰ μέσα τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνος, τότε ποὺ οἱ συνθῆκες, οἱ σχέσεις καὶ οἱ μορφὲς τῆς ἐργασίας ἦσαν πολὺ διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς σημερινές· λ.χ. ἡ βάσις τῆς οἰκονομίας ἦτο ἀγροτικὴ κυρίως, βασικοὶ δὲ συντελεσταὶ τῆς παραγωγῆς ἦσαν οἱ δοῦλοι, καθ' ὃν χρόνον ἡ χειρωνακτικὴ ἐργασία ἐθεωρεῖτο βάναυσος ἀπασχόλησις. 3) Ὁ Ἀπ. Παῦλος ὡμίλησε περὶ ἐργασίας καὶ ἐκ πείρας. Ὡς γνωστόν, ἦτο σκηνοποιός, κατασκευάζοντας σκηνὲς εἴτε ἀπὸ δέρμα εἴτε ἀπὸ ὕφασμα ἀπὸ τρίχας αἰγός, ἤσκησε δὲ τὸ ἐπάγγελμα τοῦτο ἐργαζόμενος νυχθημερὸν μὲ τοὺς συνεργάτας του στὴν Θεσ)νίκη, στὴν Κόρινθο καὶ στὴν Ἔφεσο (Βλ. Πράξ. 18,3. 20,34. 1 Θεσ. 2,9. 2 Θεσ. 3,7-8 καὶ 1 Κορ. 9,18), ἴσως δὲ καὶ ἀλλοῦ, κάνοντας ἔτσι τὸ ἐργαστήριό του κέντρον ἱεραποστολικῆς δράσεως. 4) Τὴν περὶ ἐργασίας σκέψιν του εὑρίσκομε πρὸ πάντων στὶς δύο πρὸς Θεσ)κεῖς ἐπιστολές του, στὶς Πρά-

* Ὁμιλία μεταδοθεῖσα διὰ τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων Θεσσαλονίκης τὴν 29.6.68 ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

ξεις τῶν Ἀποστόλων, στὶς πρὸς Κορινθίους, στὴν πρὸς Ἐφεσίους, πρὸς Κολοσσαεῖς κ.ἀ. σποραδικῶς. Καὶ 5) χρησιμοποιεῖ τοὺς ὅρους «μόχθος», κόπος», «ἐργάζεσθαι» τόσον γιὰ τὸ ἀποστολικό του ἔργο, ὅσο καὶ γιὰ τὴ χειρωνακτική του ἐργασία (βλ. Γαλ. 4,11. Φιλιπ. 2, 16. 1 Κορ. 15, 10. 1 Τιμόθ. 4, 10. 5, 17. 1 Θεσ. 2, 9. 2 Θεσ. 3, 8. 2 Κορ. 4, 12).

Ἂς πλησιάσωμε τώρα τὸ θέμα ἱστορικῶς. Κατὰ τὴ δεύτερη ἱεραποστολική του περιοδεία εἶχε διαμείνει ὁ Ἀπόστολος στὴν Θεσ)νίκη περίπου ἕνα μῆνα. Ἡ διδασκαλία του γιὰ τὸ τέλος τοῦ κόσμου ἀφῆκε, φαίνεται, μερικὰ κενά, τὰ ὁποῖα ἐδημιούργησαν ἀπορίες σὲ ὡρισμένα μέλη τῆς Ἐκκλησίας - πρόκειται μᾶλλον γιὰ ὀκνηροὺς τύπους ποὺ ποτὲ δὲν λείπουν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία - καὶ παρανοήσεις, ἐν ὄψει μάλιστα καὶ τῆς τότε πολὺ ζωηρᾶς ἀναμονῆς τῆς Β΄ παρουσίας. Ἔτσι, καὶ ἐνῷ ὁ Ἀπόστολος ἦτο στὴν Κόρινθο, ἐδημιουργήθη ἡ ἑξῆς νοοτροπία· «Ἀφοῦ ὁ Κύριος μέλει νὰ ἔλθῃ γρήγορα, τότε ποιὸ νόημα ἔχει νὰ ἐργάζεται κανείς»; Μερικοὶ λοιπὸν ἐγκατέλειψαν τὶς ἐργασίες των κι᾽ ἀποζοῦσαν εἰς βάρος τῶν ἄλλων. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἀντιμετωπίζει ὁ Παῦλος στὶς δύο ἐπιστολές του πρὸς Θεσ)κεῖς. Πρὶν ἴδοῦμε ὅμως πῶς χειρίζεται τὸ ζήτημα, ἂς ρίξωμε μιὰ ματιὰ στὸ γενικώτερο πρῖσμα μὲ τὸ ὁποῖο βλέπει τὴν ἐργασία.

Χριστός, «ἡ ζωὴ ἡμῶν» (Κολ. 3, 4) - κατὰ τὴν ἔκφρασί του - καὶ Ἐκκλησία ὡς σῶμα Χριστοῦ εἶναι οἱ δύο πόλοι τῆς ζωῆς καὶ τῆς σκέψεως τοῦ Ἀποστόλου καὶ ἀποτελοῦν τὴν ὑπόστασι καὶ τὴ μορφὴ τῆς «καινῆς κτίσεως». Ἐντὸς αὐτῆς τῆς «νέας κτίσεως», ὅπου εἶναι παρὼν ἐν μυστηρίῳ ὁ τριαδικὸς Θεὸς κατεργαζόμενος τὴν μετάπλασι καὶ ἀνακαίνισι τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ κόσμου, κάθε δραστηριότης τοῦ ἀνθρώπου, ἄρα καὶ ἡ ἐργασία, ἐντάσσεται θρησκευτικῶς καὶ ἠθικῶς ὡς λειτουργία ὑπάρξεως καὶ ζωῆς του ἐν Χριστῷ πρὸς δόξαν Θεοῦ. Λέγει· «Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα» (2 Κορ. 5, 17)· «Ἐάν τε ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν τοῦ Κυρίου ἐσμέν» (Ρωμ. 14, 8)· «Πᾶν ὅ,τι ἂν ποιῆτε ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ, εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ δι᾽ αὐτοῦ» (Κολοσ. 3, 17) καὶ «Εἴτε ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα πρὸς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε» (1 Κορ. 10, 31). Βλέπει λοιπὸν τὴν ἐργασία πρωτίστως ὡς εὐχαριστήριο ἀπάντησι στὴν κλῆσι τοῦ Θεοῦ καὶ συγχρόνως προσφορὰ στὸν Θεόν.

Γράφει λοιπὸν πρὸς τοὺς Θεσ)κεῖς· «Θυμηθῆτε, ἀδελφοί, τὸν κόπο καὶ τὸν μόχθο μας. Ἐργαζόμενοι ἡμέρα καὶ νύκτα, γιὰ νὰ μὴν ἐπιβαρύνουμε κανένα, σᾶς ἐκηρύξαμε τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Θεοῦ (1 Θεσ. 2, 9. 2

Θεσ. 3, 8). Ἀπὸ κανένα δὲν φάγαμε δωρεὰν ψωμὶ (2 Θεσ. 3, 8). Καὶ ὅταν ἤμασταν κοντά σας σᾶς παραγγέλλαμε· 'ἐὰν κανεὶς δὲν θέλῃ νὰ ἐργάζεται, νὰ μὴ τρώγῃ'! Σᾶς τὰ γράφω αὐτά, διότι ἀκοῦμε ὅτι μερικοὶ ἀπὸ σᾶς διάγουν ἀτάκτως, μὴ ἐργαζόμενοι, ἀλλὰ περιεργαζόμενοι τοὺς ἄλλους καὶ τὶς ὑποθέσεις των. Σ' αὐτοὺς παραγγέλλουμε καὶ παρακαλοῦμε ἐξ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ νὰ ἐργάζωνται μὲ τὰ ἴδια τους τὰ χέρια μὲ ἡσυχία καὶ νὰ τρώγουν εἰρηνικὰ τὸ ψωμί τους (2 Θεσ. 3, 10 - 12)· ἔτσι θὰ συμπεριφέρεσθε ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας «εὐσχημόνως» (μὲ ἀξιοπρέπεια καὶ εὐγένεια) καὶ δὲν θὰ ἔχετε ἀνάγκη ἀπὸ κανένα κι' ἀπὸ τίποτε» (1 Θεσ. 4, 12). Ταῦτα πρὸς τοὺς Θεσ)κεῖς. Τὴν παραπάνω εἰκόνα συμπληρώνουν οἱ ὑποθῆκες τοῦ Ἀποστόλου στὴν συγκλονιστικὴ ἐκείνη ὁμιλία ποὺ ἔκανε στὴν Μίλητο πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐφέσου· Ἀργυρίου ἢ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα. Οἱ ἴδιοι γνωρίζετε ὅτι γιὰ τὴν ἀντιμετώπισι τῶν ἀναγκῶν, ἐμοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν μου, ἐδούλεψαν αὐτὰ τὰ χέρια. Σᾶς ἔχω ὑποδείξει τὰ πάντα, ὅτι δηλ. ἔτσι ἐργαζόμενοι (πνευματικῶς καὶ χειρωνακτικῶς) θὰ στηρίζετε καὶ θὰ βοηθῆτε τοὺς ἔχοντας ἀνάγκη καὶ θὰ θυμᾶστε τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου· 'Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν' (ἀξίζει περισσότερο νὰ δίνῃ κανεὶς παρὰ νὰ παίρνῃ) (Πράξ. 20, 33 - 35. Βλ. καὶ Ἐφεσ. 4, 28).

Κατὰ ταῦτα ἡ ἐργασία εἶναι γιὰ τὸν Παῦλο πρωταρχικὴ καὶ στοιχειώδης ἐκδήλωσις καὶ ἐνέργεια ἀξιοπρεπείας καὶ εὐθύνης τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν ἑαυτό του, τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς ἐκτὸς αὐτῆς ἀνθρώπους. Εἶναι θέμα ἐκκλησιαστικῆς καὶ κοινωνικῆς τάξεως, ποὺ δὲν ἀφήνει οὔτε ἴχνος χώρου γιὰ παρασιτισμό, ὀκνηρία καὶ ρωμαντισμό. Μὲ τὴν ἐργασία γίνεται κανεὶς αὐτάρκης, δυνάμενος συγχρόνως νὰ συνδράμῃ καὶ τοὺς ἔχοντας ἀνάγκη. Μὲ ἄλλους λόγους, ἡ ἐργασία συνδέεται ἀρρήκτως μὲ τὴ χριστιανικὴ ἀγάπη καὶ τὴν ὑπόθεσι τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κόσμου.

Τὰ σημεῖα αὐτὰ ὑπογραμμίζει ἀκόμη περισσότερο ἡ δριμύτης μὲ τὴν ὁποία καταφέρεται ὁ Ἀπόστολος κατὰ τῆς πλεονεξίας, χαρακτηρίζοντας αὐτὴν ὡς «εἰδωλολατρείαν» καὶ λέγοντας ὅτι ὁ πλεονέκτης «οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ» καὶ ἀπαιτώντας «πλεονεξία μηδὲ ὀνομαζέτω ἐν ὑμῖν» (Κολοσ. 3, 5. Ἐφεσ. 5, 3. 5)· τὰ μόνα ἀγαθὰ ποὺ πρέπει νὰ πλεονάζουν εἶναι ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀγάπη (Ρωμ. 5, 20. 2 Κορ. 4, 15. 1 Τιμόθ. 3, 12. 2 Τιμοθ. 1, 3). Τέλος, ἐκεῖνος ποὺ δὲν φροντίζει ὑλικῶς διὰ τοὺς ἐκκλησιαστικῶς καὶ κατὰ σάρ-

κα οἰκείους εἶναι χειρότερος τοῦ ἀρνητοῦ τῆς πίστεως (1 Τιμοθ. 5, 8).

Γιὰ τὸ «ἦθος» τῆς ἐργασίας λέγει μ.ἄ. καὶ τὰ ἑξῆς ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς δούλους, τοὺς ἐργάτας κατὰ τὸ τότε καθεστὼς (Κολοσ. 3, 23 - 4, 1. Πρβλ. Ἐφεσ. 6, 5 - 9)· «Κάθε τι ποὺ πράττετε νὰ τὸ ἐργάζεσθε μὲ ὅλη σας τὴν ψυχή, ὡσὰν αὐτὸ νὰ ἀναφέρεται στὸν Κύριον καὶ ὄχι στοὺς ἀνθρώπους... Ἐκεῖνος δὲ ποὺ ἀδικεῖ θὰ λογαριαστῇ γι᾽ αὐτὸ μὲ τὸν Κύριον, ὁ Ὁποῖος δὲν κάνει διακρίσεις προσώπων». Καὶ πρὸς τοὺς κατὰ σάρκα κυρίους, τοὺς τότε ἐργοδότας, παραγγέλλει· «Νὰ παρέχετε στοὺς δούλους σας τὸ δίκαιο καὶ τὴν ἰσοτιμία, γνωρίζοντας ὅτι καὶ σεῖς ἔχετε Κύριον στοὺς οὐρανούς».

Δὲν καταδικάζει ὁ Ἀπ. Παῦλος τὸν τότε θεσμὸ τῆς δουλείας; Ρητῶς ὄχι, πρᾶγμα ποὺ ἀντικειμενικῶς ἦτο ἀδύνατο τότε. Ἐκήρυξεν ὅμως τὴν ἐν χάριτι ἰσότητα καὶ ἀδελφότητα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ κυρίων καὶ δούλων καὶ τὸ χρέος τῆς μεταξύ των ἀγάπης, καταστήσας τὴν δουλεία πνευματικῶς ἀδύνατον καὶ περιττή, συνεργώντας ἔτσι στὴ βαθμιαία της κατάργησι ὅσο λίγοι κοινωνιολόγοι καὶ ἠθικολόγοι.

Πρὶν συνοψίσωμε ἐπιβάλλεται νὰ λεχθοῦν δυὸ λόγια γιὰ κάτι προσωπικὸ τοῦ Ἀποστόλου. Κάθε ἐργάτης τοῦ Εὐαγγελίου εἶχε κατὰ ρητὴ παραγγελία τοῦ Κυρίου («Ἄξιος ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ», Ματθ. 10, 10. Λουκ. 10, 7· πρβλ. 1 Κορ. 9, 11. 14) τὸ δικαίωμα τῆς συντηρήσεώς του ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα· τὸ ἀποποιεῖται ὅμως εὐγενῶς τονίζοντας· «Οὐ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλὰ ὑμᾶς» (2 Κορ. 12, 14). Ἐπιθυμεῖ τὸ ἔργο του νὰ εἶναι καὶ νὰ φαίνεται ἀπολύτως ὡς ἔργο τοῦ Θεοῦ, ποὺ τοῦ τὸ ἀνέθεσε, καὶ ὄχι δικό του, ὥστε τὸ κήρυγμά του νὰ εἶναι ἀδιάβλητο. Μισθός μου εἶναι, λέγει, «ἵνα ἐργαζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ» (1 Κορ. 9, 18). Εἶναι τὸ «πλέον» του, ποὺ σφραγίζει τὴν ποιότητα τῆς εὐαγγελικῆς του διακονίας. Καὶ γνωρίζομε πῶς ἐξετέλεσε τὸ ἀποστολικό του ἔργο· περιοδεῖες σχεδὸν σ᾽ ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο, μὲ ἀπερίγραπτους κόπους, μὲ πληγωμούς, θανατικὲς καταδίκες, ξυλοδαρμούς, λιθοβολισμούς, ναυάγια, μυρίους κινδύνους ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, σὲ πεῖνα, σὲ δίψα, νηστεία, γυμνότητα, σὲ ψῦχος καὶ σὲ ζέστη, μὲ μύριες ἀγωνίες κι᾽ ἔγνοιες γιὰ τοὺς πιστούς, μὲ ἀσθένειες, ἀπογοητεύσεις καὶ ὅσα ἀκόμη ἀναφέρει στὴν Β΄ πρὸς Κορινθίους (11, 23 - 33), καὶ τὰ ὁποῖα ὑπέστη γιὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργο του ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς νὰ παύσῃ νὰ αἰσθάνεται ὡς μη-

δὲν ἔχων καὶ τὰ πάντα κατέχων (2 Κορ. 6, 10), δηλ. πλήρως ἐν Χριστῷ ἐλεύθερος.

Ἂς συνοψίσωμε. Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω καὶ ἀπὸ τὴν ὅλη σκέψι του συνάγεται ὅτι κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλο ἡ ἐργασία εἶναι θεία ἐντολὴ καὶ ἀποστολὴ συμβάλλουσα καὶ αὐτὴ στὴν ἐπικράτησι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καθόσον συντελεῖ στὴν αὐτάρκεια τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ παρέχει τὰ μέσα γιὰ τὴν ἄσκησι τῆς ἀγάπης, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ κριτήριο καὶ τὸν ρυθμιστὴ τῆς ἐργασίας· περαιτέρω, ὅτι εἶναι στοιχειῶδες, ἀναγκαῖο καὶ «ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ» χρέος παντὸς δυναμένου, ὀφείλουσα νὰ προσφέρεται εὐσυνειδήτως καὶ ἀποδοτικῶς χάριν ἑνὸς ἑκάστου καὶ τῶν συνανθρώπων ὡς κατενώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς δόξαν Αὐτοῦ· τέλος, ὅτι δὲν ἀποτελεῖ αὐτοσκοπόν, ἀλλὰ ἐνέργεια ποὺ ἱεραρχεῖται ἐντὸς τῶν σκοπῶν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Μὲ δύο λέξεις· εἶναι ἐνέργεια μὲ ἐκκλησιολογικὲς καὶ κοσμικὲς διαστάσεις.

Τί θὰ ἔλεγε σήμερα ὁ Ἀπ. Παῦλος ἐνώπιον τῶν νέων συνθηκῶν ἐργασίας ,ὅπου ἐπικρατεῖ ὁ ἀριθμός, ἡ ἀνωνυμία, ἡ μᾶζα, ἡ μηχανή, ἡ ἄπληστη δίψα γιὰ κέρδος, ἡ ἔντασις μεταξὺ ἐργοδότου, κεφαλαίου καὶ ἐργάτου; Τί θὰ ἔλεγε γιὰ τὸ χρῆμα ποὺ συσσωρεύεται, ἐνῷ ἄλλοι στεροῦνται ἢ πεινοῦν;

Ἀσφαλῶς θὰ ἐπανελάμβανε πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις μὲ ὅλη του τὴ δύναμι· «Εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω» (2 Θεσ. 3, 10). Θὰ ἐτόνιζε ὡς ὑπαρκτικὴ τὴν ἀνάγκη, ὅτι κάθε ἐργαζόμενος δὲν πρέπει νὰ χάνη οὔτε ἐπὶ στιγμὴ κατὰ τὴν ἐργασία του, ὅπως καὶ ὅσον ἠμπορεῖ, τὴν ἐπαφὴ καὶ ἐπικοινωνία του μὲ τὸ Θεὸ καὶ τοὺς συνανθρώπους. Ἀσυζητητὶ θὰ ἐκηρύσσετο ὑπὲρ τῆς δικαίας κατανομῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἀφοῦ τόσον δριμέως κατεφέρθη ἐναντίον τῆς πλεονεξίας. Ἀναμφισβήτητα θὰ κατεφέρετο μὲ ὅλη του τὴ δύναμι κατὰ τῆς θεοποιήσεως τῆς ἐργασίας, καταδικάζοντας τοὺς ἐγκεφάλους καὶ τὰ συστήματα καὶ τὰ καθεστῶτα ἐκεῖνα, ποὺ γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν... μεγαλόπνοα προγράμματα παραγωγῆς ἀπαιτοῦν ἐξοντωτικὴ καταβολὴ δυνάμεων ἀπὸ τοὺς ἐργάτες. Θὰ ἔλεγε ἀκόμη ὁ Παῦλος, ὁ σκηνοποιὸς καὶ ἀπόστολος, ὅτι καμμιὰ μορφὴ ἐργασίας δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς κάθε ἰδιότητα τῶν ἀνθρώπων. Τέλος, οὔτε συζήτησις ὅτι θὰ ἔσφιγγε μὲ ὅλη του τὴν καρδιὰ τὰ χέρια τῶν ἐργατῶν, ποὺ γιὰ πολλοὺς τότε καὶ τώρα «σπουδαίους» κατὰ κόσμον εἶναι τὰ «ἀσθενῆ καὶ ἐξουθενωμένα», ἐνῷ μὲ τὸ

ΠΩΣ ΒΛΕΠΕΙ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟΝ Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ *

Ὑπὸ ΙΩΑΝ. Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Δ. Θ.

Ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς σκέψεώς του ὁ ἄνθρωπος ἐβασανίσθηκε ἀπὸ τὸ ἀδυσώπητο ἐρώτημα, ποιὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς ζωῆς του ἐπάνω στὴ γῆ καὶ ποιὰ ἡ ἐξήγησις τοῦ φαινομένου τοῦ θανάτου. Ἰδιαίτερα ἡ ἐποχή μας φαίνεται ὅτι ἐγοητεύθηκε σὲ ὑπέρτατο βαθμὸ ἀπὸ τὴν μελέτη τῶν ἀνθρωπολογικῶν αὐτῶν θεμάτων. Ἡ γνωστὴ ἄλλωστε στὶς ἡμέρες μας ὑπαρξιακὴ φιλοσοφία μὲ τὶς διάφορες κατευθύνσεις καὶ ἀποχρώσεις της δὲν εἶναι παρὰ μιὰ προσπάθεια ἑρμηνείας τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν κόσμο, τῆς ἀγωνίας καὶ τοῦ φόβου ποὺ κατακυριεύουν τὸν ἄνθρωπον ἐνώπιον τοῦ περιορισμένου χαρακτῆρος τῆς ὑπάρξεώς του καὶ τοῦ μεγάλου ἐρωτηματικοῦ γιὰ τὸ τί βρίσκεται πέρα ἀπὸ τὴν ὕπαρξι. Ὁ ἄνθρωπος ἀγωνιᾷ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις ἀγωνίζεται νὰ δώσῃ μία ἀπάντησι στὸ αἴνιγμα τῆς ζωῆς καὶ στὸ μυστήριο τοῦ θανάτου· μιὰ ἀπάντησι ὅμως ποὺ δὲν διαλύει πάντοτε τὸν φόβο, ποὺ δὲν λυτρώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ ἄγχος τῶν ἐρωτηματικῶν του. Ὅταν ἡ σύγχρονή μας φιλοσοφία περιγράφῃ τὸν ἄνθρωπο σὰν «ριγμένον» ἐντὸς τοῦ κόσμου, ὑπόδουλον στὰ ἀνυπέρβλητα ὅρια τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῆς ὑπάρξεώς του, μόνον καὶ ἔρημον ἐν μέσῳ πολλῶν ἄλλων ἀνθρώπων ποὺ αἰσθάνον-

---

* Ὁμιλία μεταδοθεῖσα διὰ τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Ἐνόπλων Δυνάμεων Θεσ)νίκης τὴν 29.6.68

ἄλλο χέρι θὰ ἔδειχνε τὸν Σωτῆρα καὶ Λυτρωτὴ Ἰησοῦ τόσο στοὺς ἐργάτες ὅσο καὶ πρὸς πάντα ἄλλον ἐργαζόμενο παντοιοτρόπως ἄνθρωπο.

Πολλὰ θὰ ἔλεγε ἀκόμη ὁ Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν. Καὶ ἀπ᾽ αὐτὰ ὅμως ποὺ εἶπε μποροῦμε νὰ ἀντλήσουμε καθοδήγησι καὶ φῶς, ὥστε ἡ ἐργασία μας, παναθρώπινο ζήτημα καὶ ὑπόθεσι ὁλοκλήρου τῆς ζωῆς μας, νὰ μὴ εἶναι γιὰ μᾶς ἀναγκαῖο κακό, καταδίκη καὶ βάρος, ἀλλὰ δημιουργικὴ δραστηριότης ποὺ μᾶς φέρνει κοντὰ στὸ Θεὸ καὶ πρὸς πάντα συνάνθρωπο, πρὸ πάντων πρὸς ἐκεῖνον τοῦ μόχθου καὶ τοῦ ἱδρῶτος.

ται καὶ αὐτοὶ μόνοι, κατατρυχόμενον ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν τοῦ τέλους μετὰ ἀπὸ τὸ ὁποῖο δὲν προβάλλει παρὰ τὸ μηδὲν καὶ τὸ κενόν, δὲν κάνει τίποτε ἄλλο μὲ τὶς περιγραφές της αὐτὲς ἀπὸ τοῦ νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν γνωστὴν εἰς ὅλους μας ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν τραγωδία τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος μὲ μιὰ ὑβριστικὴ ἔπαρσι ἐξεθρόνισε τὸν Θεὸν ἀπὸ τὸν οὐράνιον θρόνον του καὶ ἔγινε αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀνεξάρτητος κύριος τῆς ζωῆς του, ποὺ μάταια ὅμως πασχίζει νὰ σώσῃ τὸν ἑαυτόν του, ἢ μᾶλλον νὰ σωθῇ ἀπὸ τὴν ἀπειλήν τοῦ ἰδίου τοῦ ἑαυτοῦ του.

Περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος αἰσθάνεται μοναξιά. Παρὰ τὶς ἐντυπωσιακὲς ἐξωτερικὲς ἐκδηλώσεις του, κατὰ βάθος τὸ αἴσθημα τῆς μονώσεως τὸν πιέζει ἀπελπιστικά· κι' αὐτὸ τὸ βίωμα ἐκφράζεται σ' ἕνα πλῆθος ἀντικοινωνικῶν ἐκδηλώσεων, μὲ τὶς ὁποῖες νομίζει ὅτι αὐτοεπιβεβαιώνεται ὡς ὀντότης καὶ καταφάσκεται ἡ ὕπαρξίς του. Ἡ ἐπικοινωνία του μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἀποδεικνύεται πολλὲς φορὲς τελείως ἐπιφανειακὴ καὶ ψεύτικη. Κατ' οὐσίαν στὸν ἄλλον βλέπει ἕναν ἐπίβουλον τῆς ἰδικῆς του αὐτοτελείας, ἕνα πολέμιον τοῦ ἐγώ του· βλέπει τὴν κόλασι στὸ πρόσωπον τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου - γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν χαρακτηριστικὴ ἔκφρασι ἑνὸς γνωστοῦ ἀθέου φιλοσόφου τῆς ἐποχῆς μας.

Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐποχή μας μὲ τὰ προβλήματα καὶ τὶς ἀγωνίες της καθιστᾷ ἐπίκαιρο καὶ ζωντανὸ τὸ μήνυμα ποὺ προβάλλει ἀπὸ τὶς ἐμπνευσμένες ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου· ἕνα μήνυμα βγαλμένο ἀπὸ μιὰ θρησκευτικὴ φύσι λεπτὴ καὶ συγχρόνως δυναμική, ἀπὸ μιὰ εὐγενῆ ψυχὴ ποὺ γνώρισε τὴν ἀγωνία καὶ ὡδηγήθηκε ἀπὸ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν κατάκτησι τῆς ἐν Πνεύματι ζωῆς καὶ τὴν ὑπερνίκησι τοῦ θανάτου μέσα στὸ φῶς τῆς ἀναστάσεως.

Ἂς δοῦμε λοιπόν, σὲ σύντομες καὶ γενικὲς γραμμὲς πῶς βλέπει ὁ Ἀπ. Παῦλος τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἄνθρωπον κάθε ἐποχῆς, καὶ ἂς ἀκούσουμε σήμερα, μὲ τὴν εὐκαιρία ποὺ ἡ Ἐκκλησία μᾶς προβάλλει σὰν πρότυπο ζωῆς καὶ σκέψεως τὸν ἐμπνευσμένον αὐτὸν Ἀπόστολον, ἕνα μήνυμα αἰσιοδοξίας καὶ ἐλπίδος.

(α) Ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Ἀπ. Παῦλον, εἶναι τελείως ἀκατανόητος ὡς μεμονωμένη ὕπαρξις, κλεισμένη στὸν ἑαυτό της καὶ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους. Βαθειὰ μέσα στὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει ἡ ὁρμὴ τῆς συναντήσεως καὶ τῆς ἐπικοινωνίας ἀφ' ἑνὸς μὲν μὲ τὸν Θεό, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ ὁποίου εἶναι δημιουργημένος ὁ κάθε ἄνθρωπος, ἀφ' ἑτέρου δὲ μὲ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους. Αὐτὴ ἡ ἐπικοινω-

νία ὁλοκληρώνει καὶ δικαιώνει τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας καὶ κάνει τὸν ἄνθρωπον προσωπικότητα. Ἡ μοναξιὰ θὰ ἦταν ἡ κατάργησις τοῦ δημιουργικοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ, θὰ ἐσήμαινε τὴν αὐτοκαταστροφὴ τῆς ἀνθρωπότητος. Αὐτὴν τὴν κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεὸν καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους, ποὺ τὴν σφυρηλατοῦν οἱ ἀκατάλυτοι δεσμοὶ τῆς θείας ἀγάπης, περιγράφει ὁ Παῦλος μὲ διάφορες εἰκόνες στὶς ἐπιστολές του: εἶναι ἡ παγκόσμια οἰκογένεια μὲ πατέρα τὸν Θεόν, μέσα στὴν ὁποία οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνονται σὰν ἀδελφοὶ μεταξύ των καὶ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ. Εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἢ ἡ Ἐκκλησία, ποὺ σὰν μέλη ὀργανικὰ μετέχουν ὅλοι. Ὁ ἄλλος ἄνθρωπος λοιπόν, γιὰ τὸν Παῦλον, εἶναι ὁ παράδεισος καὶ ὄχι ἡ κόλασις.

(β) Ἐν τούτοις, ὁ Παῦλος δὲν εἶναι ἀνεδαφικός, δὲν πετᾷ στὰ σύνεφα τοῦ ἀφῃρημένου στοχασμοῦ. Γνωρίζει πολὺ καλά, τὴν τραγωδία τοῦ μεταπτωτικοῦ ἀνθρώπου, ποὺ μετὰ τὴν ὑπερφίαλη καὶ ἐγωϊστικὴ του ἐπανάστασι κατὰ τοῦ Θεοῦ περιῆλθεν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ κακοῦ. Περιγράφει στὶς ἐπιστολές του μὲ πολὺ μελανὰ χρώματα τὴν ἠθικὴ κατάπτωσι καὶ τὴν ἐξαθλίωσι τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου. Δὲν μένει ὅμως ἐδῶ. Ἐὰν περιγράφῃ αὐτὴν τὴν ἀθλιότητα τῆς ἀνθρωπότητος, τοῦτο δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀρνητικὴ μόνον πλευρὰ τῆς σκέψεώς του. Κυρίως ὁ Παῦλος ἐνασμενίζει εἰς τὸ σωτηριῶδες σχέδιο τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ποὺ ἀποκαλύπτεται διαδοχικὰ μέσα στὴν ἱστορία καὶ ἀποκορυφώνεται στὸ κεντρικὸ γεγονὸς διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ποὺ εἶναι ὁ Σταυρὸς καὶ ἡ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὴ ἡ βασικὴ θεολογικὴ διδασκαλία τοῦ Παύλου δὲν θὰ μποροῦσε κατ' οὐδένα τρόπο νὰ ἐκφρασθῇ μὲ τὴν βοήθεια τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας· ὁ Παῦλος βρίσκεται πιὸ κοντὰ στοὺς ὑπαρξιακοὺς φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς μας. Ὅταν ὁμιλῇ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, δὲν ἐκφράζεται γενικὰ καὶ θεωρητικά, ἔχει πάντοτε κατὰ νοῦν τὸν πραγματικὸν ἄνθρωπον, τὴν ἀπαρχὴν τῆς νέας ἀνθρωπότητος ποὺ εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ὅ,τι περιγράφει ὁ Παῦλος ὡς κατ' ἐξοχὴν καὶ στὴν ἰδανικήν του μορφὴν ἀνθρώπινο τὸ βλέπει ἤδη πραγματοποιημένο στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ποὺ εἶναι τὸ πρότυπο γιὰ κάθε ἄνθρωπο, ἡ ἀληθινὴ «εἰκὼν τοῦ Θεοῦ». Δὲν θὰ ἦτο καθόλου ὑπερβολὴ νὰ ποῦμε ὅτι γιὰ τὸν Παῦλο ἰσχύει ἡ ἀρχή: «μέτρον πάντων ἀνθρώπων εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός».

(γ) Ὁ Παῦλος εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν θεολόγος ποὺ βλέπει τὸν ἄνθρωπον λυτρωμένον ἤδη ἀπὸ τὸ κακὸν καὶ τὴν ἁμαρτία διὰ τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ὅμως συγχρόνως καὶ ὁ ρεα-

λιστὴς θεολόγος ποὺ διαπιστώνει τὴν ἐπιρροὴν ποὺ ἀσκοῦν ἀκόμη ἐπάνω στὸν ἄνθρωπον οἱ δυνάμεις τῆς ἁμαρτίας, τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ σατανᾶ. Μιὰ πάλη σκληρὴ καὶ συνεχής, ἕνας διαλεκτικὸς ἀγών, μιὰ πορεία ἀπὸ τὴν δύναμιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος: αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Παῦλος βλέπει τὸν ἄνθρωπο ὄχι στατικὰ ἀλλὰ δυναμικά, σὰν μιὰ συγκεκριμένη ὕπαρξι μὲ πτώσεις καὶ ἀνόδους, ποὺ βαδίζει ὅμως πρὸς ἕνα σταθερὸν σκοπὸν ποὺ εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

(δ) Κι᾽ ἕνα ἀκόμη βασικὸν στοιχεῖον τῆς περὶ ἀνθρώπου εἰκόνος ποὺ μᾶς δίδει ὁ Παῦλος εἶναι ὅτι δὲν ἀγνοεῖ τὴν σωματικὴν διάστασι τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι κάποια ἀμυδρὰ ἀπεικόνισις μιᾶς νοητῆς ἰδέας, ἀλλὰ μιὰ πραγματική, συγκεριμένη ὕπαρξις μὲ σῶμα ποὺ ἔχει καὶ αὐτὸ τὶς ἀπαιτήσεις του. Τὸ σῶμα ὅμως αὐτὸ δὲν εἶναι ἐκ φύσεως κακόν, ὅπως ἐδίδασκεν ὁ Πλάτων καὶ οἱ γνωστικὲς αἱρέσεις τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, δὲν εἶναι τὸ δεσμωτήριον καὶ ὁ τάφος ὅπου ἐνεκλείσθη ἡ ψυχή, ἀλλ᾽ εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ὅπως ἐμφανίζεται ἐντὸς τοῦ κόσμου, ἡ ὁρατὴ ἔκφανσις τοῦ ἐγώ του. Τὸ σῶμα εἶναι ἀναπόσπαστον μέρος τῆς ὅλης προσωπικότητός του. Εἶναι, ἀκόμη περισσότερον, ὁ ναὸς καὶ τὸ κατοικητήριον τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἐκεῖνο δὲ ποὺ ἐξευγενίζει κυρίως τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Παύλου εἶναι ἡ σωματικὴ Ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ. Ἕνας παρεξηγημένος Χριστιανισμός, ἐπηρεασμένος κυρίως ἀπὸ τὴν πλατωνικὴ καὶ νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία, ὡδήγησε εἰς τὴν κατατυρράνησι τοῦ σώματος πρὸς λύτρωσιν τῆς ψυχῆς· διὰ τὴν ἠθικὴν τοῦ Παύλου βασικὸν ἀξίωμα εἶναι ἡ ὑποταγὴ τοῦ σώματος εἰς τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος. Ἡ πάλη ποὺ γίνεται μέσα στὸν ἄνθρωπο, καὶ ποὺ τόσο θαυμάσια περιγράφει ὁ Παῦλος εἰς τὸ 7ον κεφ. τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς του, δὲν εἶναι πάλη μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς, ἀλλ᾽ εἶναι ἕνας διαλεκτικὸς ἀγὼν μεταξὺ τοῦ «παλαιοῦ ἀνθρώπου» ποὺ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τοῦ «καινοῦ ἀνθρώπου» ποὺ ὑπακούει εἰς τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Τὸ σῶμα, σὲ τελευταία ἀνάλυσι, εἶναι τόσο βασικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀνθρώπου ὥστε ὁ Παῦλος δὲν μπορεῖ νὰ διανοηθῇ μελλοντικὴ ὕπαρξι τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς σῶμα· τὸ σῶμα αὐτὸ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς δόξης μὲ μιὰ ὀξύμωρη ἔκφρασι ὀνομάζει ὁ Παῦλος στὴν Α΄ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή του «σῶμα πνευματικόν».

(ε) Τέλος, ὅταν ὁ Παῦλος ὁμιλῇ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ὁ νοῦς του πηγαίνει ἀμέσως εἰς τὴν ὅλην δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ζῇ ὁ ἄνθρωπος ὡς τὸ ἀποκορύφωμα αὐτῆς. Ὅλη ἡ κτίσις βρίσκεται σὲ

μιὰ σχέσι ἀμοιβαιότητος μὲ τὸν ἄνθρωπο. Ὅπως κατὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς δυνάμεις τοῦ κακοῦ ἠκολούθησε καὶ ἡ ὑποταγὴ τῆς ὅλης κτίσεως στὴν «ματαιότητα» καὶ τὴν «δουλείαν τῆς φθορᾶς», ἔτσι καὶ ἡ μελλοντικὴ λύτρωσις τοῦ ἀνθρώπου θὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὴν μεταμόρφωσι καὶ ἀνακαίνισι ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου μέσα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Ἡ παραπάνω σὲ γενικὲς γραμμὲς εἰκὼν περὶ ἀνθρώπου ποὺ ἀποκομίζει κανεὶς μελετώντας τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου δὲν εἶναι μία περιγραφὴ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἀνήκει στὸ παρελθόν, ἀλλὰ ἀποτελεῖ κυρίως ἕνα μήνυμα ζωντανὸ καὶ ἐλπιδοφόρο γιὰ τὴν ἐποχή μας. Εἶναι μιὰ ἁρμονικὴ νότα ἐλπίδος καὶ χαρᾶς μέσα στὸ πένθιμο ἐμβατήριο ποὺ συνθέτουν ἡ ἀπαισιοδοξία καὶ ὁ μηδενισμὸς τῶν χρόνων ποὺ ζοῦμε. Ὁ ἄνθρωπος τοῦ αἰῶνος μας μέσα στὴν ἀπελπιστικὴ μοναξιά του πρέπει νὰ ἀκούσῃ τὸ μήνυμα τοῦ Παύλου· κι᾿ αὐτὸ τὸ μήνυμα μπορεῖ νὰ συνοψισθῇ στὰ ἑξῆς: Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνος μέσα στὴ ζωή· μιὰ κοινωνία ἀγάπης, ποὺ εἶναι ἡ Ἐκκλησία, τὸν περιβάλλει. Αὐτὴ ἡ ἐκκλησία εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ· καὶ μέλη, ποὺ συνδέονται μεταξύ τους μὲ τοὺς ζωογόνους χυμοὺς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οἱ ἄνθρωποι. Στὴν ἀνεστιότητα τῆς ἐποχῆς μας μπορεῖ ὁ καθένας νὰ βρῇ μέσα στὴν κοινωνία αὐτὴ τῆς ἀγάπης τὴν στοργὴ καὶ νὰ αἰσθανθῇ «σὰν στὸ σπίτι του». Κι᾿ ἀκόμη αὐτὴ ἡ κοινωνία, γιὰ τὴν ὁποία μιλᾶμε, δὲν εἶναι παρὰ ἡ πρόγευσις τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τῆς βασιλείας· μιὰ νέα πραγματικότης ἀναμένει μελλοντικὰ τὸν ἄνθρωπον, μιὰ μεταμόρφωσις τῶν πάντων μέσα σὲ μιὰ βασιλεία αἰωνίας καὶ ἀκατάλυτης ἀγάπης.

Ἔτσι τὸ μήνυμα τοῦ Παύλου γιὰ τὴν ἐποχή μας γίνεται ἕνας παιὰν νίκης κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ καὶ ἐλπίδος διὰ τὸ μέλλον· μιὰ μεταφυσικὴ τῆς ἐλπίδος μέσα στὴν ἀπελπισία καὶ τὴν ὑπαρξιακὴ ἀγωνία ποὺ τόσο χαρακτηριστικὰ περιέγραψαν οἱ φιλόσοφοι τῆς ἐποχῆς μας, μιὰ πνοὴ ἀγάπης μέσα στὸν ἀπάνθρωπο ἀτομικισμό, μιὰ ἔντονη ἀποκαραδοκία ζωῆς καὶ ἀναστάσεως μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα «ὀσμῆς θανάτου».

Η Δ΄ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Ὑπὸ Ἀρχιμ. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΧΑΡΚΙΑΝΑΚΙ, Δρ. Θ.
Ἡγουμένου τῆς Ἱ. Πατριαρχικῆς Μονῆς Βλατάδων

Ἡ ἀπὸ 4 - 20 Ἰουλίου 1968 ἐν Οὐψάλῃ τῆς Σουηδίας πραγματοποιηθεῖσα Δ΄ Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Π.Σ.Ε. θὰ κριθῇ ἀσφαλῶς ὑπὸ τῶν ἀνὰ τὸν κόσμον Ἐκκλησιῶν - μελῶν τοῦ ἐν λόγῳ Συμβουλίου ὡς περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἐπιτυχής, ἀναλόγως τῶν θεολογικῶν ἢ ἐκκλησιαστικο - κοινωνικῶν προϋποθέσεων καὶ τῶν γενικωτέρων ἢ εἰδικωτέρων ἐπιδιώξεων μιᾶς ἑκάστης ἐξ αὐτῶν.

Ἡ τοιαύτη διαφορὰ ἐν τῇ ἀξιολογήσει δὲν εἶναι μόνον φυσικὴ καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων δεδομένη, ὡς ἐκ τοῦ εἰδικοῦ σημείου ἀναφορᾶς μιᾶς ἑκάστης τῶν Ἐκκλησιῶν - μελῶν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ κατὰ πάντα νόμιμος, μέχρις ὡρισμένου τοὐλάχιστον σημείου, ἐφ᾽ ὅσον αἱ τὸ Π.Σ.Ε. συμπήξασαι Ἐκκλησίαι ἐξ ἀρχῆς διεκήρυξαν, ἐν τῷ σχετικῷ καταστατικῷ χάρτῃ αὐτοῦ, ὅτι τὸν διαχριστιανικὸν τοῦτον ὀργανισμὸν δὲν ἀντιλαμβάνονται ὡς ὑπερεκκλησίαν ἢ αὐτοσκοπόν, ἀλλ᾽ ὡς ὄργανον ὑπηρετικὸν τῆς παγχριστιανικῆς ἑνότητος καὶ συνεργασίας, ἐπ᾽ ἐλπίδι μελλοντικῆς ἐν τῇ πίστει ἐπανενώσεως τῶν διῃρημένων χριστιανῶν.

Ὡς λοιπὸν αὐτὸς οὗτος ὁ ὀργανισμὸς τοῦ Π.Σ.Ε. διαφόρως μὲν ἀντιμετωπίζεται ἑκάστοτε εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ἐκφάνσεις του ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν - μελῶν, πλὴν ἑνιαίως ἐκτιμᾶται ὑπ᾽ αὐτῶν ὡς θεσμός, οὕτω καὶ αἱ γενικαὶ αὐτοῦ συνελεύσεις δίκαιον εἶναι νὰ ἀξιολογῶνται καὶ κρίνωνται οὐχὶ μόνον κατὰ τὰ ἴδια ἑκάστης Ἐκκλησίας - μέλους διαφέροντα, ἀλλὰ καὶ καθ᾽ ἑαυτάς, ἤτοι ὡς χαρακτηριστικοὶ σταθμοὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ὅλου τεραστίου τούτου ὀργανισμοῦ, οἵτινες ἀποτελοῦν γενικωτέραν συνάρτησιν τῶν δυσχερειῶν ἀλλὰ καὶ τῶν δυνατοτήτων, πρὸ τῶν ὁποίων τίθεται κατὰ τὴν πορείαν καὶ πολυσχιδῆ δραστηριότητά του τὸ Π.Σ.Ε., καλούμενον ἀνὰ ἑξαετίαν εἰς γενικὴν συνέλευσιν, πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ καταστατικοῦ, τῆς δομῆς, τοῦ προγράμματος καὶ τῆς ἐν γένει ἀκολουθητέας τακτικῆς του.

Τὰ ἀνωτέρω ἔχοντες βασικῶς ὑπ᾽ ὄψιν, θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐν τοῖς ἐφ᾽ ἑξῆς ἀναλυτικὴν ἔκθεσιν τοῦ ἔργου καὶ τῶν κεντρικῶν κειμένων τῆς Δ΄ Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε., ἥτις, συνελθοῦσα ὑπὸ τὸ γενικὸν σύνθημα «ἰδοὺ καινὰ ποιῶ πάντα» (Ἀποκ. 21,5), ἀπετέλεσεν, ὀπτικῶς τοὐλάχιστον καὶ κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν διαμέτρημα, ἐκ-

κλησιαστικὸν γεγονὸς τοιαύτης ἐπισημότητος, ὥστε πολλοὶ νὰ παραλληλίσουν τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐξαγγελίας του ἤδη πρὸς τὴν Β΄ Ρωμαιοκαθολικὴν Σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ [1]. Ἡ δὲ τοιαύτη ἔκθεσις καθίσταται ἀπαραίτητος τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ περιστατικαὶ δυσχέρειαι εἰς τὰς σχέσεις Σουηδίας καὶ Ἑλλάδος [1α] δὲν ἐπέτρεψαν δυστυχῶς τὴν ἀποστολὴν εἰς Οὐψάλαν κανονικῆς ἀντιπροσωπείας τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοιουτοτρόπως ἐναπόκειται εἰς τοὺς ἐλαχίστους ἐξ Ἑλλάδος, ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ἀντιπροσώπων ἄλλων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, μετασχόντας θεολόγους τὸ καθῆκον τῆς ἐνημερώσεως τοῦ ἐν Ἑλλάδι θεολογικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ κόσμου περὶ τῆς πορείας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐν Οὐψάλῃ ἐργασιῶν.

I. Ἡ ἐκ τῶν προτέρων ἰδιαιτέρα σημασία τῆς Δ΄ Γενικῆς Συνελεύσεως.

Πᾶσα γενικὴ συνέλευσις τοῦ Π.Σ.Ε. ἀποτελεῖ γεγονὸς ὑψίστης ἐκκλησιαστικῆς σημασίας, διότι δι᾽ αὐτῆς καθορίζεται ἡ σύστασις καὶ δομὴ τῶν ἐπὶ μέρους Τμημάτων, Γραμματειῶν καὶ Ἐπιτροπῶν τοῦ Π.Σ.Ε. κατά τε τὸ εἰδικὸν ἀντικείμενον καὶ τὸ ἐν γένει πρόγραμμα δραστηριότητος, ὡς καὶ κατὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ ἐπιτελικοῦ προσωπικοῦ (ἰδίᾳ τοῦ Προεδρείου, τῆς Κεντρικῆς καὶ τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς).

Πρὸς τούτοις ὅμως ὑπάρχει καὶ πληθὺς ὅλη ἄλλων προϋποθέσεων, αἵτινες, προκύπτουσαι ἐκ τῆς συγκεκριμένης χρονικῆς περιόδου, καθ᾽ ἣν συνέρχεται ἡ γενικὴ συνέλευσις, καὶ τῆς ἀνὰ τὸν κόσμον ἐπικρατούσης ἐκκλησιαστικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως, ὑπαγορεύουν εἰς τὴν γενικὴν συνέλευσιν ἰδιαίτερα ἑκάστοτε καθήκοντα καὶ καθορίζουν κατά τινα τρόπον τὴν χαρακτηριστικὴν φυσιογνωμίαν αὐτῆς.

Τοιουτοτρόπως ἡ Α΄ Γενικὴ Συνέλευσις, συνελθοῦσα ἐν Ἀμ-

[1] Πρβλ. L. Volken, Vom II. Vatikanum nach Uppsala 1968, ἐν: Una Sancta, Heft 1/2 (1968), σελ. 7

[1α] Δὲν προτιθέμεθα ἐνταῦθα νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τοὺς λόγους, τοὺς ἐπιβαλόντας εἰς τὴν Ἑλλαδικὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἀποχὴν αὐτῆς. Ἡ Ἱ. Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἐλευθέρα νὰ πράξῃ ὡς αὐτὴ ἔκρινε σκόπιμον καὶ ἀπεφάσισε τὴν τελευταίαν στιγμὴν τὴν πλήρη ἀποχήν της ἐκ τῶν ἐργασιῶν τῆς Δ΄ Γεν. Συνελεύσεως. Οἱ μετασχόντες ὅμως τῶν ἐργασιῶν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι, χάριν τῆς ἀληθείας, νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς Συνελεύσεως οὐδὲν ἀπολύτως ἐλέχθη, οὔτε ἐπισήμως οὔτε ἀνεπισήμως ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ἢ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς.

στερνταμ Ὁλλανδίας τὸ 1948, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὑπῆρξεν ἡ ἱδρυτικὴ τοῦ Π.Σ.Ε. πρᾶξις, διὰ τῆς συνενώσεως εἰς ἑνιαῖον σῶμα τῶν μέχρι τότε παραλλήλων Κινήσεων «Πίστις καὶ Τάξις (Faith and Order) καὶ «Ζωὴ καὶ Ἐργασία» (Life and Work), ἐξέφρασε καὶ τὴν ἀπόφασιν τῶν 147 Ἐκκλησιῶν - μελῶν, ὅπως «παραμείνουν ἐπὶ τὸ αὐτό», ἀνιχνεύουσαι ἀπὸ κοινοῦ τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων καὶ τῆς παντοειδοῦς ἀταξίας, ἅτινα ἐδημιούργησεν ὁ β´ παγκόσμιος πόλεμος.

Ἡ Β´ Γενικὴ Συνέλευσις, συνελθοῦσα τὸ 1954 ἐν Ἔβανστον Ἀμερικῆς, ὑπὸ τὸ γενικὸν σύνθημα «Χριστὸς ἡ ἐλπὶς τοῦ κόσμου», ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῶν Ἐκκλησιῶν - μελῶν, ὅπως «συναυξηθοῦν ἐπὶ τὸ αὐτό».

Ἡ δὲ Γ´ Γενικὴ Συνέλευσις, συνελθοῦσα τὸ 1961 ἐν Ν. Δελχὶ τῶν Ἰνδιῶν, καὶ ὑπὸ τὸ γενικὸν σύνθημα «Χριστὸς τὸ φῶς τοῦ κόσμου», ἐχαρακτηρίσθη ὡσαύτως ὑπὸ σημαντικωτάτων γεγονότων, ἐν οἷς ἡ ἐνσωμάτωσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἱεραποστολῆς πρὸς τὸ Π.Σ.Ε. καὶ ἡ ἀθρόα προσέλευσις καὶ καταγραφὴ ὡς μελῶν πληθύος Ὀρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν, ἀφ' ἧς πλέον ἡ συμμετοχὴ τῶν Ὀρθοδόξων εἰς τὸ Π.Σ.Ε. θεωρεῖται ὁλοκληρωτική. Ἱστορικῆς ἐπίσης σημασίας ὑπῆρξε τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὴν Συνέλευσιν ταύτην παρέστησαν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ Ρωμαιοκαθολικοὶ ἀντιπρόσωποι ὡς παρατηρηταί. Ἕτερον σπουδαιότατον στοιχεῖον τῆς ἐν Ν. Δελχὶ Συνελεύσεως ὑπῆρξεν ἡ διεύρυνσις τοῦ λεγομένου «ἄρθρου - βάσις» ἀπὸ ἁπλῶς χριστολογικοῦ εἰς ἐκπεφρασμένως τριαδολογικόν, ὅπερ ἀπετέλει ἀρχῆθεν τὸ αἴτημα τῶν Ὀρθοδόξων.

Ὑπὸ τὰς ἐν λόγῳ προϋποθέσεις εἶχον συντελεσθῆ ἀπὸ τῆς ἐν Ν. Δελχὶ Συνελεύσεως μέχρι τῆς ἐν Οὐψάλῃ τοιαύτης πλεῖστα ὅσα ἐκκλησιαστικά, κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ γεγονότα, ἅτινα ἑπόμενον ἦτο ὅτι θὰ προητοίμαζον σπουδαιότατον καὶ λίαν ὑπεύθυνον ἔργον διὰ τὴν Δ´ Γενικὴν Συνέλευσιν τοῦ Π.Σ.Ε.

Τὸ μέγιστον τῶν ἐν λόγῳ γεγονότων ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἡ σύγκλησις καὶ ὁλοκλήρωσις τῆς Β´ ἐν Βατικανῷ Ρωμαιοκαθολικῆς Συνόδου. Τὸ περὶ Οἰκουμενισμοῦ Διάταγμα τῆς Συνόδου ταύτης διήνοιγε πλέον ἐπίσημον καὶ εὐρυτάτην τὴν ὁδὸν συνεργασίας μεταξὺ Γενεύης καὶ Ρώμης, ἥτις ἐκορυφώθη εἰς τὴν κοινὴν Ἐπιτροπὴν ἐργασίας, τὴν ἀποτελεσθεῖσαν ἐκ μελῶν τῆς ὑπὸ τὸν Καρδινάλιον Bea Γραμματείας τοῦ Βατικανοῦ ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς Ἑνότητος, καὶ ἐκ

μελῶν τῆς ἐπὶ τῆς Πίστεως καὶ Τάξεως Ἐπιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε.[1].

Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν Ρόδῳ συνελθοῦσαι τρεῖς Πανορθόδοξοι Διασκέψεις μετὰ τῶν βαρυσημάντων ἐπὶ τῶν διεκκλησιαστικῶν σχέσεων ἀποφάσεών των, ἡ παγκόσμιος Συνέλευσις ἐν ἔτει 1966 τοῦ Τμήματος «Ἐκκλησία καὶ Κοινωνία»[2], καὶ ἡ ἐν Ἀδδὶς Ἀμπέμπα ἐν ἔτει 1965 Συνέλευσις πασῶν τῶν Κοπτικῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς, παρουσίασαν σημαντικὰς προόδους εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ οἰκουμενικοῦ μεταξὺ τῶν διαφορῶν Ἐκκλησιῶν πνεύματος, τὰς ὁποίας ἐπρόκειτο νὰ ἀξιοποιήσῃ τὸ Π.Σ.Ε., ἀναλόγως προγραμματίζον διὰ τῆς Δ′ Γενικῆς Συνελεύσεώς του τὴν προσεχῆ δραστηριότητά του. Ὅτι δὲ τὸ οἰκουμενικὸν κλῖμα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον θὰ συνήρχετο ἡ Δ′ Γεν. Συνέλευσις, ἦτο εὐνοϊκώτερον καὶ πλέον ἐλπιδοφόρον παρὰ ποτέ, μαρτυροῦν καὶ αἱ ἱστορικαὶ ἐπισκέψεις καὶ ἀντεπισκέψεις μεταξὺ τῶν Ἀρχηγῶν τῶν μεγαλυτέρων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ δὴ μεταξὺ τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ′, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου Α′ καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καντουαρίας A. M. Ramsey.

Πρὸς τούτοις, μικρὸν πρὸ τῆς ἐν Οὐψάλῃ Συνελεύσεως συνεκροτήθη, ὡς γνωστόν, ἐν Γενεύῃ ἀπὸ 8 - 15 Ἰουνίου 1968 Διορθόδοξος Ἐπιτροπή, πρωτοβουλίᾳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἧς αἱ ἀποφάσεις [3], ἀφορῶσαι κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν συστηματικὴν προετοιμασίαν τῆς μελλούσης νὰ συγκληθῇ μεγάλης Πανορθοδόξου Συνόδου, οὐχ ἧττον κατὰ σπουδαῖον μέρος ἀφεώρων ἀμέσως καὶ εἰς τὸ Π.Σ.Ε., εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἐπιτελικὴν συγκρότησιν καὶ τὸ ἔργον συνέστησαν μεγαλυτέραν καὶ οὐσιαστικωτέραν συμμετοχὴν τῶν Ὀρθοδόξων [4].

---

[1] Ὡς ἔργον τῆς ἐν ἔτει 1965 συσταθείσης ἐπιτροπῆς ταύτης ὡρίσθη ἡ διερεύνησις τῶν δυνατῶν σημείων ἐπαφῆς καὶ συνεργασίας, καὶ ἡ μελέτη ἀντικειμένων κοινοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἡ ἐν λόγῳ μικτὴ ἐπιτροπὴ ὑπέβαλε μέχρι τοῦδε δύο ἐπισήμους ἐκθέσεις εἰς τὰς προϊσταμένας ἀρχὰς ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν. Περὶ τούτων βλέπε ἀνάλογον Dokumentation ἐν Una Sancta ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 15 - 32.

[2] Ἡ ἐπίσημος ἔκθεσις τῆς Συνελεύσεως ταύτης ἀπετέλεσε ὀγκώδη τόμον ὑπὸ τὸν τίτλον «Appell an die Kirchen der Welt» (ἐκδ. Kreuz - Verlag, Stuttgart).

[3] Πρβλ. τὸ ἀνακοινωθὲν ταύτης ἐν: «Ὁ Ὀρθόδοξος Κῆρυξ» (Λονδῖνον, Μάϊος - Ἰούνιος 1968), σελ. 1 καὶ 2.

[4] Ἡ σημασία τῆς οὐσιαστικωτέρας συμμετοχῆς τῶν Ὀρθοδόξων ἰδιαιτέρως ὑπογραμμίζεται ὑπὸ προτεσταντικῆς πλευρᾶς διὰ τῆς κατωτέρω παρατηρήσεως τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε.: «Ἀσφαλῶς μία μεγαλυτέρα συμμετοχὴ ἐκ μέρους τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς μελῶν τοῦ Κεντρικοῦ

'Αλλ' ἐὰν πάντα τὰ ἀνωτέρω ἀπετέλουν εὐχαρίστους προϋποθέσεις, τὰς ὁποίας ἠδύνατο νὰ ἀξιοποιήσῃ καταλλήλως ἡ ἐν Οὐψάλῃ Γεν. Συνέλευσις, ὅμως ὑπῆρχον ἐξ ἑτέρου καὶ ἱκανὰ δυστυχῶς ζοφερὰ γεγονότα ἐκ τῆς διεθνοῦς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς κρίσεως τῶν τελευταίων ἐτῶν, ἔναντι τῶν ὁποίων ὤφειλεν αὕτη νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν εὐθύνην τῶν χριστιανικῶν 'Εκκλησιῶν καὶ νὰ ἐπικαλεσθῇ ἐπισήμως τὴν ἐν προκειμένῳ δραστηριότητά των κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁ ἐν Βιετνὰμ ἀπὸ ἐτῶν συνεχιζόμενος καὶ ἐκτὸς τῶν διαρκῶς αὐξανομένων θυμάτων του μεγάλους παγκοσμίους κινδύνους ἐγκυμονῶν πόλεμος, ἡ ἀπὸ ἔτους ἐκραγεῖσα καὶ τελευταίως δραματικὴ καταστᾶσα σύρραξις τῆς Μπιάφρα ἐν Νιγηρίᾳ, αἱ στυγηραὶ ὁλοφονίαι διεθνοῦς ἀκτινοβολίας φυσιογνωμιῶν, ὡς τῶν ἀδελφῶν Κέννεντυ καὶ τοῦ μεγάλου Νέγρου εἰρηνοφίλου Μ. Κίνγκ, ἡ διεθνὴς ἐπανάστασις μεγάλου μέρους τῆς φοιτιώσης Νεολαίας ἐν Εὐρώπῃ καὶ 'Αμερικῇ, γενικώτερον δὲ τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα προβλήματα τοῦ λεγομένου «τρίτου κόσμου» καὶ τὰ συναφῆ πρὸς ταῦτα, ἀπετέλουν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν ὡς τόσα ἀντικείμενα κοινωνικῆς μερίμνης τῆς 'Εκκλησίας, μεθ' ὧν ὤφειλε νὰ ἀσχοληθῇ ἀμέσως ἢ ἐμμένως ἡ Δ' Γεν. Συνέλευσις, ποιουμένη ἐκκλήσεις πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς καὶ συντρέχουσα ἐνεργῶς τοὺς ἀνὰ τὸν κόσμον πληττομένους ἐν τῷ μέτρῳ πάντοτε καὶ τῷ πνεύματι τοῦ Π.Σ.Ε. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἕτερα δύο, ἧσσονος ὁπωσδήποτε σημασίας στοιχεῖα, ἅτινα θὰ προσέδιδον εἰς τὴν ἐν Οὐψάλῃ Δ' Γεν. Συνέλευσιν ἰδιαίτερόν τινα τόνον: 'Αφ' ἑνὸς τὸ γεγονὸς ὅτι κατ' αὐτὴν συνέπιπτεν ἡ 20ὴ ἐπέτειος ζωῆς τοῦ Π.Σ.Ε., ἥτις θὰ παρεῖχεν ἀσφαλῶς ἀφορμὴν πρὸς βαθυτέραν ἐνδοσκόπησιν καὶ αὐτοκριτικὴν ὡς πρὸς τὴν φύσιν, τὴν δομήν, τὸ ἔργον καὶ τὴν τακτικὴν τοῦ διαρκῶς ὀγκουμένου καὶ ὀργανικῶς ἀναπτυσσομένου παγχριστιανικοῦ τούτου 'Οργανισμοῦ. 'Αφ' ἑτέρου δὲ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Γενικὴ αὕτη Συνέλευσις θὰ ἦτο ἡ πρώτη ὑπὸ τὸν νέον Γεν. Γραμματέα τοῦ Συμβουλίου, Dr. Eugene Blake, συνερχομένη, καὶ ὁπωσδήποτε θὰ ἔφερε τὴν ἰδιαιτέραν σφραγῖδα τοῦ ἀνδρός, ὅσον καὶ ἂν οὗτος δὲν ἔπαυσε στενῶς συνεργαζόμενος πάντοτε μετὰ τοῦ προκατόχου του, Dr. Visser't Hooft, οὗτινος ἡ σθεναρὰ παρουσία δὲν ὑστέρησεν οὐδὲ κατὰ τὴν ἐν λόγῳ Συνέλευσιν.

'Επιτελικοῦ Γραφείου καὶ τῶν ἐπὶ μέρους 'Επιτροπῶν, θὰ ἐπιφέρῃ σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ἀπαραίτητον διόρθωσιν εἰς τὸ δυτικὸν ἦθος, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε εἶναι πάντοτε τὸ ἐπικρατοῦν εἰς τοὺς κύκλους τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου 'Εκκλησιῶν» (πρβλ. Von Neu - Delhi nach Uppsala, Genf 1968, σελ. 7).

Πάντα λοιπὸν τὰ ἀνωτέρω ἦσαν λόγοι ἱκανοὶ διὰ νὰ προσδώσουν ἐκ τῶν προτέρων ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἐν Οὐψάλῃ Δ΄ Γενικὴν Συνέλευσιν, διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἐργασίας αὐτῆς καὶ τὴν ἔκβασιν μετὰ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος ἔσπευσαν νὰ παρακολουθήσουν οὐχὶ μόνον αἱ ἐνδιαφερόμεναι κατὰ τόπους Ἐκκλησίαι, ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι ὅσοι διεθνεῖς Ὀργανισμοί, ὁ διεθνὴς Τύπος, τὸ Ραδιόφωνον καὶ ἡ Τηλεόρασις.

II. Ὀργάνωσις, λειτουργία καὶ ἐργασίαι τῆς Δ΄ Γενικῆς Συνελεύσεως.

Κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1965 ἀπεφάσισεν ἡ ἐν Enugu συνελθοῦσα Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Π.Σ.Ε., ὅπως τὴν Δ΄ Γεν. Συνέλευσιν συγκαλέσῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1968, τὸν τόπον ὅμως τῆς Συνελεύσεως ἀφῆκεν ὅπως ὁρίσῃ ἡ Ἐκτελεστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Π.Σ.Ε., αὕτη δὲ ἐπέλεξε τὴν Οὐψάλαν τῆς Σουηδίας. Εἰς τὴν τοιαύτην ἐκλογὴν δὲν συνετέλεσαν ἀσφαλῶς μόνον λόγοι πρακτικοί, ἤτοι τὸ ἰδεῶδες διὰ πνευματικὴν ἐργασίαν περιβάλλον τῆς γνωστῆς παραδοσιακῆς πανεπιστημιουπόλεως μετὰ τῶν πλουσίων πανεπιστημιακῶν συγκροτημάτων, ἀλλ' ἐξ ἴσου, ἐὰν ὄχι πρωτίστως, καὶ λόγοι συναισθηματικοί, ἐφ' ὅσον Οὐψάλα διὰ τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν δὲν εἶναι ἁπλῶς τὸ ὄνομα μιᾶς πόλεως, ἀλλὰ σύμβολον καὶ σταθμός. Εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ἕδρασεν, ὡς γνωστόν, ὡς Ἀρχιεπίσκοπος καὶ Καθηγητὴς τοῦ ἐκεῖ Πανεπιστημίου, ὁ ἐκ ῶτν πρωτεργατῶν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως Nathan Söderblom, ὡς ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ ἐν ἔτει 1925 ἐν Στοκχόλμῃ συνελθοῦσα πρώτη Οἰκουμενικὴ Συνέλευσις πρακτικοῦ χριστιανισμοῦ συνεδέθη ἀρρήκτως καὶ μετὰ τῆς Οὐψάλης. Εἰς τὴν Συνέλευσιν ἐκείνην ἔλαβε μέρος ὡς νεαρὸς ἐπιμελητὴς αὐτῆς καὶ ὁ ἐπίσης ἐξ Οὐψάλης καταγόμενος Dag Hammarskjöld, ὁ ἀργότερον διάσημος Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ο.Η.Ε., τοῦ ὁποίου ἡ τραγικὴ καὶ ἐξόχως πνευματικὴ φύσις ἐγένετο διεθνῶς γνωστὴ μόνον μετὰ τὸν θάνατόν του. Ὁ τάφος του εὑρίσκεται ἐπίσης εἰς τὴν πόλιν τῆς Οὐψάλης, περιποιῶν εἰς αὐτὴν ἕνα ἀκόμη τίτλον τιμῆς.

Εἰς τὴν πόλιν λοιπὸν ταύτην, τὴν ἐπιλεγεῖσαν διὰ τοὺς μνημονευθέντας ποικίλους λόγους, κατέφθασαν ἀρχὰς Ἰουλίου ἐ.ἔ. 2.500 περίπου ἀντιπρόσωποι διὰ νὰ συγκροτήσουν τὴν Δ΄ Γενικὴν Συνέλεσιν τοῦ Π.Σ.Ε. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον 800 πληρεξούσιοι ἀντιπρόσωποι τῶν 232 Ἐκκλησιῶν - μελῶν, συμβουλευτικὰ μέλη τῶν ἀντιπροσωπειῶν τούτων, ἀντιπρόσωποι «συμβεβλημένων» ἐκκλησιαστικῶν Συμβου-

λίων [1], 15 ἐπίσημοι ἀντιπρόσωποι - παρατηρηταὶ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀντιπρόσωποι ἀδελφικῶν Ὀργανισμῶν, Νεότητος, Τύπου, Ραδιοφώνου καὶ Τηλεοράσεως, τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἐν Γενεύῃ Ἐπιτελείου καὶ ἄνω τῶν 400 ἐπιμελητῶν. Πάντες οὗτοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τοὺς συγχρόνους λαμπροὺς οἴκους φοιτητοῦ τῆς Οὐψάλης, αἱ δὲ ἐργασίαι διεξήγοντο ἐν ὁλομελείᾳ μὲν εἰς τὸ τεράστιον ὑπόστεγον Γυμναστήριον τοῦ Πανεπιστημίου, καταλλήλως πρὸς τοῦτο διαρρυθμισθὲν (Fyris Hall), κατὰ τμήματα δὲ εἰς τὰς αἰθούσας τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἄλλων ἀνωτέρων ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων. Εἰς τὸ ἐπίκεντρον τῶν κτισμάτων τούτων εὑρισκόμενος ὁ Καθεδρικὸς Ναὸς παρείχετο διὰ μεγάλας καὶ πανηγυρικὰς ἀκολουθίας. Ἐξ ἐπόψεως λοιπὸν ἐγκαταστάσεων εἶχεν ἐξασφαλισθῆ πᾶσα δυνατότης πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἐργασιῶν, πρὸς τοῦτο δὲ εἰργάσθησαν ἀόκνως αἱ κρατικαὶ καὶ δημοτικαὶ ἀρχαί, ὅλως ἰδιαιτέρως ὅμως ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία δι' εἰδικῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς.

Οὕτω τὴν 4ην Ἰουλίου ἐγένετο ἐν τῷ Καθεδρικῷ Ναῷ πανηγυρικὴ ἔναρξις μετὰ πάσης μεγαλοπρεπείας, εἰς ἣν παρέστη καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας, Ἀδόλφος Γουσταῦος VI.

Ἐν συνεχείᾳ ἐπραγματοποιήθη ἡ ἐναρκτήριος ἐν ὁλομελείᾳ πρώτη συνεδρίασις ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Σεβ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς κ. Ἰακώβου, ὡς ἑνὸς τῶν πέντε Προέδρων τοῦ Π.Σ.Ε., ἀντηλλάγησαν αἱ συνήθεις προσφωνήσεις καὶ ἀντιφωνήσεις μεταξὺ τῶν τοπικῶν ἀρχῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ἡγετῶν τῆς Συνελεύσεως ἀφ' ἑτέρου, εἶτα δὲ ἀνέλαβε τὴν ἐπιστασίαν διεξαγωγῆς τῆς εἰθισμένης τεχνικῆς διαδικασίας ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε., Dr. Ernst Payne, τοῦ Προέδρου F. C. Fry θανόντος μικρὸν πρὸ τῆς ἐν Οὐψάλῃ Συνελεύσεως.

Αἱ πρῶται λοιπὸν ἡμέραι κατηναλώθησαν εἰς θέματα ὀργανωτικὰ καὶ διοικητικῆς φύσεως, ἵνα λειτουργήσῃ κατὰ τὸν καλύτερον δυνατὸν τρόπον ὁ ὅλος μηχανισμὸς τῆς Συνελεύσεως ὡς συνόλου καὶ ὡς ἐπὶ μέρους τμημάτων, ἐπιτροπῶν καὶ ὑποεπιτροπῶν. Μεταξὺ τῶν θε-

---

[1] Τὴν κατηγορίαν ταύτην τῶν «συμβεβλημένων μελῶν» (associated members), εἰσήγαγεν ἡ ἐν Ν. Δελχὶ Γ' Γεν. Συνέλευσις διὰ νὰ ἀνταποκριθῇ μὲν τὸ Π.Σ.Ε. εἰς τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν τῆς μετ' αὐτοῦ συνεργασίας μικροτέρων ἐκκλησιαστικῶν μονάδων, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ νὰ ἀντιμετωπίσῃ δικαίως τὸ πρόβλημα τῆς κατανομῆς τῶν ἐν τῷ Συμβουλίῳ ἑδρῶν. Διὰ τοῦτο ὡρίσθη ὅπως Ἐκκλησίαι, αἵτινες δὲν διαθέτουν τοὐλάχιστον 10.000 πιστούς, μὴ δύνανται νὰ γίνουν τακτικά, ἀλλὰ μόνον συμβεβλημένα μέλη.

μάτων τούτων ἦτο καὶ τὸ τῆς ἐγγραφῆς νέων Ἐκκλησιῶν - μελῶν. Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Π.Σ.Ε., συνεδριάσασα ἐν Οὐψάλῃ τῇ 2ᾳ καὶ 3ῃ Ἰουλίου ἐξήτασεν ἐπιμελῶς τὰς αἰτήσεις διαφόρων νέων ἐκκλησιαστικῶν μονάδων, ὅπως προσληφθοῦν ὡς μέλη, καὶ ἐν συνεχείᾳ προέτεινεν εἰς τὴν ὁλομέλειαν τὴν πρόσληψιν 4 τοιούτων Ἐκκλησιῶν ὡς τακτικῶν μελῶν, ἑτέρων δὲ 2 ὡς μελῶν «συμβεβλημένων»[1]. Τὰς προτάσεις ταύτας ἀπεδέχθη καὶ ἐνέκρινεν ἡ ὁλομέλεια.

Ὡς εἶναι εὐνόητον, τὸ πρόγραμμα καὶ ὁ τρόπος ἐργασίας τῆς ἐν Οὐψάλῃ Συνελεύσεως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαφέρῃ σημαντικῶς τῶν προγενεστέρων Γενικῶν Συνελεύσεων τοῦ Π.Σ.Ε., διότι διὰ τῆς κτηθείσης πείρας ἔχει ἐπιτευχθῆ καὶ καθιερωθῆ βασικῶς ἑνιαῖον σύστημα διεξαγωγῆς τῶν ἐργασιῶν[2].

Τοιουτοτρόπως οἱ σύνεδροι διῃρέθησαν εἰς ἓξ τμήματα διὰ νὰ ἐξετάσουν ἰσάριθμα κεντρικὰ προβλήματα, ἐπὶ τῶν ὁποίων, ἀφοῦ θὰ προηγεῖτο διεξοδικὴ ἐν ἐπιτροπαῖς καὶ ὑποεπιτροπαῖς συζήτησις, θὰ ὑπέβαλλεν ἕκαστον τμῆμα τὴν σχετικὴν ἔκθεσίν του διὰ νὰ ἐπακολουθήσῃ ἀργότερον ἐν ὁλομελείᾳ ἀνάγνωσις καὶ ἐξέτασις μιᾶς ἑκάστης τῶν ἐκθέσεων τούτων, καὶ οὕτω νὰ διαμροφωθοῦν καὶ ἐγκριθοῦν ὁριστικῶς τὰ ἀνάλογα τελικὰ κείμενα τῆς Συνελεύσεως, ἅτινα θὰ ἔδει νὰ ἐκπροσωποῦν τὴν φωνὴν αὐτῆς ἐπὶ τῶν τεθέντων κεντρικῶν προβλημάτων.

Ἡ κατανομὴ αὕτη τῶν θεμάτων κατὰ τμήματα ἐγένετο ὡς ἀκολούθως.

---

[1] Ὡς τακτικὰ μέλη προσελήφθησαν:

I. Ἡ Μεθοδιστικὴ Ἐκκλησία ἐν Κένυᾳ.

II. Ἡ Εὐαγγελικὴ - Λουθηρανικὴ Ἐκκλησία ἐν Ν. Ἀφρικῇ (περιοχὴ Τpansvaal).

III. Ἡ Ἡνωμένη Κονγκρεγκατιοναλιστικὴ Ἐκκλησία τῆς Ν. Ἀφρικῆς.

IV. Ἡ Ἐκκλησία τῶν ἀδελφῶν ἐν Ν. Ἀφρικῇ (ἀνατολικὴ Ἐπαρχία).

Ὡς συμβεβλημένα δὲ μέλη προσελήφθησαν:

I. Ἡ Ἀφρικανικὴ Προτεσταντικὴ Ἐκκλησία (Lolodorf/Kamerun).

II. Ἡ Μεθοδιστικὴ Ἐκκλησία ἐν Κούβᾳ.

[2] Κατὰ τὸν χρόνον ὅμως τῆς προετοιμασίας ἐξεφράσθη ὑπὸ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἡ ἐπιθυμία, ὅπως ἡ Δ´ Γεν. Συνέλευσις κάμῃ περισσοτέραν χρῆσιν, κατὰ τὰς ἐργασίας αὐτῆς, τῶν μέσων τοῦ Θεάτρου καὶ Κινηματογράφου, περιορίζουσα κάπως τὸν ἀριθμὸν τῶν μεγάλων διαλέξεων, αἵτινες, προετοιμαζόμεναι πρὸ τῆς Συνελεύσεως, ἔχουν μίαν αὐτοτέλειαν, ἡ ὁποία δὲν ἀποβαίνει πάντοτε ἐπ' ὠφελίᾳ τοῦ προγραμματικοῦ διαλόγου (πρβλ. Von Neu - Delhi nach Uppsala, Genf 1968, σελ. 17).

Τμῆμα Α : Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἡ καθολικότης τῆς Ἐκκλησίας.
» Β : Ἀνανέωσις ἐν τῇ Ἱεραποστολῇ.
» Γ : Παγκόσμιος οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνάπτυξις.
» Δ : Πρὸς δικαιοσύνην καὶ εἰρήνην εἰς τὰς διεθνεῖς ὑποθέσεις.
» Ε : Λατρεία εἰς μίαν ἐποχὴν ἐκκοσμικεύσεως.
» Στ: Ἀναζήτησις ἑνὸς νέου «στὺλ» ζωῆς.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τοὺς συνέδρους εἶχον ἀποσταλῆ πολὺ πρὸ τῆς εἰς Οὐψάλαν μεταβάσεως πολλὰ βοηθητικὰ κείμενα καὶ βιβλία [1], ὥστε ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐνημερωθοῦν οὗτοι ἐγκαίρως καὶ καταλλήλως περὶ τῆς ἀναμενούσης αὐτοὺς γενικωτέρας προβληματικῆς ἐν τῇ Συνελεύσει, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ γνωρίζουν τὰ εἰδικὰ θέματα τῶν ἓξ τμημάτων καὶ νὰ δηλώσῃ ἕκαστος, ἀναλόγως πρὸς τὰ ἐνδιαφέροντα, τὴν εἰδικότητα καὶ τὴν ἰδιαιτέραν προετοιμασίαν του, τὸ τμῆμα καὶ τὰς ἐπιτροπὰς εἰς τὰς ὁποίας θὰ ἐπεθύμει νὰ καταταγῇ. Βάσει λοιπὸν τῶν δηλώσεων τούτων συνεκροτήθησαν τὰ ἓξ τμήματα, ἐλάχισται δὲ ἀλλαγαὶ ἐπεβλήθησαν ἀναποφεύκτως διὰ νὰ διατηρηθῇ μία ἀριθμητική, γεωγραφική, καὶ ἰδίως ὁμολογιακὴ ἀναλογία. Αἱ ἐπίσημοι γλῶσσαι τοῦ Συνεδρίου ἦσαν, ὡς συνήθως, ἡ Ἀγγλική, ἡ Γαλλική, ἡ Γερμανικὴ καὶ ἡ Ρωσσική [2].

---

[1] Τὰ κυριώτερα τῶν ἐκ τῶν προτέρων ἀποσταλέντων βιβλίων ἦσαν τέσσαρα, ἤτοι ἡ ἐμπεριστατωμένη ἔκθεσις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Π.Σ.Ε. (Von Neu - Delhi nach Uppsala), τὸ εἰσαγωγικὸν εἰς τὰς ἐργασίας τῆς Συνελευσεως βιβλίον (Arbeitsbuch, Uppsala 68), τὸ βιβλίον τῶν ἐπὶ μέρους προσχεδίων διὰ τὴν ὕλην τῶν ἓξ κεντρικῶν τμημάτων ἐργασίας (Sektionsentwürfe, Uppsala 68), καὶ ἡ ὀγκώδης ἔκθεσις τῆς παγκοσμίου Συνελεύσεως «Ἐκκλησία καὶ Κοινωνία» (1966), ὑπὸ τὸν τίτλον Appell an die Kirchen der Welt. Ἅμα δὲ τῇ εἰς Οὐψάλαν ἀφίξει, ἐδίδετο πλήρης κατάλογος τῶν συνέδρων μετὰ τῆς ἀκριβοῦς ἐκεῖ διαμονῆς καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τηλεφώνου ἑκάστου, ὥστε νὰ εἶναι εὐχερὴς ἡ ἐπαφή, τὸ ἀκριβὲς λεπτομερειακὸν πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν, καὶ πλῆθος ἄλλων κατατοπιστικῶν ἐντύπων, ἀφορώντων εἴς τε τὴν Συνέλευσιν καθ' ἑαυτήν, ὡς καὶ εἰς τὴν φιλοξενοῦσαν χώραν, τὸν λαὸν καὶ τὴν πόλιν τῆς Οὐψάλης. Πρακτικώτατον καὶ ἰδιαιτέρως χρήσιμον καὶ διὰ τὸν μετὰ τὴν Συνέλευσιν χρόνον ἦτο τὸ καλλιτεχνικὸν «Who's who, Uppsala, 68», εἰς τὸ ὁποῖον ἔχει τις οὐχὶ μόνον πάντα τὰ ὀνόματα τῶν συνέδρων μετὰ ἀκριβοῦς διευθύνσεως μονίμου διαμονῆς ἑκάστου, ἀλλὰ καὶ σύντομον βιογραφικὸν σημείωμα, ὅπερ καθιστᾷ δυνατὴν τὴν ἐγγυτέραν γνωριμίαν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐπικοινωνίαν καὶ διατήρησιν σχέσεων μεταξὺ τῶν ἐν τῷ Π.Σ.Ε. συνεργαζομένων χριστιανῶν.

[2] Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀντιπροσωπείας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Σεβ. Γέρων Μητροπολίτης Χαλκηδόνος κ. Μελίτων, ἔπεισε μὲν τοὺς ἐν Γε-

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἐργασίας τῶν ἓξ τμημάτων, ἐν ὑποεπιτροπαῖς ἢ ἐν ὁλομελείᾳ, τὸ πρόγραμμα προέβλεπε καθημερινῶς, ὅπως πάντοτε, πρωϊνὰς ἢ καὶ ἑσπερινὰς ἀκολουθίας κατὰ διαφόρους Ὁμολογίας, μελέτην Γραφῆς ἑκάστην πρωΐαν καὶ πρὸ τῶν συνεδριάσεων, κατευθυντηρίους διαλέξεις, ἐκθέσεις ἀπολογισμοῦ ἢ προγραμματισμοῦ ἐπιτελῶν τοῦ Π.Σ.Ε., μορφωτικὰς κινηματογραφικὰς ἢ θεατρικὰς παραστάσεις, δεξιώσεις κ.ἄ.

Μεταξὺ τῶν ἐκθέσεων ἰδιαιτέρας σημασίας ἦσαν ἡ τοῦ πρώην Γεν. Γραμματέως, Dr. Wisser't Hooft, ἡ τοῦ νῦν Γεν. Γραμματέως, Dr E. Blake, καὶ ἡ τοῦ Προέδρου τῆς Συνελεύσεως καὶ προεδρεύοντος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, Dr. E. Payne, διότι ἐκ τούτων συνάγεται ἐν ἁδραῖς γραμμαῖς ἡ κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ἐν τῷ Π.Σ.Ε. ἐπικρατοῦσα κατάστασις, καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν, ὡς τῶν κατ' ἐξοχὴν ἁρμοδίων ἐκτελεστικῶν ὀργάνων, συνιστωμένη γραμμὴ πλεύσεως τοῦ σκάφους τοῦ Π.Σ.Ε. Σκόπιμον λοιπὸν εἶναι ὅπως ἐνδιατρίψωμεν ὀλίγον ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ τριῶν ἐκθέσεων. Ἐν συνεχείᾳ θὰ παρακολουθήσωμεν ὀλίγας τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν διαλέξεων ἐν ὁλομελείᾳ, θὰ παραθέσωμεν τὰ μηνύματα τοῦ Πάπα Παύλου VI, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου καὶ τοῦ Καρδιναλίου Bea, ἐν τέλει δὲ θὰ ἐκθέσωμεν τὰ ἓξ ὁριστικὰ κείμενα τῆς Συνελεύσεως, ἅτινα προέκυψαν ἐκ τῶν ἐργασιῶν τῶν ἓξ τμημάτων, σχολιάζοντες ταῦτα συντόμως ἐξ Ὀρθοδόξου ἐπόψεως.

α) Αἱ τρεῖς ἐκθέσεις.

Ἡ παρουσία τοῦ πρώτου Γεν. Γραμματέως τοῦ Π.Σ.Ε., Dr. Wisser't Hooft, ὑπῆρξεν, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, καὶ κατὰ τὴν Δ' Γεν. Συνέλευσιν λίαν αἰσθητή, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τριετίας καὶ πλέον ἔχει ἀποσυρθῆ οὗτος τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας. Ὡμίλησε κατὰ τὴν δευτέραν ἤδη ἡμέραν τῆς Συνελεύσεως μὲ θέμα «Ἡ ἀποστολὴ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως». Ὡς παρακολουθήσας ἐκ τοῦ σύν-

---

νεύῃ ὅπως χρησιμοποιηθῇ ἐν Οὐψάλη καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ὡς γλῶσσα τοῦ Συνεδρίου, πλὴν δὲν κατέστη δυστυχῶς δυνατὸν νὰ ἐξευρεθῇ τὴν τελευταίαν στιγμὴν τὸ κατάλληλον πρόσωπον δεξιοῦ καὶ ἐπαγγελματίου διερμηνέως. Δεῖγμα καὶ τοῦτο τῆς προχειρότητος, μεθ' ἧς ἀντιμετωπίζομεν ἐπὶ 20ετίαν τὴν τόσον σοβαρὰν ὑπόθεσιν τοῦ Π.Σ.Ε. Ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦτο τοῦ νὰ συμπεριλαμβάνηται καὶ ἡ γλῶσσα τῆς Κ.Δ. εἰς τὰς γλώσσας τῆς Γεν. Συνελεύσεως τοῦ Π.Σ.Ε. δὲν ἀπωλέσθη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δὲν ἠδυνήθημεν νὰ κάμωμεν χρῆσιν τούτου ἐν Οὐψάλη.

εγγυς καὶ ἐκ τῶν ἔνδον τὴν ὅλην πορείαν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως τοῦ αἰῶνος μας ἀπὸ τῶν ἀπαρχῶν αὐτῆς μέχρι σήμερον, ἦτο ἀσφαλῶς ὁ πλέον κατάλληλος διὰ νὰ ἀνασκοπήσῃ εἰς τὰ πλαίσια μιᾶς ὥρας τὰ μέχρι τοῦδε διανυθέντα στάδια, σημειῶν τὰς ἐπιτυχίας καὶ ἀποτυχίας, τοὺς ὁραματισμοὺς καὶ τὰς ἀπογοητεύσεις, ὥστε νὰ δείξῃ εἰς ἡμᾶς ποῦ ἱστάμεθα σήμερον, μετὰ παρέλευσιν πεντήκοντα ἐτῶν οἰκουμενικῆς ἐμπειρίας καὶ εἴκοσιν ἐτῶν ζωῆς τοῦ Π.Σ.Ε.

Κατ' ἀρχὴν συνέκρινεν ὁ ὁμιλητὴς τὴν Α΄ Παγκόσμιον Συνέλευσιν πρακτικοῦ χριστιανισμοῦ (Στοκχόλμη 1925) πρὸς τὴν παροῦσαν Γενικὴν Συνέλευσιν, διὰ νὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν ἐν τῷ μεταξὺ σημειωθεῖσαν πρόοδον οὐχὶ μόνον ὡς πρὸς τὴν συμμετοχὴν ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν προσεγγίσεως μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Κινήσει. Τὸ διμερὲς πρόβλημα τοῦ συγχρόνου χριστιανισμοῦ εἶχεν ἤδη διατυπώσει ἐπιγραμματικῶς, κατὰ τὴν σφραγιστήριον ἀκολουθίαν τῆς Συνελεύσεως ἐκείνης, ὁ N. Söderblon, εἰπὼν ὅτι αἱ διαιρέσεις καὶ ἡ σιωπὴ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐμποδίζουν τὸ ἔργον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Παρὰ τὸν πρακτικὸν χαρακτῆρα της, ἡ Συνέλευσις τῆς Στοκχόλμης ἀπέβη θεολογικωτέρα ἀπ' ὅ,τι ἀνεμένετο, ἐφ' ὅσον ὁ ἱδρυτὴς τῆς Κινήσεως «Πίστις καὶ Τάξις», Ἐπίσκοπος Brent, εἰς ἀνάλογον ἔκθεσίν του ἐν τῇ Συνελεύσει εἶχε διαπιστώσει τὰ ἑξῆς βαρυσήμαντα: «Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ χριστιανισμοῦ τῶν δύο τελευταίων ἑκατονταετηρίδων ὑπῆρχον δύο ἀντίθετοι τύποι χριστιανικῆς εὐσεβείας — ἀφ' ἑνὸς ὁ ἐσχατολογικὸς καὶ ἀτομικιστικός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ κοινωνικὸς καὶ παγκόσμιος». Τὸ ὅλον λοιπὸν θέμα ἦτο ἐξ ἀρχῆς, κατὰ τὰς ἐν λόγῳ διαπιστώσεις, τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ κόσμου, τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπισθῇ τόσον θεωρητικῶς ὅσον καὶ πρακτικῶς. Κατὰ τὸν Wisser't Hooft καὶ ἡ Δ΄ Γενικὴ Συνέλευσις ἐν Οὐψάλῃ οὐσιαστικῶς ἔθετεν ἑαυτὴν πρὸ τοῦ αὐτοῦ κεντρῴου προβλήματος. Τὴν βαρυσήμαντον ταύτην παρατήρησίν του διετύπωσεν οὗτος διὰ μιᾶς προτάσεως: «Ἤδη καὶ μόνον τὸ θέμα μας: «Ἰδοὺ καινὰ ποιῶ πάντα» ὑποχρεώνει ἡμᾶς, ὅπως καὶ πάλιν θέσωμεν εἰς ἑαυτοὺς τὴν ἐρώτησιν, τί σημαίνει διὰ τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ζωὴν καὶ δρᾶσιν ἡμῶν ἡ ἐσχατολογικὴ ἡμῶν ἐλπίς».

Ἐν συνεχείᾳ ὁ ὁμιλητὴς ἀνέλυσε τὴν ἐσωτερικὴν λογικήν, μεθ' ἧς αἱ μετὰ τὴν Στοκχόλμην Οἰκουμενικαὶ Συνελεύσεις ἦσαν ὑποχρεωμέναι ἐκ τῶν ἀνὰ τὸν κόσμον πραγμάτων νὰ διαμορφώνουν ἑκάστοτε τὴν προβληματικὴν τῶν ἐργασιῶν των. Αἱ ὁλοκληρωτικαὶ προκλήσεις ἤδη πρὸ τοῦ 1937 ὑπηγόρευσαν εἰς τὴν προφητικὴν φύσιν τοῦ οἰκου-

μενιστοῦ Dr. J. H. Oldham, ὅπως ἀξιώση ἀπὸ τῆς Β' παγκοσμίου Συνελεύσεως πρακτικοῦ χριστιανισμοῦ (Ὀξφόρδη 1937) νὰ ἀσχοληθῇ εἰδικῶς μὲ τὴν χριστιανικὴν θεώρησιν τῆς κοινωνίας, τοῦ κράτους καὶ τῶν διεθνῶν σχέσεων. Διὰ τοῦτο τὸ σύνθημα τῆς Συνελεύσεως ταύτης «Ἡ Ἐκκλησία νὰ εἶναι Ἐκκλησία», δὲν ἐσήμαινεν ἐγκλεισμὸν εἰς τὸν αὐστηρῶς ἐκκλησιαστικὸν χῶρον, ἀλλ' ἀντιθέτως ἔκκλησιν πρὸς ἀφύπνισιν τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ αὐτὸ αἴτημα, διῆκον εἰς τὴν οἰκουμενικὴν σκέψιν καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου, διετύπωσεν ἀπεριφράστως καὶ ὁ Ἐπίσκοπος τοῦ Τσίτσεστερ Bell, κατὰ τὴν σύμπηξιν τοῦ Π.Σ.Ε. διὰ τῆς Α' Γενικῆς Συνελεύσεως (Ἄμστερνταμ 1948): «Ὅ,τι πρωτίστως καὶ βαθύτατα χρειαζόμεθα δὲν εἶναι εἷς νέος Ὀργανισμός, ἀλλ' ἡ ἀνακαίνισις ἢ μᾶλλον ἡ ἀναγέννησις τῶν ἤδη ὑφισταμένων Ἐκκλησιῶν. Εἴθε ὁ Θεὸς νὰ μᾶς ἀξιώση, ὅπως ἀκούσωμεν τὴν φωνὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Ἡ ὀρθὴ ἑρμηνεία τῆς Ἐσχατολογίας εἰς τὴν Β' Γεν. Συνέλευσιν (Ἔβανστον 1954) συνέτεινεν ἐπίσης οὐκ ὀλίγον εἰς γεφύρωσιν τοῦ χάσματος μεταξὺ τῶν ὀπαδῶν τῆς ἁπλῆς κατακορύφου μετὰ τῆς μονομεροῦς αὐτῶν τάσεως πρὸς τὸ ἐπέκεινα, καὶ τῶν ὀπαδῶν τῆς ἁπλῆς ὁριζοντίου μετὰ τῆς μονομεροῦς αὐτῶν τάσεως πρὸς τὸ ἐνθάδε.

Κατόπιν τῆς συντόμου ταύτης ἀναδρομῆς, ἔθεσεν ὁ ὁμιλητὴς τὸ ἐρώτημα: «Ποῦ ἱστάμεθα σήμερον;». Καὶ ἡ ἀπάντησίς του ὑπῆρξεν ἐπιγραμματική: «Μοῦ φαίνεται, ὅτι ἡ ἐνεστῶσα οἰκουμενικὴ κατάστασις δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ μόνον διὰ τῆς παραδόξου προτάσεως, ὅτι ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις εὕρηται εἰς μίαν περίοδον, καθ' ἣν ἐπιτυγχάνεται μὲν μία ἐκπληκτικὴ συγκομιδή, ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς περίοδον ἀμφισβητεῖται ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις σοβαρώτερον παρὰ ποτέ. Καὶ πάλιν τὸ κεντρικὸν πρόβλημα εἶναι ἡ σχέσις Ἐκκλησίας καὶ κόσμου». Ἐκθέτων μίαν πρὸς μίαν τὰς κεντρικὰς ἀπορίας τῶν ἐπικριτῶν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, ὡς διεμορφώθη αὕτη ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Π.Σ.Ε., συνεκεφαλαίωσε ταύτας εἰς τὸ ἐρώτημα, μήπως πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐκπνεύσασα ἄνευ ἐπιτυχίας ἡ οἰκουμενικὴ περίοδος, ὅτε θὰ ἔπρεπε νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι εἰσήλθομεν ἤδη εἰς τὴν «μετα - οἰκουμενικὴν» ἐποχήν, καθ' ἣν τὰ μὴ ἐπιτευχθέντα βασικὰ αἰτήματα θὰ ἔδει νὰ ἐπιδιωχθοῦν δι' ἄλλων, λυσιτελεστέρων καὶ δραστικωτέρων ὀργάνων. Μὴ καταφάσκων ποσῶς τὸ τοιοῦτον ἐρώτημα, ὅπερ θὰ ἐσήμαινε ὁριστικὴν καταδίκην τῶν μέχρι τοῦδε οἰκουμενικῶν προσπαθειῶν, ἐκάλεσε τὴν ἐν Οὐψάλῃ Γεν. Συνέλευσιν ὅπως ἀντιμετωπίσῃ «θετικῶς» καὶ «οἰκουμενικῶς» τὰς ἐν λόγῳ ἀπορίας καὶ ἐπικρίσεις.

Θετικὴ ἀντιμετώπισις θὰ ἐσήμαινε διὰ τὸν Wisser't Hooft νὰ μὴ παραθεωρήσωμεν τὴν ἀλήθειαν καὶ ὀρθότητα, ἔν τινι τοὐλάχιστον μέτρῳ, τῶν ὑπὸ τῶν ἐπικριτῶν μας προσαγομένων ἐπιχειρημάτων. Οἰκουμενικὴ δὲ θὰ εἶναι ἡ ἀντιμετώπισις, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐὰν αἱ Ἐκκλησίαι δὲν παύσουν διδασκόμεναι ἀπ' ἀλλήλων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐὰν ὑπάρξῃ καλὴ θέλησις ἀμφοτέρωθεν ὅπως κατανοηθοῦν καὶ συνεργασθοῦν γονίμως αἱ ἐντὸς τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως διάφοροι γενεαί, οὕτως ὥστε οἱ μὲν νεώτεροι νὰ μὴ ἀπορρίπτουν τοὺς παλαιοτέρους ὡς ἀπηρχαιομένους καὶ χρεωκοπήσαντας, ἀλλ' οὔτε καὶ οἱ παλαιότεροι νὰ περιφρονοῦν τοὺς νεωτέρους ὡς ριζοσπάστας καὶ ἀναρχικούς.

Ὡς συμβολὴν εἰς τὴν συζήτησιν περὶ τῆς συνιστωμένης ἐν διττῇ ἐννοίᾳ ἀντιμετωπίσεως, ἀνέπτυξεν ὁ δόκιμος οἰκουμενιστὴς καὶ θεολόγος τέσσαρα σημεῖα ἀξιωματικῆς σημασίας.

1. «Δὲν νοεῖται ὁριζόντιος πρόοδος ἄνευ κατακορύφου προσανατολισμοῦ».

Ὅλα τὰ προγράμματα οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπτύξεως τῶν τελευταίων ἐτῶν, ἅτινα ἀναλαμβάνονται ὑπὸ κρατῶν ἢ διαφόρων διεθνῶν ὀργανισμῶν, πρὸς ἄρσιν τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἀθλιότητος, δὲν ἀποδίδουν, ἀκριβῶς διότι τὸ ἑνιαῖον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἡ ἐκ τούτου ὑπαγορευομένη παγκόσμιος ἀλληλεγγύη δὲν οἰκοδομεῖται ἠθικοθρησκευτικῶς, ἤτοι ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἀνθρωπότης δὲν εἶναι ἑνιαία καθ' ἑαυτὴν ἢ ἐξ ἐνδοκοσμικῶν σκοπιμοτήτων, ἀλλ' «ὡς ἀντικείμενον τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σωτηριώδους ἐνεργείας Του». Ὡς δὲ πρὸς τὴν κοινωνικὴν εὐθύνην καὶ ἀποστολὴν τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας διετύπωσεν ὁ ὁμιλητὴς τὴν ἀκόλουθον ἐξόχως βαρυσήμαντον πρότασιν: «Πρέπει νὰ γίνῃ εἰς ἡμᾶς σαφές, ὅτι τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἅτινα ἀρνοῦνται ἐν τῇ πράξει τὴν εὐθύνην των διὰ τοὺς ἐνδεεῖς εἰς οἱανδήποτε περιοχὴν τῆς γῆς, εἶναι ἐξ ἴσου ἔνοχα αἱρέσεως μὲ τὰ μέλη ἐκεῖνα, ἅτινα ἀπορρίπτουν ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἀλήθειαν τῆς πίστεως».

2. «Ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις καὶ αἱ Ἐκκλησίαι χρειάζονται ἀλλήλας».

Παρ' ὅλον ὅτι διὰ τῆς ἀσυνεπείας των αἱ ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίαι ἐντὸς τοῦ Π.Σ.Ε. κατέστησαν ἐν πολλοῖς ἀμφίβολον καὶ ἀμφισβητήσιμον τὴν χρησιμότητα τοῦ Ὀργανισμοῦ τούτου εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν διαφόρων κριτῶν του, ἐν τούτοις οὔτε αἱ Ἐκκλησίαι δύνανται νὰ στερηθοῦν τοῦ πολυτίμου τούτου ὀργάνου, οὔτε ἡ Οἰ-

κουμενικὴ Κίνησις δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ ἀνεξαρτήτως καὶ ἐρήμην τῶν ὑφισταμένων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. «Πρὸ πάντων χρειαζόμεθα πρὸς τὸ παρὸν ἕνα ἐμπεριστατωμένον διάλογον μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου καὶ τῆς δυτικῆς Παραδόσεως, ἕνα διάλογον, ὅστις ἀμφοτέρωθεν ἀπαιτεῖ πολλὴν φαντασίαν καὶ ὑπομονήν, ἀλλ' ἐξ ἑτέρου δύναται νὰ ὁδηγήσῃ εἰς μέγαν ἐμπλουτισμὸν καὶ ἐμβάθυνσιν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως».

3. «Ἡ ἑνότης τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀπαραίτητος».

Καίπερ ὑπάρχουν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Π.Σ.Ε. πολλοὶ οἱ θεωροῦντες τὸ θέμα τῆς πλήρους κοινωνίας καὶ ἑνότητος μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς ἥσσονος σημασίας ἢ ὡς ἀνασταλτικὸν τῆς προόδου καὶ αὐξήσεως τῆς ἐν αὐτῷ συνεργασίας, ὑπογραμμίζεται, διὰ μίαν εἰσέτι φοράν, ὅτι «ἀκόμη καὶ ἡ καλυτέρα συνεργασία καὶ ὁ πλέον σοβαρὸς διάλογος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ὑποκαθιστῶντα τὴν πλήρη ἐν Χριστῷ κοινωνίαν». Ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου δὲ τούτου προβλήματος τῆς ἐν τῇ πίστει πλήρους ἑνότητος ἡ γνώμη τοῦ Wisser't Hooft περιελήφθη εἰς τὴν ἑξῆς κεντρικὴν πρότασιν: «Δὲν θὰ πρέπῃ νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀληθὴς κοινωνία ἐν τῇ πίστει καὶ τοῖς μυστηρίοις, καὶ ἂν ἀκόμη αἱ δομαὶ (Strukturen) τῆς Ἐκκλησίας εἶναι διάφοροι;»[1].

---

[1] Διὰ τῆς προτάσεως ταύτης ὁ πρώην Γεν. Γραμματεὺς θίγει ἓν νευραλγικώτατον θέμα, τὸ ὁποῖον εὑρίσκεται ἀπὸ ἐτῶν εἰς τὸ ἐπίκεντρον τοῦ διαχριστιανικοῦ διαλόγου ἐν τῇ Οἰκουμενικῇ Κινήσει, μετὰ δὲ τὴν ἀπόφασιν τῆς Β΄ Βατικανῆς Συνόδου περὶ communicatio in sacris, ἔχει ἀποκτήσει ὅλως ἰδιαιτέραν ἐπικαιρότητα. Πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ προσδιορίσουν ἐπακριβῶς οἱ Διαμαρτυρόμενοι τί ἐννοοῦν ὑπὸ τὸν ὅρον «Struktur» τῆς Ἐκκλησίας, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ συναινέσωμεν ἢ μὴ οἱ Ὀρθόδοξοι εἰς τοιαύτας προτάσεις. «Strukturen = δομαὶ» σημαίνουν καθ' ἡμᾶς οὐχὶ ἁπλῶς ἐξωτερικὰ μορφικὰ γνωρίσματα τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν, τῶν ὁποίων ἀσφαλῶς μεγάλην γνωρίζει ἐν τῇ ἑνότητί της ποικιλίαν ἡ Οἰκουμενικὴ Ὀρθοδοξία, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀνατομικὰ στοιχεῖα, ἄμεσον πρὸς τὴν ἔσω οὐσίαν τῆς Ἐκκλησίας σχέσιν ἔχοντα. Ὑπὸ «δομὴν» νοεῖ τις προφανῶς εἰς τὴν θεολογικὴν γλῶσσαν πρωτίστως τὸ «πολίτευμα» τῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ ὅμως, ὡς γνωστόν, δὲν ἀποτελεῖ ἐξωτερικὴν συμβατικὴν κοινωνικὴν ὑπόθεσιν, ἀλλ' ἀκριβῆ ἀντικατοπτρισμὸν τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς ἐκ τούτου, ὑπὸ διάφορον πολίτευμα ἀληθὴς κοινωνία ἐν τῇ πίστει καὶ τοῖς μυστηρίοις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ὀρθοδόξως.

4. «Ἡ Νεότης ἀναμένει ἀπαντήσεις».

Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι διὰ τοῦ σημείου τούτου ὁ ὁμιλητὴς ἠθέλησε νὰ λάβῃ ἀνεπιφυλάκτως θέσιν κατανοήσεως καὶ στοργῆς ἔναντι τῆς ἐπ' ἐσχάτων διεθνῶς ἐπαναστατησάσης Νεότητος[1]. Τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης διέκρινε τρία ἐπίπεδα: Τὸ πρῶτον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀλλαγὴν τοῦ κρατοῦντος ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος. Τὸ δεύτερον, βαθύτερον καὶ γενικώτερον, ἀφορᾷ εἰς τὰς δομὰς καὶ τὰ σχήματα τῶν διαφόρων πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συστημάτων τοῦ σημερινοῦ κόσμου. Καὶ τὸ τρίτον, ἔτι βαθύτερον καὶ γενικώτερον, ἀφορᾷ εἰς τὸν καθόλου προσανατολισμὸν τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Ἐνῶ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Wisser't Hooft ὁμολογεῖ ὅτι «οὐδαμῶς εἶναι σαφὲς τί εἴδους κοινωνίαν ἐπιθυμεῖ νὰ δημιουργήσῃ ἡ νέα γενεά», ὅμως ἀνεπιφυλάκτως τάσσεται ὑπὲρ αὐτῆς, εἰπών: «Ὅσον συγκεχυμένοι καὶ ἂν εἶναι οἱ ἐπιδιωκόμενοι σκοποὶ τῆς γενεᾶς ταύτης, ὅσον σκληράς, αὐτοκαταστροφικὰς ἢ ἀνυποφόρους μορφὰς καὶ ἂν λαμβάνῃ κάποτε ἡ διαμαρτυρία αὐτῆς, δὲν πρέπει νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα θέτει εἶναι ἀληθῆ προβλήματα, διὸ καὶ δικαίως ἀναμένει ἡ Νεότης ἀπαντήσεις».

Ἐὰν ἐξαιρέσῃ τις ὡρισμένα ἐπὶ μέρους σημεῖα, τὰ ὁποῖα σχολιάζομεν καταλλήλως διὰ συντόμων ὑποσημειώσεων, ἡ γενικὴ ἐντύπωσις ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἐκθέσεως εἶναι ἰδιαιτέρως ἱκανοποιητική, διότι καταδεικνύει, διὰ στόματος ἑνὸς τῶν διασημοτέρων καὶ πλέον ἐγκρίτων οἰκουμενιστῶν, τὰ βασικώτερα προβλήματα ἀλλὰ καὶ τὰς ἐλπίδας,

---

[1] Πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι περιέργως ἐνῷ ὁ ὁμιλητὴς διέκρινεν ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον ἀμφισβητήσεως τρία ἐπίπεδα, οὐδεμίαν ἀντιθέτως ἐποιήσατο οὗτος διάκρισιν ὡς πρὸς τοὺς φορεῖς τῆς ἐν λόγῳ ἐπαναστάσεως, οἵτινες ἐπ' οὐδενὶ εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν ὡς ὁμοιογενὲς σύνολον ἢ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἰδεολογικῶν κινήτρων φερόμενοι νέοι. Διὰ νὰ εἴμεθα δίκαιοι καὶ ἔναντι τοῦ κινήματος τῶν νέων καθ' ἑαυτό, ἀλλὰ καὶ ἔναντι τῆς ὑπ' αὐτοῦ πολλαχῶς ταλαιπωρηθείσης παγκοσμίου συγχρόνου κοινωνίας, ἀπαραίτητον εἶναι, νομίζομεν, νὰ διακρίνωμεν τοὺς ἐπαναστατημένους νέους τῆς σήμερον ὡσαύτως εἰς τρεῖς κατηγορίας, καὶ δή: α) Εἰς τοὺς ἀληθῶς τὴν βελτίωσιν τῆς παγκοσμίου καταστάσεως ἐπιζητοῦντας, καὶ ἑπομένως εὐγενῆ ἔχοντας κίνητρα. β) Εἰς τοὺς ἐκ συστήματος καὶ συνηθείας ταραχοποιούς, οἵτινες ἀκριβῶς διὰ τῆς ἀνωμαλίας καὶ ἐν τῇ ἀνωμαλίᾳ ἐπιζητοῦν νὰ σταδιοδρομήσουν ἢ ἔστω νὰ ἀναχθοῦν πρὸς καιρὸν εἰς κοινωνικὴν τινὰ περιωπήν. γ) Εἰς τοὺς ὁπωσδήποτε ἑτεροκινήτους νέους, ἤτοι τὰ ὄργανα τοῦ διεθνοῦς Κομμουνισμοῦ ἢ οἱουδήτινος ἄλλου πολιτικο-κοινωνικοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ.

τὰς ὁποίας ἐμπνέει ἀκόμη ἡ Οἰκουμενικὴ Κίνησις καὶ τὸ Π.Σ.Ε εἰδικώτερον.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσίν τοῦ πρὸς τὴν ὁλομέλειαν καὶ ὁ νέος Γεν. Γραμματεύς, Dr. E. Blake.

Ἀνέλυσε καὶ οὗτος ἐν συντόμῳ τὴν πορείαν δημιουργίας τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ τὴν ἐκ τριῶν Κινήσεων σύνθεσίν του: Πρακτικὸς χριστιανισμός, Πίστις καὶ Τάξις, Διεθνὴς Ἱεραποστολή. Τὴν τοιαύτην ἀναδρομὴν ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον, ὡς εἶπε, διὰ νὰ καταδειχθῇ, ὅτι αἱ τρεῖς «κανονιστικαὶ ἔννοιαι» - Ἑνότης, Ἱεραποστολή, Ἀνακαίνισις - ἔχουν τὰς ῥίζας των εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Π.Σ.Ε. καὶ δέον νὰ διατηρηθοῦν ἐν ἰσορροπίᾳ, οὐχὶ δὲ νὰ ἀναπτύσσωνται εἰς βάρος ἀλλήλων, ὡς ἐπιθυμοῦν ἢ ὡς νομίζουν ὅτι πρέπει νὰ καταγγείλουν τινὲς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Π.Σ.Ε.

Τὴν εὐρέως διαδεδομένην κεντρικὴν κατηγορίαν ἐναντίον τοῦ Π.Σ.Ε., ἐν σχέσει μάλιστα πρὸς τὴν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἔντονον κοινωνικο-πολιτικὴν δραστηριότητά του, ὁ Dr. Blake διετύπωσεν ὡς ἑξῆς: «Τὸ Π.Σ.Ε. διὰ τῆς ἐνασχολήσεώς του μετὰ προβλημάτων κοινωνικῶν, οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν, ἀπομακρύνει τὰς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς κυρίας ἀποστολῆς των, συνισταμένης εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν λατρείαν καὶ τὴν προσφορὰν τῆς αἰωνίου σωτηρίας εἰς μίαν ἁμαρτωλὸν καὶ θνήσκουσαν ἀνθρωπότητα».

Ἐν ἀμέσῳ ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ἐν λόγῳ κατηγορίαν, ἀνέπτυξεν ὁ ὁμιλητὴς τὴν κατὰ πάντα ὀρθὴν ἄποψιν, ὅτι τὸ ὑπὸ τῆς Δ΄ Γεν. Συνελεύσεως ἐκφραζόμενον διπλοῦν ἐνδιαφέρον - ἀφ' ἑνὸς μιᾶς σοβαρᾶς στροφῆς εἰς τὰς γνησίας ἀνθρωπολογικὰς ἀξίας, τὰς ὁποίας ἐκφράζομεν περιληπτικῶς διὰ τοῦ ὅρου humanum, ἀφ' ἑτέρου δὲ μιᾶς ἀναζητήσεως νέων τρόπων ζωῆς καὶ δράσεως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀνθρώπου - ἥκιστα ἀποτελεῖ ἀπεμπόλησιν τοῦ κυρίου ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, διότι «ἡ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου προσήλωσις δὲν σημαίνει ἀποστροφὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπιστροφὴν εἰς Αὐτόν, τὸν ἀποκαλυφθέντα ἡμῖν ἐπὶ τὸ ἐναργέστερον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν».

Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν κινητοποιηθῇ ὑπὲρ τοῦ ἀνθρώπου ἡ παγκόσμιος χριστιανικὴ κοινωνία, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ἐτόνισεν ὁ Γεν. Γραμματεύς, ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἐν τῷ κόσμῳ ἀποτελοῦν ἀκόμη μικρὰν μειονότητα. Ὡς ἐκ τούτου «πρέπει νὰ προφυλαχθῶμεν ἀπὸ τὸν διαρκῆ πειρασμὸν μιᾶς νέας θριαμβολογίας, ἀπὸ τὸν πειρασμὸν τοῦ νὰ δίδωμεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα παραγγέλματα καὶ διαταγάς. Ὀ-

φείλομεν νὰ ἐπιτύχωμεν τοιαύτην διοργάνωσιν τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν δραστηριότητος, ὥστε νὰ ἐνθαρρύνῃ αὕτη καὶ ἀνθρώπους ἄλλου θρησκεύματος ἢ καὶ οὐδενὸς θρησκεύματος, ὅπως μετάσχουν εἰς τὰς ὑπὲρ τῆς συμπάσης ἀνθρωπότητος προσπαθείας μας ἐπὶ τῶν βασικῶν αἰτημάτων αὐτῆς δι' ἀνάπτυξιν, δικαιοσύνην καὶ εἰρήνην, ἀντὶ νὰ τοὺς ἀπωθήσωμεν διὰ τῆς ὕβρεως καὶ ὑπεροψίας ἡμῶν».

Εἰς ἐπεξήγησιν τοῦ γενικοῦ συνθήματος τῆς Δ' Γεν. Συνελεύσεως «ἰδοὺ καινὰ ποιῶ πάντα», ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἐζήτησεν ὅπως τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἀναπτύξῃ δύο ἁπλὰς μέν, ἀλλ' ἐν ταυτῷ κεντρικωτάτας θέσεις, καὶ δή:

α) «Ἡ νέα ὑπογράμμισις τοῦ κοινωνικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ στοιχείου, ἥτις ἐπιβάλλεται εἰς τὰς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἐν Οὐψάλῃ Γεν. Συνέλευσιν, δὲν εἶναι νέα ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ καινοφανοῦς (ὅπερ διὰ τοῦτο δικαίως θὰ ἦτο ὕποπτον), ἀλλ' ἐν τῇ ἐννοίᾳ μιᾶς ἀναβιώσεως τῶν ἀρχαιοτάτων ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐν τῇ ζωῇ τῶν Ἐκκλησιῶν».

β) «Τὸ νέον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ καινοφανοῦς ἢ μοντέρνου ἢ τοῦ πρὸς τὰ πλέον πρόσφατα δεδομένα ἀνταποκρινομένου, προέρχεται ἐκ τοῦ διαρκῶς ἀλλοιουμένου κόσμου τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 20ου αἰῶνος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ὀφείλει νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ κύριον ἔργον της καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν μαρτυρίαν αὐτῆς ἀκουστήν».

Ἀναλύων ὁ ὁμιλητὴς τὴν διὰ τῆς πρώτης θέσεως αὐτοῦ ὑποστηριζομένην ἄποψιν περὶ τῆς κοινωνικο-πολιτικῆς εὐθύνης τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐν γένει ἀποστολῆς αὐτῆς σχετικῶς καὶ πρὸς τὰ τοῦ κόσμου τούτου πράγματα, ὑπέμνησεν ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο ἐπιβάλλεται οὐχὶ μόνον ἐκ τῆς περὶ τοῦ Θεοῦ ἐννοίας τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς περὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ δεοντολογίας τῆς Ἀποκαλύψεως. Ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη σελίδων τῆς Π.Δ. ὁ Θεὸς περιγράφεται ὡς «Δημιουργὸς» καὶ «Προνοητὴς» τοῦ κοσμικοῦ σύμπαντος, τὸ ὁποῖον οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἀφίνει νὰ ἐκπέσῃ τοῦ ἀμέσου ἐνδιαφέροντός Του. Δὲν εἶναι ὁ Θεὸς τῆς Ἀποκαλύψεως ξένος ἢ ἀδιάφορος πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὴν Ἱστορίαν. Ἀντιθέτως, ὁ Θεὸς τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἵσταται πάντοτε ὄπισθεν τῆς Ἱστορίας, κατευθύνων ταύτην εἰς θείαν Οἰκονομίαν. Τὸ ὑπὲρ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἀνθρώπων ἐνδιαφέρον καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Δημιουργοῦ κορυφοῦται εἰς τὴν σάρκωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐν τῇ Ἱστορίᾳ καὶ εἰς τὸν λυτρωτικὸν θάνατόν Του. «Μόνον ἡ Ἀποκάλυψις τῆς ἐλπίδος εἰς ἕνα Θεὸν τῆς ἀγάπης δίδει εἰς

τὴν ζωὴν καὶ τὴν Ἱστορίαν τῶν ἀνθρώπων τὸ μοναδικόν, τὸ ἔσχατον νόημά των». Ἀνάλογος προσδιορίζεται εἰς τὰς Γραφὰς καὶ ἡ θέσις τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ ἔναντι τῶν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ γινομένων. Δὲν ἐπιτρέπεται ἐπ' οὐδενὶ ὁ λαὸς οὗτος νὰ ἀποβῇ δοῦλος μιᾶς ἀψύχου λατρευτικῆς τυπολατρείας, ἀλλ' ἐν ἑκάστῃ ἱστορικῇ στιγμῇ δέον νὰ δίδῃ ὑπευθύνως τὸ παρόν του, ἐπενεργῶν ὡς ζύμη ἐκλεκτὴ εἰς τὴν πορείαν τοῦ κόσμου». Εἰς ὁλόκληρον τὴν Π.Δ. περιγράφεται ὁ ἀγὼν μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες προσεπάθουν νὰ συνδιαλλάξουν Θεὸν καὶ ἄνθρωπον μόνον διὰ τῆς ἱερατικολατρευτικῆς ὁδοῦ, καὶ τῶν Προφητῶν, οἵτινες διαρκῶς ἐσάλπιζον εἰς τὸ λαὸν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῶν ὁδῶν τοῦ θανάτου εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς ζωῆς, ἵνα τοιουτοτρόπως «καὶ ἡ λατρεία ἀνακαινισθῇ καὶ ἡ ζωὴ συγκινηθῇ ὑπὸ νέας ἠθικότητος καὶ ἐλπίδος». Τὸ δὲ μήνυμα τῆς Κ.Δ. ὑπῆρξεν ἡ ὑψίστη καὶ ἐσχάτη ὑπακοή, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ καλεῖται ἑκάστοτε διὰ νὰ ἀποβῇ συνεργὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὰ σύγχρονα λοιπὸν θέματα καὶ προβλήματα, μεθ' ὧν καλεῖται νὰ ἀσχοληθῇ ἐν φόβῳ Θεοῦ ἡ Ἐκκλησία, δὲν μεταβάλλουν ποσῶς τὴν φύσιν τῆς ὑπακοῆς της. «Ἡ ὑπακοή, εἰς τὴν ὁποίαν καλούμεθα ἐνταῦθα, δὲν ἀποτελεῖ μίαν νέαν ὑπακοήν, ἀλλὰ μίαν ὑπακοὴν ἀνανεωμένην, πηγάζουσαν ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς Παραδόσεως τῆς πίστεως ἡμῶν, τῆς πίστεως εἰς τὸν Θεὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης».

Ὑπεραμυνόμενος ὁ Γεν. Γραμματεὺς τῆς ἀπόψεως ὅτι τὸ Π.Σ.Ε. δὲν ἀπεμακρύνθη, κατὰ τὰς ἀρχῆθεν ποικίλας δραστηριότητάς του, τοῦ πνεύματος τοῦ Εὐαγγελίου, ἀνεφέρθη μετ' εὐγνωμοσύνης εἰς τὰ ὀνόματα τῶν κυριωτέρων οἰκουμενιστῶν τῆς πρώτης γενεᾶς, οἵτινες καὶ διεμόρφωσαν σημαντικῶς τὴν ὅλην πορείαν, εἶτα δὲ ὑπεγράμμισε τὸ γεγονός, ὅτι μόνον ἡ τοιαύτη πιστότης ἦτο δυνατὸν νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν πλουσίαν σύνθεσιν τῆς ἐν Οὐψάλῃ Συνελεύσεως, ἔνθα ἐπανασυνηντήθησαν μετὰ ἀπὸ χωρισμὸν ὑπὲρ 900 ἐτῶν πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ Ὁμολογίαι, διὰ νὰ διαπιστώσουν ὅτι τόσον ἡ Ἀνατολικὴ ὅσον καὶ ἡ Δυτικὴ Παράδοσις ἀποτελοῦν κοινὸν κτῆμα τοῦ οἰκουμενικοῦ χριστιανισμοῦ [1].

---

[1] Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκρύψωμεν τὴν ἔκπληξίν μας, ὅτι ὁ κατὰ τὰ ἄλλα διαπρεπὴς Γεν. Γραμματεύς, Dr. E. Blake, μνημονεύων χαρακτηριστικοὺς ἐκπροσώπους τῶν δύο Παραδόσεων, οὓς καὶ ὠνόμασε «Πατέρας», διὰ μὲν τὴν Δύσιν ἀνέφερε τὰ ὀνόματα τῶν Φραγκίσκου, Λογιόλα, Λουθήρου, Αὐγουστίνου, Θωμᾶ Ἀκυνάτου, Μπὰρθ κ.ἄ., διὰ δὲ τὴν Ἀνατολὴν ὡς μόνον ἐκπρόσω-

Σχετικῶς πρὸς τὴν δευτέραν θέσιν αὐτοῦ ὁ Γεν. Γραμματεὺς ἀνέπτυξε τὰ προβλήματα καὶ τὰς ἐλπίδας, τὰς ὁποίας δύναται νὰ περικλείῃ διὰ τὸν χριστιανὸν παρατηρητὴν ἡ ὅλη ἐπαναστατικὴ ἀνησυχία τῶν ἡμερῶν μας, τείνουσα εἰς εἰλικρινεστέρας καὶ πλέον ἀνθρωπιστικὰς διευθετήσεις τῶν κοινωνικῶν καὶ ἠθικῶν θεμάτων. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀξίζει νὰ παραθέσωμεν αὐτουσίαν τὴν σχετικὴν παράγραφον τοῦ ὁμιλητοῦ, ἔχουσαν ὡς ἑξῆς: «Ὁ Θεός, εἰς ὃν ὁμολογοῦμεν ὅτι ὑπακούομεν, δρᾷ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ συχνάκις δρᾷ δι' ἀνθρώπων ἀγνοούντων ὅτι ὑπηρετοῦν Αὐτόν. Προσωπικῶς χαίρω ὅτι οἱ μέλανες ἄνθρωποι εἰς τὴν πατρίδα μου ἀφυπνίσθησαν (ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς φρονῶ) διὰ νὰ προκαλέσουν ὁλόκληρον τὴν δομὴν τῆς κοινωνίας μας, μὴ ἱκανοποιούμενοι ἐκ τῆς προσδοκίας ἐλαχίστων ψιχίων δικαιοσύνης. Χαίρω ὅτι σπουδασταὶ ἀνὰ τὸν κόσμον προξενοῦν διὰ τῶν ἀξιώσεών των φόβον εἰς τὴν ὑπνώττουσαν κατεστημένην κοινωνικὴν μορφὴν (Establishment). Τοῦτο ὅμως ἥκιστα σημαίνει ὅτι θὰ ἠδυνάμην νὰ εἶμαι εὐτυχὴς ἐκ τῶν προγραμμάτων τῶν ἐξάλλων ἐκπροσώπων τῆς «μαύρης δυνάμεως» ἢ ὅτι θὰ ἠδυνάμην νὰ ἐγκρίνω τὴν προφανῆ ἀναρχίαν καὶ τὸν παραλογισμὸν πολλῶν ἀξιώσεων τῶν φοιτητῶν. Καὶ ὅμως φρονῶ, ὅτι μία Συνέλευσις ὡς ἡ παροῦσα, ἤτοι μία παγκόσμιος ἐκπροσώπησις τῆς ἐκκλησιαστικῆς κατεστημένης μορφῆς, θὰ ἔπραττε καλῶς νὰ προσέξῃ καὶ διαπιστώσῃ τί ὁ Θεὸς ἀπαιτεῖ ἀφ' ἡμῶν σήμε-

---

πον ἐμνημόνευσε τὸν Μπερδιάγεφ! Τοιαύτη προχειρότης δὲν συγχωρεῖται βεβαίως οὔτε εἰς τὴν ὑψηλὴν ἰδιότητα τοῦ ὁμιλητοῦ, ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς τὴν σοβαρότητα τοῦ βήματος, ἀφ' οὗ ταῦτα ἐλέχθησαν. Διότι οὔτε ὁ Μπερδιάγεφ εἶναι «Πατὴρ» τῆς Ἀνατολικῆς Παραδόσεως, οὔτε ἐὰν ἦτο θὰ ἠδύνατο νὰ μνημονευθῇ μεταξὺ τῶν κλασσικῶν μορφῶν τῆς Ἑλληνικῆς Πατρολογίας, τὰς ὁποίας παρεσιώπησεν ὁ Dr. Blake. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἄποψιν, ἣν καὶ πρότερον εἴχομεν, ὅτι εἰς τὰς θεολογικὰς ἐνασχολήσεις τοῦ Π.Σ.Ε. οἱ μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἔλαβον ἀκόμη τὴν ἐμπρέπουσαν εἰς αὐτοὺς θέσιν. Καὶ οὕτω βλέπομεν νὰ μνημονεύωνται μὲν κατὰ κόρον οἱ Μπούλτμανν, Μπάρθ, Μπερδιάγεφ ἢ ἀκόμη καὶ ὁ Ντοστογιέφσκυ εἰς τὸν θεολογικὸν χῶρον, νὰ μὴ ἀκούηται δὲ οὐδὲν περὶ τῆς ἰδιαζούσης πνευματικότητος τῶν μεγάλων Πατέρων, οἵτινες πολλάκις καὶ διὰ σύγχρονα προβλήματα ἔχουν καταπληκτικῶς πρωτοτύπους ἀπόψεις. Τὴν παρατήρησιν ταύτην περὶ τοῦ ἐν λόγῳ σοβαροῦ κενοῦ διετυπώσαμεν εἰς ἐπίσημον συνεδρίαν ὑπὸ τὸν Ἐπίσκοπον Λίλιε καὶ τὸν Γεν. Διευθυντὴν τοῦ Οἰκομενικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Bossey, Καθηγ. κ. Νικόλαον Νησιώτην, ὅτε ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς Δ' Γεν. Συνελεύσεως συνεσκεπτόμεθα διὰ τὸ νέον πρόγραμμα ἐκπαιδεύσεως τοῦ μνημονευθέντος Οἰκουμενικοῦ Κέντρου.

ρον, διότι ἐμποιεῖ εἰς ἡμᾶς ἀνησυχίαν ἡ «ράβδος τῆς ὀργῆς Του»[1].

Μία σύντομος ἀπαρίθμησις τῶν γενικωτέρων προβλημάτων τῆς συγχρόνου πανανθρωπίνης κοινωνίας, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς κοινωνίας τοῦ παρελθόντος, ὡς εἶναι τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ ἡ νεωτέρα τεχνοκρατία, ἡ ἀστυφιλία, ἡ ἁλματώδης αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς κ.ἄ., ὡδήγησε τὸν Γεν. Γραμματέα εἰς τὴν ἀκόλουθον δραματικὴν ἐρώτησιν: «Ἔχει τὸ Εὐαγγέλιον ἀρκετὴν δύναμιν εἰς τὰς Ἐκκλησίας ἡμῶν, ὥστε νὰ καταστήσῃ ἱκανοὺς τοὺς χριστιανούς, ὅπως ἀποβοῦν ἓν μέρος τῆς λύσεως τῶν ἀνθρωπίνων προβλημάτων, πρὸ τῶν ὁποίων ἵστανται οἱ ἴδιοι καὶ οἱ συνάνθρωποί των, ἢ μήπως αἱ Ἐκκλησίαι δὲν εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα τίποτε περισσότερον ἀπὸ ἓν θρησκευτικὸν σύμπλεγμα τῶν οἰκονομικῶν, κοινωνικῶν καὶ ἐθνικῶν ἰδιοτελῶν συμφερόντων τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου;». Ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ ἐρωτήματος τούτου, ἐκ μέρους πάσης Ἐκκλησίας - μέλους, ἐξαρτᾶται καὶ ἡ σημασία τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ἔχῃ ἐφ' ἑξῆς τὸ Π.Σ.Ε. Συμπεραίνων δὲ ὁ Dr. Blake ὅτι οὐδεμία Ἐκκλησία ἀδιαφορεῖ διὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν καὶ εὐδοκίμησιν τοῦ ὑπερεθνικοῦ διαχριστιανικοῦ τούτου ὀργάνου, ἀνέπτυξεν ἐν συνεχείᾳ τὰ ἑξῆς τρία σημεῖα:

1) Ἐν ὄψει τῆς τεραστίας αὐξήσεως τοῦ Π.Σ.Ε. ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς του μέχρι σήμερον, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι εἶναι ἔν τινι μέτρῳ εὐνόητος καὶ ἡ αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπικριτῶν του. Δὲν θὰ δυνηθῶμεν νὰ βοηθήσωμεν τὰς ἐκτὸς τοῦ Συμβουλίου ἀκόμη εὑρισκομένας Ἐκκλησίας, ἐὰν δὲν εἴμεθα πάντοτε πρόθυμοι νὰ συνεργαζώμε-

[1] Ὡς βλέπομεν, καὶ ὁ Dr. Blake, παρὰ τὰς ἐκφραζομένας σαφεῖς ἐπιφυλάξεις του ἔναντι τοῦ παγκοσμίου ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῶν φοιτητῶν, καὶ τὴν ὀρθὴν διαφοροποίησιν ὡς πρὸς τὸ ποιὸν τῶν φορέων, προσβλέπει μεθ' ὑπερβαλλούσης αἰσιοδοξίας εἰς τὸ κίνημα τοῦτο, συμμεριζόμενος προφανῶς τὰς ἐν προκειμένῳ ἀπόψεις τοῦ προκατόχου του, Dr. Wisser't Hooft. Πρέπει ὅμως νὰ ὑπογραμμίσωμεν, ὅτι ἐνῶ δικαιολογεῖται ἴσως τοιαύτη θεώρησις τῶν πραγμάτων εἰς κοινωνίας, ὧν αἱ παντοειδεῖς ἀτασθαλίαι σκανδαλίζουν καὶ προκαλοῦν τὴν συνείδησιν τῶν τιμίων ἀνθρώπων, καὶ οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τοιαύτας καταστάσεις ἔχουν πρὸ ὀφθαλμῶν ἀμφότεροι οἱ ἀνωτέρω ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες, ὅμως δὲν θὰ πρέπῃ νὰ θεωρηθῇ τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα γενικῶς ὡς ἔκφρασις ἀπαραιτήτως μόνον προφητικοῦ μένους, διότι, πλὴν τῶν ἄλλων κατευθυνομένων σκοπιμοτήτων, ἃς τοῦτο περικλείει ἐνίοτε, δὲν ἐλλείπει πολλάκις ἀπ' αὐτοῦ καὶ τὸ μηδενιστικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ἐπεσημάνθη καταλλήλως ὑπὸ ψυχολόγων, κοινωνιολόγων, θεολόγων κ.ἄ.

θα μετ' αὐτῶν ἐν τῷ πλαισίῳ καὶ τῷ πνεύματι τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως. Τοῦτο ὅμως προϋποθέτει ὅτι τόσον ἡμεῖς ὅσον καὶ ἐκεῖναι δέον νὰ διακρίνωμεν σαφῶς μεταξὺ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως ὡς εὐρυτέρου πνευματικοῦ κινήματος, καὶ τοῦ Ὀργανισμοῦ τοῦ Π.Σ.Ε. ὡς συγκεκροτημένου σώματος.

2) Ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς οἰκουμενικότητος περικλείονται πάντοτε δύο στοιχεῖα, ἤτοι τὸ ὑπεργεωγραφικόν, καὶ τὸ ὑπερομολογιακόν[1]. Καὶ βεβαίως ὑπάρχουν παγκόσμιοι Ὀργανισμοί, οἵτινες ἐκπροσωποῦν μίαν μόνην Παράδοσιν, ἢ Ὁμολογίαν, ἢ Κοινότητα, ἐπὶ παγκοσμίου ἐπιπέδου. Ἐπειδὴ ὅμως ἡμεῖς ἐπιθυμοῦμεν νὰ ὑπηρετήσωμεν τὸ εὐρύτερον πνεῦμα τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, θὰ πρέπῃ νὰ ἐξεύρωμεν νέας δυνατότητας ἀναφορικῶς πρὸς τὴν λειτουργίαν, ἢ ἀκόμη καὶ τὴν δομὴν ἴσως τοῦ Π.Σ.Ε., ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ εὐρυτέρα συνεργασία. «Ἐλπίζω ὅτι μία νέα μελέτη τῆς δομῆς τοῦ Π.Σ.Ε., ἥτις θὰ πρέπῃ νὰ ἐγκριθῇ ὑπὸ τῆς παρούσης Γεν. Συνελεύσεως, θὰ περικλείῃ καὶ τὴν ἀναζήτησιν δυνατοτήτων στενοτέρας καὶ πλέον ἐνεργοῦ συνεργασίας μεθ' ἁπασῶν τῶν παγκοσμίων ὁμολογιακῶν οἰκογενειῶν»[2].

3) Γενικὸν φαινόμενον ἀνὰ τὸν κόσμον θεωρεῖται σήμερον τὸ λεγόμενον «χάσμα μεταξὺ τῶν γενεῶν», διὰ τοῦ ὁποίου τὴν γεφύρωσιν ἐνδιαφέρεται τὸ Π.Σ.Ε. ὡς ἐνδιεφέρθη μέχρι τοῦδε καὶ διὰ τὰ χάσματα μεταξὺ φυλῶν, Ὁμολογιῶν, ἐθνῶν, τάξεων καὶ ἰδεολογιῶν.

---

[1] Ταῦτα βεβαίως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθοῦν περὶ οἰκουμενικότητος ἐν αὐστηρῶς θεολογικῇ ἐννοίᾳ, διότι τὸ γεωγραφικὸν ἢ ἀριθμητικὸν μέγεθος μόνον πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν καὶ κοινωνιολογικὴν πλευρὰν τῆς οἰκουμενικότητος δύναται νὰ ἔχῃ σχέσιν, ἐνῶ ἡ ἔσω καὶ ἀξιολογικὴ διάστασις τῆς οἰκουμενικότητος εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὴν καθολικότητα, ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ τελεσιδίκου, τοῦ παμμεροῦς καὶ ἀλωβήτου τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, ὅπερ ἀκριβῶς ἡ «Δήλωσις» τῶν Ὀρθοδόξων κατὰ τὴν ἐν Ν. Δελχὶ Γ' Γενικὴν Συνέλευσιν τοῦ Π. Σ. Ε. ὠνόμασεν «ecumenicity in time» (βλέπε σχετικῶς Ἰ. Ο. Καλογήρου, Ἐκ τῆς Γ' Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, Θεσσαλονίκη 1962, σελ. 12 ἑξ.).

[2] Τὸ αἴτημα τῆς ὑπερομολογιακῆς προσεγγίσεως καὶ συνεργασίας ἀποτελεῖ σύμπτωμα τῶν τελευταίων καιρῶν. Εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἄλλοτε ἀδιάλλακτος Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία διὰ τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου ἐπεζήτησεν, ὡς γνωστόν, προσέγγισιν καὶ διάλογον οὐ μόνον μετὰ τῶν Ἑβραίων καὶ Μουσουλμάνων, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν παντοειδῶν ἀθέων, συστήσασα εἰδικὰς πρὸς τοῦτο Γραμματείας.

Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ ἐν λόγῳ φαινομένου εἶναι καὶ ἡ τάσις ἐκ μέρους τῶν νέων, ὅπως καταπολεμοῦν πᾶσαν ὠργανωμένην μορφήν, πάντα Ὀργανισμόν, ὑποστηρίζουν δὲ μόνον Κινήσεις. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη τάσις ἀφορᾷ καὶ εἰς ἡμᾶς διττῶς, ἀφ' ἑνὸς ὡς ἐπὶ μέρους Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς Π.Σ.Ε., ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς κινδύνους ἀρτηριοσκληρώσεως, τοὺς ὁποίους διατρέχει ἐνίοτε πᾶσα ὠργανωμένη μορφή. Οὐχ ἧττον ὅμως πρέπει νὰ εἴπωμεν εἰς τοὺς ἐπικριτάς μας, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἄποψιν, ὅτι «ὀργάνωσις» καὶ «κίνησις» ἀποτελοῦν δύο ἐννοίας ἀντιθέτους ἢ ἀποκλειούσας ἀλλήλας. «Πᾶσα κίνησις, ἥτις ἐπιθυμεῖ νὰ διατηρηθῇ, ὀφείλει καὶ νὰ ὀργανωθῇ, καὶ πᾶσα ὀργάνωσις, ἥτις θέλει νὰ εἶναι σοβαρά, ὀφείλει καὶ νὰ παραμείνῃ πιστὴ εἰς τοὺς ἀρχικοὺς σκοποὺς καὶ ὁραματισμούς της, ἀποφεύγουσα πᾶσαν γραφειοκρατικὴν αὐτάρκειαν».

Ἐκθέτων ὁ Γεν. Γραμματεὺς τὰ διάφορα προγράμματα προσεχοῦς δραστηριότητος, ἀφ' ἑνὸς μὲν παρεκάλεσε τὴν Γεν. Συνέλευσιν, ὅπως παράσχῃ τὴν σχετικὴν ἔγκρισίν της, ἐν ἐκτιμήσει τοῦ ὅτι ταῦτα κατ' οὐσίαν δὲν περιέχουν νέα ἀντικείμενα ἐνδιαφέροντος, ἀλλ' εὕρηνται πάντοτε οἴκοθεν εἰς τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐζήτησε τὴν ἐπὶ τούτοις οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν τῶν Ἐκκλησιῶν - μελῶν. Ἰδιαιτέρως παρεκάλεσεν οὗτος τὴν Γεν. Συνέλευσιν νὰ ἐγκρίνῃ τὴν πρότασιν τῆς ἐπὶ θεμάτων δομῆς τοῦ Συμβουλίου Ἐπιτροπῆς, ὅπως παρασχεθῇ εἰς αὐτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μελετήσῃ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1969 - 1971 τὴν ὅλην δομὴν τοῦ Π.Σ.Ε., καὶ ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου 1972 θέσῃ ἐν ἰσχύει τὴν νέαν δομήν, ὅπερ καὶ ἐνέκρινεν ἀργότερον ἡ Γεν Συνέλευσις.

Κατόπιν πάντων τούτων, τὴν ἔκθεσίν του κατέκλεισεν ὁ Γεν. Γραμματεὺς διὰ τῶν ἑξῆς: «Καὶ ὅμως ὑπεράνω πάντων τῶν προγραμμάτων καὶ τῶν διαχειριστικῶν φροντίδων εἶναι ἡ τόνωσις τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος: τῆς πίστεως εἰς τὸν Παντοδύναμον Θεὸν τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐλπίδος, ὅστις ἐμπνέει εἰς ἡμᾶς θάρρος κατὰ τὴν προσκυνηματικὴν ἡμῶν πορείαν. Οὐδέποτε, καθ' ὅλον τὸν χρόνον ζωῆς τοῦ Συμβουλίου, προσέβλεψεν ὁ κόσμος πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ τοσαύτης ὀδύνης διὰ μίαν ἐμπνευσμένην καθοδήγησιν, ὡς σήμερον. Εἴθε λοιπὸν νὰ μὴ διαψεύσωμεν τὴν προσδοκίαν ταύτην».

Ἡ ἔκθεσις τοῦ Προέδρου τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις χρονικῶς προηγήθη τῆς τοῦ Γεν. Γραμματέως, εἶχε τὴν φορὰν ταύτην τὴν τραγικὴν καὶ σπανίαν ἰδιοτυπίαν, ὅτι διὰ τοῦ ἀδοκήτου θανάτου

τοῦ Προέδρου, Dr. Fry, κατὰ τὰς παραμονὰς μόλις τῆς Γεν. Συνελεύσεως, τὸ κείμενον τοῦτο ἔμεινεν ἡμιτελὲς ὑπ' αὐτοῦ, ὡλοκληρώθη δὲ βάσει τῶν σημειώσεων τοῦ θανόντος καὶ ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ Προέδρου τῆς Συνελεύσεως καὶ ἀναπληρωτοῦ Προέδρου τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, Dr. E. Payne, ὅστις καὶ ἐπεσήμανεν ἐν καταφανεῖ συγκινήσει τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τῆς ἐκθέσεως, εἰς τὸ ὁποῖον διεκόπη αὕτη «δι' ἡμιτελοῦς ἐναπομεινάσης προτάσεως».

Πρωτίστως ὑπογραμμίζεται εἰς τὸ κείμενον τοῦ Dr. Fry, ὅτι ἡ ἔκθεσις αὕτη δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς περίληψις καὶ ἀνασκόπησις τῶν κυριωτέρων κατὰ τὴν διαρρεύσασαν ἑπταετίαν συντελεσθέντων γεγονότων, ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς πολλαπλῆς δραστηριότητος τοῦ Π.Σ.Ε., ἐφ' ὅσον ἡ ἐκτενὴς ἐξιστόρησις τούτων εὕρηται εἰς τὸν τόμον «Ἀπὸ τοῦ Ν. Δελχὶ εἰς τὴν Οὐψάλαν». Διὰ δὲ τῆς συντόμου ταύτης ἐκθέσεως κατατίθεται ἡ εἰς τὴν ἐν Ν. Δελχὶ ἐκλεγεῖσαν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν ἀνατεθεῖσα ἐντολή, καὶ συγχρόνως δίδεται ἀπολογισμὸς περὶ τοῦ ἔργου της. Διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τις τὸ μέγεθος τῶν εὐθυνῶν καὶ τῆς ἐργασίας τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπομιμνήσκεται ὅτι αὕτη, κατὰ τὸ καταστατικὸν τοῦ Π.Σ.Ε., στερεῖται μόνου τοῦ δικαιώματος ὅπως τροποποιῇ τὸ καταστατικὸν ἢ ἀλλάζῃ τὰ ὑπὸ τῆς Γεν. Συνελεύσεως ἐκλεγέντα μέλη αὐτῆς, ὅπερ, ἀρνητικῶς διατυπούμενον, σημαίνει ὅτι τὸ μόνον ποὺ δὲν δύναται νὰ πράξῃ ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπή, εἶναι τὸ νὰ προβῇ εἰς ἐνέργειάν τινα, ἀπάδουσαν πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς Γεν. Συνελεύσεως ὁριζόμενα.

Καθ' ὅλον τὸ ἑπταετὲς διάστημα ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ συνῆλθε πεντάκις, ἐξαιρέσει τῶν συντόμων συνεδριάσεων αὐτῆς ἐν Ν. Δελχὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκλογήν της, καὶ ἐν Οὐψάλῃ μικρὸν πρὸ τῆς παραιτήσεώς της [1]. Τὰ μέλη αὐτῆς, κυμαινόμενα μεταξὺ 81 - 91, συνιστᾶ-

[1] Αἱ συνεδριάσεις αὗται, γινόμεναι πάντοτε ὑπὸ τὴν ἀνάπτυξιν ἑνὸς κεντρικοῦ θέματος, ἔλαβον χώραν ὡς ἀκολούθως:

1962: Ἐν Παρισίοις, μὲ θέμα «Ἡ ὁριστικότης (finality) τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἐποχὴν παγκοσμίου ἱστορικοῦ γίγνεσθαι», καὶ κυρίους ὁμιλητὰς τοὺς J. Marsh καὶ P. Verghese.

1963: Ἐν Ρότσεστερ Ν. Ὑόρκης, μὲ θέματα δύο. Ἀφ' ἑνὸς «Ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰς νέας Κοινωνίας» (κύριοι ὁμιληταὶ οἱ J. Kotto καὶ Dr. K. Bismarck), ἀφ' ἑτέρου δὲ «Ἡ σημασία τοῦ εἶναι μέλος εἰς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν» (κύριος ὁμιλητὴς ὁ Γεν. Γραμματεὺς Dr. Wisser' t Hooft).

1965: Ἐν Ἐνούγκου Α. Νιγηρίας, μὲ θέμα «Ἡ κλῆσις εἰς μετάνοιαν καὶ ὑπη-

ται νῦν ὅπως αὐξηθοῦν ἀναλόγως πρὸς τὴν γεωγραφικὴν καὶ ἀριθμητικὴν ἔκτασιν τοῦ Π.Σ.Ε. Μεθ' ἱκανοποιήσεως ὁμολογεῖται, ὅτι εἷς τῶν μεγαλυτέρων φόβων τῆς ἐν Ν. Δελχὶ Συνελεύσεως, ἤτοι περὶ τοῦ πῶς θὰ διεμορφοῦτο ἁρμονικὴ ἡ συνεργασία ἐν τῷ Π.Σ.Ε. μετὰ τὴν πρὸς αὐτὸ συγχώνευσιν τοῦ Διεθνοῦς Συμβουλίου Ἱεραποστολῆς, ἀπεδείχθη ἀβάσιμος καὶ ἀνυπόστατος.

Ἐπειδὴ τὸ Π.Σ.Ε. παρεχώρησεν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ προσλάβῃ νέα μέλη - Ἐκκλησίας εἰς τὸν Ὀργανισμόν, ὅπερ θεωρεῖται ἀσύνηθες δι' ὑφιστάμενον διοικητικὸν σῶμα, καθίσταται ἀπαραίτητος ἡ ἀπαρίθμησις τοὐλάχιστον τῶν ἐν τῷ μεταξὺ προσληφθεισῶν νέων Ἐκκλησιῶν - μελῶν, καὶ τῆς ἐν τούτῳ γεωγραφικῆς καὶ ὁμολογιακῆς ἀναλογίας. Οὕτω ἀνηγγέλθησαν ὡς νέα τακτικὰ μέλη 36 Ἐκκλησίαι[1], ὡς «συμβεβλημένα» δὲ μέλη 9. Ἀνεφέρθησαν αἱ πρὸς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν σχέσεις, αἵτινες διαρκῶς καθίστανται στενότεραι, καὶ αἱ πρὸς τοὺς ἀδιαλλάκτους Πεντηκοστιανοὺς ἐπαφαί, αἵτινες δὲν ἀπέδωκαν μὲν ἀκόμη ὅσον θὰ ἔπρεπεν, ἀλλὰ θὰ συνεχισθοῦν αἱ προσπάθειαι.

Ἰδιαιτέρως ὑπεγραμμίσθη ἡ σπουδαιότης τῆς πραγματοποιηθείσης πρώτης παγκοσμίου Συνελεύσεως «Ἐκκλησία καὶ Κοινωνία», ἥτις ἐχαρακτηρίσθη ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν γεγονὸς μεταξὺ Ν. Δελχὶ καὶ Οὐψάλης.

Δίδων ἀπολογισμὸν τοῦ ἔργου ὁ Dr. Fry ἔγραφεν, ὅτι ἴσως ἐπὶ ἑνὸς σημείου θὰ ἠδύνατό τις νὰ ψέξῃ τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπήν, ἤτοι

ρεσίαν καὶ ἡ σημασία αὐτῆς διὰ τὴν μετοχὴν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ», καὶ κύριον ὁμιλητὴν τὸν A. Adegbola.

1966: Ἐν Γενεύῃ, μὲ θέμα «Ἡ οἰκουμενικὴ ὁδὸς καὶ ὁ εἰδικὸς ρόλος τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν», καὶ κύριον ὁμιλητὴν τὸν Γεν. Γραμματέα Dr. Wisser't Hooft.

1967: Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης, μὲ θέμα «Τὸ ἱεραποστολικὸν κήρυγμα ὡς μέλημα τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν», καὶ κύριον ὁμιλητὴν τὸν Ph. Potter.

[1] Ἡ γεωγραφικὴ κατανομὴ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων ἔχει ὡς ἑξῆς: 13 ἐκ τῆς Ἀφρικῆς, 6 ἐκ τῆς Ἀσίας, 1 ἐκ τῆς Αὐστραλίας, 11 ἐκ τῆς Εὐρώπης (κυρίως Ἀνατολικῆς Εὐρώπης), 4 ἐκ τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς, 1 ἐκ τῆς Β. Ἀμερικῆς. Ἡ ὁμολογιακὴ δὲ κατανομή των ἔχει οὕτως: 1 Ἀγγλικανική, 2 Βαπτιστῶν, 2 Κονγκρεγκατιοναλιστῶν, 1 τῶν Μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, 8 Λουθηραναί, 3 Μεθοδιστικαί, 1 Παλαιοκαθολική, 2 Ἀνατολικορθόδοξοι, 3 Ὀρθόδοξοι, 8 Μετερρυθμισμέναι, 3 Ἡνωμέναι, καὶ 2 διάφοροι.

ἐπὶ τοῦ ὅτι δὲν ἠδυνήθη αὕτη νὰ πράξῃ ὅ,τι θὰ ἔπρεπε πρὸς ταχεῖαν ἀναπροσαρμογὴν τῆς δομῆς τοῦ Συμβουλίου ἐν ὄψει τῶν νέων ἀναγκῶν. Τὴν τοιαύτην ἀδυναμίαν ἐδικαιολόγησεν οὗτος ὡς ἐκ διαφόρων λόγων, καὶ δὴ ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἀλλαγῆς τοῦ Γεν. Γραμματέως, ἥτις ἐπέβαλεν ἀναμονὴν ἐν προκειμένῳ καὶ περίσκεψιν, εἰσηγήθη δὲ ὅπως δοθοῦν εἰς τὴν νέαν Κεντρικὴν Ἐπιτροπήν, συναινοῦντος καὶ τοῦ καταστατικοῦ, ἔκτακτοι ἁρμοδιότητες, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ αὕτη μέχρι τοῦ 1972 τὴν τροποποίησιν τῆς ἐν λόγῳ δομῆς [1].

Συνεχίζων τὴν ἔκθεσιν ὁ Dr. Payne, ἀνέφερεν ὡς σημαντικώτατον τὸ γεγονὸς τοῦ ὅτι ἀπὸ τοῦ Ν. Δελχὶ καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἐπὶ τῆς «Πίστεως καὶ Τάξεως» Ἐπιτροπὴ ἡνώθη πρὸς τὰς συνεδριάσεις τῶν ἀναπληρωτῶν Γεν. Γραμματέων καὶ τῆς ὁμάδος τῶν ἡγετικῶν συνεργατῶν τοῦ ἐν Γενεύῃ Ἐπιτελείου. Ἓν στοιχεῖον βελτιώσεως τῆς δομῆς πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ἡ ἐν Ἡρακλείῳ (1967) ἀποφασισθεῖσα συνένωσις τῶν ὑπηρεσιῶν Πληροφοριῶν, Μεταφράσεων καὶ Δημοσιεύσεων εἰς ἑνιαῖον Τμῆμα Ἐπικοινωνίας. Οὐχὶ ἧσσονος σημασίας τυγχάνει ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ ἀπόφασις ἐν Ρότσεστερ (1963), ὅπως ἡ Ἐπιτροπὴ Εὐαγγελισμοῦ ἀποκτήσῃ εἰδικὸν ταμεῖον διὰ χριστιανικὴν φιλολογίαν, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ εἰδικὸν ταμεῖον θεολογικῶν ὑποτροφιῶν τοῦ Π.Σ.Ε. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸ μικροῦ ἐπιτευχθεῖσα ἀπόφασις, ὅπως ἱδρυθῇ εἰδικὴ χριστιανικὴ Ἐπιτροπὴ Ὑγείας παρὰ τῷ Π.Σ.Ε., πρὸς μελέτην καὶ προώθησιν τοῦ θεραπευτικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελεῖ σημαντικώτατον βῆμα.

Εἰς πάντα ταῦτα προστίθεται ἡ παρατήρησις ὅτι «θὰ ἠδύνατο νὰ εἶχον γίνει ἔτι περισσότερα πράγματα, ἐὰν τὰ οἰκονομικὰ μέσα ἐξήρκουν πρὸς τοῦτο». Διότι ηὐξήθησαν μὲν αἱ πρόσοδοι τοῦ Π.Σ.Ε. ἀπὸ τοῦ Ν. Δελχὶ καὶ ἐντεῦθεν κατὰ 40 % διὰ τῶν εἰσφορῶν τῶν Ἐκκλησιῶν - μελῶν, πλὴν αἱ πολλαπλαῖ ἀνάγκαι εἶχον ὡς ἐπακόλουθον, ὅπως κατὰ τὰ ἔτη 1963 καὶ 1967 ὁ ἰσολογισμὸς τοῦ Συμβουλίου παρουσιάσῃ ἔλλειμμα. Διὰ τοῦτο ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ ἐποιήσατο τῷ 1963 ἔκκλησιν πρὸς τὰς Ἐκκλησίας - μέλη, ὅπως αὐξήσουν τὰς πρὸς τὸν Ὀργανισμὸν εἰσφοράς των 19½ % μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι «πρὸ τῆς ἐν Οὐψάλῃ Γεν. Συνελεύσεως οὐδεμία πλέον νὰ ἐξητεῖτο νέα αὔξησις», αἱ

---

[1] Εἰς τὸ σημεῖον ἀκριβῶς τοῦτο τελειώνει ἡ ἔκθεσις τοῦ ἀειμνήστου Dr. Fry δι' ἀτελοῦς ἐναπομεινάσης προτάσεως.

δὲ πλεῖσται Ἐκκλησίαι - μέλη ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὸ ἐν λόγῳ αἴτημα. Παρὰ ταῦτα, τὸ νέον κτιριακὸν συγκρότημα τοῦ ἐν Γενεύῃ Ἐπιτελείου, ὡς καὶ ἡ νέα πτέρυξ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Bossey ἐξησφαλίσθησαν μὲν ἄνευ ἰδιαιτέρων χρεῶν, ὅμως τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Συμβουλίου δὲν εἶναι καὶ τόσον ἀνθηρά, καὶ μόνον αἱ ὑποσχεθεῖσαι εἰσφοραὶ Ἐκκλησιῶν - μελῶν ἐκ Γερμανίας καὶ Ἀμερικῆς θὰ ἐπιτρέψουν τὴν μετὰ τὴν Γεν. Συνέλευσιν ἀπρόσκοπτον δραστηριότητα τοῦ Συμβουλίου.

Ἐν συνεχείᾳ, ἀφοῦ ἐμνήσθη ὁ Dr. Payne μετ' εὐγνωμοσύνης τῶν ἐν τῷ μεταξὺ θανόντων μελῶν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἄλλων ἐξεχόντων συνεργατῶν ἐν τῷ Π.Σ.Ε. γενικῶς, ἀνέφερε τὰ διατρέξαντα κατὰ τὴν οἰκειοθελῆ παραίτησιν τοῦ Γεν. Γραμματέως Dr. Wisser't Hooft, καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Dr. E. Blake, πλέξας τὸ ἐγκώμιον ἀμφοτέρων τῶν ἐκκλησιαστικῶν τούτων ἀνδρῶν. Ἐν κατακλεῖδι ἐπεφύλαξε σύντομον νεκρολογίαν εἰς τὸν ἀείμνηστον Πρόεδρον Dr. Fry, τοῦ ὁποίου ἡ πολύπλευρος προσωπικότης ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε νὰ εἶναι ὄντως μέγα τὸ διὰ τοῦ θανάτου του δημιουργηθὲν κενόν. Ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνδρὸς ἀνέφερεν ὁ ὁμιλητὴς τὸ ἑξῆς περιστατικόν. Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀμερικανοῦ Dr. E. Blake ὡς Γεν. Γραμματέως, Ἀμερικανὸς ὢν καὶ οὗτος, προέτεινεν ἀμέσως τὴν παραίτησίν του ἐκ τῆς Προεδρίας τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, εἰπών: «Δι' ἕνα παγκοσμίου διαμετρήματος Ὀργανισμὸν ἀποτελεῖ ἀνώμαλον καὶ βασικῶς ἀνεπιθύμητον κατάστασιν τὸ νὰ κατέχωνται αἱ δύο καιριώτεραι θεωρούμεναι ἡγετικαὶ αὐτοῦ θέσεις ὑπὸ ἀνδρῶν τῆς αὐτῆς ἐθνικότητος». Μόνον αἱ παρακλήσεις καὶ πιέσεις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ Π.Σ.Ε. γενικῶς ἔπεισαν τοῦτον νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν θέσιν του, προσφέρων μέχρι τοῦ θανάτου τὰς ἀνεκτιμήτους αὐτοῦ ὑπηρεσίας.

Ταῦτα ὡς πρὸς τὰς ἐκθέσεις τῶν τριῶν κυριωτέρων ἐπιτελῶν τοῦ Π.Σ.Ε. Ἐν συνεχείᾳ θὰ ἴδωμεν ὀλίγας ἐκ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν διαλέξεων ἐν τῇ Δ' Γεν. Συνελεύσει, διότι διὰ τῶν κατευθυντηρίων γραμμῶν των διεμόρφωσαν ἐν πολλοῖς τὴν ὅλην πνευματικὴν ἀτμόσφαιραν τῆς Συνελεύσεως.

(Συνεχίζεται)

Ο ΟΣΙΟΣ ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΤΟΥ ΣΑΡΩΦ (1759 - 1833), ΩΣ ΕΙΚΩΝ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ *

Ὑπὸ Ν. Π. ΕΥΔΟΚΙΜΩΦ

Ἡ γέννησις τοῦ ὁσίου Σεραφεὶμ ἐσημειώθη μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκοδομήσεως ὑπὸ τοῦ ἐργολάβου γονέως του ἑνὸς Ναοῦ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα του νοτίως τῆς Μόσχας, εἰς τὸ Κούρσκ.

Τὸ βρέφος Πρόχορος (ὅπως ὠνομάσθη κατὰ τὴν βάπτισιν) ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ὡς ἀκτινοβόλος λαμπὰς τοῦ Ναοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς μία ἀπὸ τὰς εἰκόνας τοῦ Ναοῦ τούτου.

Ὅταν ἐκάρη μοναχὸς ἔλαβε τὸ ὄνομα Σεραφείμ, ὅπερ ἀπεικονίζει βαθμὸν τῆς Ἱεραρχίας τῶν ἀγγέλων καὶ τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ἑβραϊκὴν σημαίνει «φλογερός», τὴν δὲ φλογερότητα ταύτην ἔφερε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του. Διὰ τῆς φλογὸς δὲ ἐπεσημάνθη καὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, ὅταν — καθὼς εἶχε προείπει ὁ ἴδιος — κατὰ τὴν διάρκειαν μιᾶς γονυκλινοῦς προσευχῆς του ἐντὸς τοῦ κελλίου του ἀνεφλέγησαν τὰ ἐνδύματά του ἐκ τοῦ πεσόντος χαμαὶ κηρίου.

Ἴσως οὐδεὶς ἅγιος τῆς ἐποχῆς ἐκφράζει καθ' ὅλην τὴν πληρότητά του τὸν πνευματικὸν ἐκεῖνον κόσμον, οὗτινος ἐκπρόσωπος τυγχάνει ὁ Σεραφείμ. Ἐντοσούτῳ ὁ εἰρημένος ἀντανακλᾷ μίαν ἀκτῖνα τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ κόσμου. Ἡ δὲ ἀντανάκλασις αὕτη, διὰ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἁγίου, παρέχει τὴν δυνατότητα ὅπως γίνουν ἀντιληπτὰ τὰ βασικὰ γνωρίσματα τῆς θρησκευτικῆς ἐκείνης κοσμοθεωρίας, ἥτις τὸν ἐγέννησεν.

Αὐτόπτης μάρτυς ἓξ βασιλειῶν, σύγχρονος τῶν Πούσκιν, Γκόκολ καὶ τοῦ νεανίου τότε Ντοστογιέφσκυ, εὐλαβούμενος τοὺς ἁγίους Τύχωνα Ζαντόνσκυ (+1783) καὶ Μητροφάνην τοῦ Βορόνεζ (ὀνομασθέντα τῷ 1832), ὁ ὅσιος Σεραφεὶμ δὲν ἀνῆκεν ἐν τούτοις εἰς οὐδεμίαν σχολὴν ἢ

* Τὸ παρὸν ἄρθρον ἀπετέλεσεν ὁμιλίαν (Γαλλιστὶ) τοῦ Καθηγητοῦ Π. Ν. Εὐδοκίμωφ τὴν 21.8.1962 κατὰ τὴν διάσκεψιν παρὰ τῷ Οἰκουμενικῷ Ἰνστιτούτῳ Bossey (Ἑλβετία) ἀφιερωμένον εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Σύντομος μετάφρασίς του ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν The Ecumenical Review. Ρωσικὴν μετάφρασιν ἐπὶ τῇ βάσει Γαλλικῶν καὶ Ἀγγλικῶν κειμένων ἐξεπόνησεν ὁ Λ. Α. Ζάντερ, δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ περιοδ. «Βέστνικ» (Παρίσιοι) Νο 70, 71, III, IV 1963, σελ. 43, ὁπόθεν καὶ ἐγένετο ἡ παροῦσα μετάφρασις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν (Σ.Μ.).

κίνησιν, ἀπεποιεῖτο θέσιν ἡγουμένου, δὲν ἄφησε μαθητὰς μετὰ τὸν θάνατόν του, ἐν τούτοις ὅμως ὑπῆρξε διδάσκαλος κατὰ εὐρυτάτην ἔννοιαν τοῦ ὅρου. Ὁ βίος αὐτοῦ, ἡ ἀκτινοβολοῦσα μορφή του καὶ αἱ θεολογικαὶ παραινέσεις του παρουσίαζον μίαν ζωντανὴν εἰκόνα τῆς οὐσίας τῆς Ὀρθοδοξίας.

Οὕτως, ἡ ἀναστάσιμος χαρὰ ἀποτελεῖ ὄχι μόνον τὸ προσωπικὸν γνώρισμα τῆς ἰδίας αὐτοῦ πνευματικῆς μορφῆς, ἀλλὰ καὶ ὡσαύτως κυριώτερον μελωδικὸν βάθος («φόντο»), ὅπερ μεταδίδει τὸ ὅλον πνευματικὸν «κλῖμα» τῆς Ἀνατολικῆς Παραδόσεως.

Οἱ «γέροντες» (στάρτσοι) ὡς τέχνη πνευματικης καθοδηγήσεως.

Ὁ ὅσιος Σεραφεὶμ ἦταν πρὸ πάντων «γέρων». Ἡ ἰδιότης αὕτη τῶν «γερόντων» ἐν Ρωσσίᾳ δὲν συνεδέετο ὑποχρεωτικῶς μετὰ θεολογικῆς κἂν μορφώσεως, οὐδὲ μετὰ ἱερατικῆς τινος θέσεως. «Γέροντες» ἐτύγχανον συχνάκις ἁπλοῖ μοναχοί, τοὺς ὁποίους ἐν τούτοις ἐπεσκέπτοντο ἀκόμη καὶ ἐπίσκοποι, αἰτούμενοι πνευματικὴν συμβουλήν, ὡς ἀπὸ τοὺς φορεῖς τῆς χάριτος τοῦ Ἁγ. Πνεύματος.

Ἡ χάρις αὕτη ἡ δοθεῖσα αὐτοῖς ἀμέσως, εἶχε τὴν ἔκφρασίν της εἰς τὴν δι᾽ ἀγάπης συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τὴν καρδιογνωσίαν, εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων διανοημάτων, εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν δύναμιν τῆς προσευχῆς καὶ εἰς τὴν προφητικὴν διόρασιν. Εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν ὄμματα ἐθεώρουν τὸν ἑαυτόν των γῆν καὶ σποδόν, ὡς ἔσχατον τῶν ἁμαρτωλῶν. Εἰς δὲ τὰ ὄμματα τῶν περιστοιχιζόντων αὐτοὺς ἐφανερώνετο δι᾽ αὐτῶν ἡ παρουσία δυνάμεως θείας.

Ἡ διδασκαλία τῶν «γερόντων», ἡ διατηροῦσα ἀρχαίαν παράδοσιν τῶν Πατέρων τῆς Ἐρήμου, ἐβασίζετο κυρίως ἐπὶ τῆς ἐμπειρικῆς θεολογίας τοῦ Ἁγ. Πνεύματος καὶ ἐπὶ τῶν ἐννοιῶν τῆς ταπεινοφροσύνης, ὡς πηγῆς πάσης ἀσκητικῆς ἀθλήσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ, ὡς πνευματικῆς καθοδηγήσεως.

Ὁ «γέρων» — πνευματικὸς πατὴρ — ἀποτελεῖ μόνον ὄργανον τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος καὶ ὁδηγεῖ τὰς ψυχὰς τῶν πνευματικῶν τέκνων του, ὅπως αὗται, κατὰ ἕνα ἄμεσον τρόπον, ἵστανται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ταυτοχρόνως ἐσμίκρυνε τὸν ἑαυτόν του καὶ δὲν ἐνεργοῦσεν ὡς δικαστὴς ἢ ὡς διευθυντὴς τῆς συνειδήσεως. Κατὰ τὴν τοιαύτην πνευματικὴν καθοδήγησιν τὸ πνευματικὸν τέκνον λαμβάνει τὴν χάριν τῆς ἀκοῆς τῶν νουθεσιῶν τοῦ πατρός, ὁ δὲ πατὴρ ἐνεργεῖ θείᾳ Χάριτι ἑρμηνείαν τῶν ἐντολῶν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος. Καὶ οἱ δύο ὁδηγοῦνται ὑπ᾽ Αὐτοῦ.

Πρὸς τοῦτο ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή, τόσον τοῦ μαθητοῦ ὅσον καὶ τοῦ διδασκάλου, ὀφείλει νὰ εἶναι ἐλευθέρα ἀπὸ αὐθαιρεσίαν καὶ αὐταρχικότητα. Ἡ ἐλευθερία τοῦ μαθητοῦ ἀποτελεῖ ἐγγύησιν καὶ συνάμα μαρτυρίαν τῆς ὀρθῆς καθοδηγήσεως ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Οἱ «γέροντες» πάντοτε προειδοποιοῦν περὶ τοῦ κινδύνου ἐσφαλμένης ἐκλογῆς καθοδηγητοῦ καὶ ἐν περιπτώσει ἀμφιβολιῶν ἐκ μέρους τοῦ μαθητοῦ, συνιστοῦν ὅπως καθοδηγοῦνται ὑπὸ τῆς Ἁγ. Γραφῆς. Ὁ ὅσιος Σεραφεὶμ εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἀπέκλειεν ἐντελῶς τὴν παρεμβολὴν τῆς προσωπικῆς κρίσεως. «Ἐὰν μὲ ἐρωτήσουν περί τινος καὶ ἐγώ, μὴ ἐμπιστευόμενος εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὑποτάσσω τοῦτο εἰς τὴν κρίσιν μου, θὰ συμβοῦν πάντοτε λάθη» ἔλεγεν οὗτος.

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν διορατικότητα τοῦ ὁσ. Σεραφείμ, τὰς προβλέψεις τῶν μελλόντων, τὴν διάγνωσιν τῶν διαλογισμῶν καὶ περὶ πάντων ἐκείνων, περὶ ὧν εἶναι ἀδύνατον νὰ διδαχθῇ κανείς, ὁ ὅσ. Σεραφεὶμ ἐξηγοῦσε ὡς ἑξῆς τὴν παρουσίαν τῶν δώρων τούτων: «Ἰδικήν μου θέλησιν δὲν ἔχω. Κάθε λογισμόν, κάθε πρώτην σκέψιν ἡ ὁποία φανερώνεται μέσα εἰς τὴν ψυχήν μου τὴν θεωρῶ ὡς ὑπόδειξιν τοῦ Θεοῦ». Αὐτὸ δὲν ἀπετέλει ἰδιότητά τινα τῶν Medium, ἀλλ᾽ ἀποτέλεσμα μακροτάτης ἀθλήσεως ἐν προσευχῇ, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ δύναμις τῆς προσηλώσεως καθίστα αὐτὸν διαφανῆ, ἀνοικτόν, ἐπιδεκτικὸν εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὅπως καὶ ὁ Ἀπ. Ἰωάννης οὕτω καὶ ὁ ὅσ. Σεραφεὶμ ἠκροᾶτο ἀποκαλύψεων καὶ μετέδιδεν αὐτὰς εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ κατὰ ἄμεσον τρόπον αἴσθησις τοῦ θείου παραμέριζεν ἐν αὐτῷ πᾶν ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον κρίσεως καὶ ἐχορήγει εἰς αὐτὸν ἱκανότητα διὰ «συνήθους γλώσσης νὰ λαλῇ πράγματα ἀσυνήθη», διαθέτων τὰ πάντα εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐπενέργειαν τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου.

Τὸ χάρισμα τῆς παρακλήσεως.

Ἐκ παραλλήλου ὁ ὅσιος Σεραφείμ, καθοδηγούμενος ἀπὸ τὸ Παράκλητον Πνεῦμα, κατεῖχε καὶ εἰδικὸν χάρισμα τοῦ «ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν» (Ἰακώβου α΄, 28). Ἐν τούτῳ ἐνεφανίζετο ἡ κίνησις τῆς ἀγαπώσης καρδίας του, πάντοτε ἑτοίμης νὰ συμμερίζεται τὰ ἀνθρώπινα βάρη. Ἐν μέσῳ περιβάλλοντος αὐτὸν πλήθους ἀνθρώπων ἀνεγνώριζεν ἀμέσως ἐκείνους, οἵτινες εἶχον θλίψεις, ὅσοι ἦσαν ἀποθαρρυμένοι καὶ ἀπογοητευμένοι. Ὑπάρχει ἓν εἶδος ἀποθαρρύνσεως καὶ ἀπογοητεύσεως, ὅπερ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελῇ ἁμάρτημα κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου. Οἱ Ἅγιοι Πατέρες βλέπουν τὴν ρίζαν τῆς τοιαύτης ἀδημονίας καὶ ἀποθαρρύνσεως εἰς τὸν φόβον πρὸς

τὸν θάνατον. Συνήθως ὁ φόβος οὗτος καταλαμβάνει ἐκείνους ἐκ τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες δὲν ἔζησαν τὴν οὕτως ἀποκαλουμένην «μικρὰν ἀνάστασιν», δηλ. τὴν χάριν τοῦ βαπτίσματος.

Βοηθῶν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰς θλίψεις των «ὁ γέρων» ὑπενθυμίζει πάντοτε εἰς αὐτοὺς συνήθως τὸν ψαλλόμενον στίχον τῆς 9ης ᾠδῆς τοῦ Παρακλητικοῦ Κανόνος καὶ πᾶσαν ψυχικὴν ὀδύνην καὶ κατάστασιν «χαρᾶς μου τὴν καρδίαν πλήρωσον Παρθένε, ἡ τῆς χαρᾶς δεξαμένη τὸ πλήρωμα, τῆς ἁμαρτίας τὴν λύπην ἐξαφανίσασα». Διὰ τῶν λόγων τούτων ἐγέμιζε τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων μὲ οὐράνιον κόσμον, ὅστις ἐγέμιζε καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ψυχὴν καὶ ἐξέφραζεν ἐνεργῶς τὴν ἀγάπην του, διανέμων πρὸς τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὸν τεμάχια ἄρτου («παξιμαδάκια») — συμβολικὴ μορφὴ τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Ἡ ἐσωτερικὴ πλησμονὴ τῆς ψυχῆς του ὑπὸ τῆς εὐχαριστηριακῆς ἐμπειρίας ἀπετέλει ὄχι μόνον τὴν συνέπειαν τοῦ προσωπικοῦ αὐτοῦ πνευματικοῦ βιώματος, ἀλλὰ καὶ ἀπεκάλυπτεν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ της αὐτὴν ταύτην τὴν οὐσίαν τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας περὶ Ἐκκλησίας.

Ἡ θεραπεία ὡς ὁδὸς πρὸς σωτηρίαν.

Κατὰ τὰς συχνὰς ἀδιαθεσίας του ἀποποιούμενος τὴν ἰατρικὴν ἐπέμβασιν, ἐζήτει μόνον ὅπως δέονται καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ. Καὶ ὁ ὅσιος Σεραφεὶμ ἐθεραπεύετο ἑκάστην φορὰν ὑπὸ τῆς Παναγίας Παρθένου. Μετὰ μίαν τοιαύτην ἴασιν ἐκ τριετοῦς ἀσθενείας ὁ «γέρων» οὗτος, ὡς ἔκφρασιν εὐγνωμοσύνης του πρὸς τὸν Θεόν, ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν ὅπως συλλέξῃ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα πρὸς ἀνέγερσιν παρεκκλησίου δι᾽ ἓν μοναστηριακὸν θεραπευτήριον. Τὸ γεγονὸς τοῦτο εἶναι χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν ὀρθόδοξον συνείδησιν· διὰ τοὺς πιστοὺς ὁ Ναός, ὡσὰν νὰ ταυτίζεται μετὰ τοῦ Θεραπευτηρίου εἰς τὴν βασικὴν πρᾶξιν, τῆς σωτηρίας, ἀποτελεῖ σύμβολον τοῦ πνευματικοῦ ἐκείνου θεραπευτηρίου, ὅπου ἰατρὸς εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Κύριος. («Οὐ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ᾽ οἱ κακῶς ἔχοντες» - (Μτθ. 9 - 12, Μάρκ. 2,17, Μάρκ. 5,31).

Τὰ Μυστήρια, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας ἐνέχουν ἰαματικὴν δύναμιν εἰς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας μας. Ὁ ἱερεύς, δεχόμενος τὴν ἐξομολόγησιν ἡμῶν, δὲν ἔχει θέσιν δικαστοῦ, ἀλλὰ προτείνει εἰς τὸν μετανοοῦντα νέας, ὑγιεῖς συνθήκας ζωῆς, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ κατέχουσα τὸν ἁμαρτωλὸν ἁμαρτία παύει νὰ ἀνησυχῇ τὴν ψυχήν του. Ἡ προσευχή, τὴν ὁποίαν ἀναγινώσκει ὁ ἱερεὺς πρὸ τῆς ἐξομολογήσεως, ἐκφράζει ὡς ἑξῆς τὴν ὡς ἄνω σκέψιν: «εἰσῆλθες ἐν τῷ θεραπευτηρίῳ τούτῳ καὶ μὴν ἐξέλθῃς ἀθεράπευτος». Κατὰ τὴν θεραπείαν ἑνὸς ἀσθενοῦς ὀνόματι

Μαντούρωφ, ὁ ὅσιος Σεραφεὶμ εἶχεν εἴπει πρὸς αὐτόν: «διὰ τῆς Χάριτος τῆς δοθείσης μοι θεραπεύω ὑμᾶς» καὶ προσέθεσεν: «δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Σεραφεὶμ νὰ νεκρώνῃ ἢ νὰ ζωογονῇ, νὰ κατεβάζῃ εἰς τὸν ᾅδην ἢ νὰ ἀνεβάζῃ ὑψηλά. Αὐτὸ εἶναι ἔργον τοῦ μόνου Κυρίου, ὅστις ἀκροᾶται τῆς προσευχῆς μας». Ὁ Σωτὴρ εἶναι ἡ ζωή, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶναι ὁ τῆς Ζωῆς χορηγός.

Οἱ ἁμαρτωλοὶ εἶναι ἀποθνήσκοντες ἀσθενεῖς, ἡ ἐπιθανάτιος ζωὴ τῶν ὁποίων ἤδη ἀποτελεῖ κόλασιν. Ὅμως ἡ μετάνοια καὶ ἡ πίστις ἀποτελοῦν ὅρον καὶ ἀρχὴν τῆς θεραπείας των. Εἰς τὰ θαύματα τῶν ἰάσεων, τῶν ἐνεργουμένων ὑπὸ τοῦ «γέροντος» δὲν ὑπῆρχε περιεχόμενον μαγικῶν τινων στοιχείων, ἀλλὰ τὰ θαύματα ἐκεῖνα ἀπετέλουν ἀποτέλεσμα ποιᾶς τινος συνεργείας: ἀνθρωπίνης ἐνεργείας συμπεριλαμβανομένης εἰς τὴν ἐπενέργειαν τοῦ Θείου. «Πιστεύετε εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν;» ἦτο τὸ ἐρώτημα τοῦ «γέροντος» πρὸς τὸν ἀσθενῆ: «πιστεύετε ὅτι ὁ Κύριος ὅπως κατὰ τὸ παρελθὸν ἐθεράπευε στιγμιαίως καὶ ἐν μιᾷ λέξει πᾶσαν ἀσθένειαν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, οὕτω καὶ σήμερον εὐκόλως καὶ στιγμιαίως δύναται νὰ θεραπεύῃ τοὺς αἰτοῦντας βοήθειαν;» «καὶ ἐφ᾿ ὅσον πιστεύετε, εἶσθε πλέον ὑγιεῖς» ἔλεγεν ὁ «γέρων» περαίνων τὴν συζήτησιν. Οὕτως ἐζωογόνει ὁ «γέρων» τὴν πίστιν εἰς τοὺς προσερχομένους πρὸς αὐτὸν ἀσθενεῖς καὶ ἐπὶ τούτου παρεῖχε τὴν δυνατότητα πραγματοποιήσεως αὐτῆς εἰς τὴν πρᾶξιν.

Ἡ θεραπεία διὰ τῆς πίστεως εἶναι ὁδὸς πρὸς Σωτηρίαν, ἀποκατάστασις τῆς τάξεως, τῆς ὡραιότητος καὶ τῆς παγκοσμίου ἁρμονίας. Ἡ δὲ ζωὴ τοῦ Χριστιανοῦ ὅπως καὶ ἡ ἱεροτελεστία, ὅπως καὶ ἡ οἰκοδόμησις Ναοῦ, ὀφείλει νὰ παρουσιάζῃ εἰκόνα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Προσευχή.

Ὁ ὅσιος Σεραφεὶμ εἰς τὴν προσωπικήν του «ζωὴν προσευχῆς» ἐτήρει τὸν κανονισμὸν τοῦ Ἁγ. Παχωμίου καὶ ταυτοχρόνως ἦτο ὀπαδὸς καὶ ἁγ. Νείλου τοῦ Σόρσκη εἰς τὴν ἄσκησιν ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Ἰησοῦ, ἐν τῇ προσευχῇ τῆς καρδίας. Ἡ ἡσυχαστικὴ παράδοσις τῆς προσευχῆς ταύτης, ἀναπτυχθεῖσα ἀρχικῶς ἐν τῷ Σινᾷ καὶ μετέπειτα εἰς τὸν Ἄθω, ἐτηρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἁγίων Μακαρίου, Διαδόχου Φωτικῆς, Ἰωάννου Λεστβίτσνικ (τῆς κλίμακος), Συμεῶνος τοῦ Νέου Θεολόγου καὶ ἄλλων.

Ἡ προσευχὴ αὕτη διανοίγει τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν καρδίαν καὶ ἐγκαθιστᾷ ἐν αὐτῇ τὸν Κύριον Ἰησοῦν διὰ τῆς ἀδιακόπου ἐπικλήσεως τοῦ γλυκυτάτου ὀνόματός Του: «Κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με τὸν ἁμαρτωλόν». Ἡ ἀδιάκοπος ἀντήχησις τοῦ ὀνόματος Τούτου

γίνεται ἀναπνοὴ τῆς ζωῆς — τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀχωρίστως. Ἐντὸς τοιαύτης ψυχῆς εἰρηνευμένης διὰ τῆς προσευχῆς καὶ συνδεδεμένης μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἔρχεται ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, περὶ τῆς ὁποίας ὡμίλει ὁ Χριστός, ὅτι εἶναι «ἐντὸς» τοῦ ἀνθρώπου. Εἰσαχθὲν ἐντὸς τῆς καρδίας, τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, ἀποτελεῖ ἔνδυσιν ἐν Χριστῷ (Γαλ. 3,27), συσταύρωσιν Αὐτῷ, ἀναστροφὴν καὶ κοινωνίαν μετ' Αὐτοῦ, μίαν ἐσωτερικὴν λειτουργίαν, συντελουμένην ἐντὸς τῆς ψυχῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ὁ στοχαζόμενος ἐντὸς τοῦ ἑαυτοῦ του τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ, γίνεται ὁ ἴδιος αὐτὸς φῶς, ὅ,τι ἀκριβῶς ἀποτυπώνει καὶ ἡ θρησκευτικὴ εἰκονογραφία, ἀπεικονίζουσα τοὺς ἁγίους μὲ τὸν περιβάλλοντα αὐτοὺς φωτοστέφανον. Ἡ εὐαγγελικὴ διήγησις τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ θεωρῆται ὡς τὸ προανάκρουσμα τῆς παρουσίας τῆς Βασιλείας ἐκείνης, ὅπου ὁ Κύριος «ποιεῖ τὰ πάντα καινά».

Ὁ τριαδικὸς χαρακτὴρ τοῦ εὐαγγελίου τῆς Νέας Διαθήκης.

Ἡ ἐμβάθυνσις τοῦ ὁσίου Σεραφεὶμ εἰς τὴν Ἁγ. Γραφὴν ἀπέδιδεν εἰς ὅλα τὰ ἀφηγούμενα γεγονότα τοῦ Εὐαγγελίου τὸ ἱστορικὸν αὐτῶν νόημα, ἀντίθετον πρὸς κάθε ἀφῃρημένην ἑρμηνείαν. Κατὰ τὰς πρώτας 4 ἡμέρας κάθε ἑβδομάδος ἀνεγίνωσκεν ὁλόκληρον τὸ Εὐαγγέλιον. Εἰς τὴν ἐρημίαν τοῦ δάσους του κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην ἀνεβίουν πάντα ὅσα διηγεῖται τὸ Εὐαγγέλιον, προσονομάζοντας ἀκόμη καὶ διάφορα τμήματα τοῦ δάσους τοῦ Σάρωφ, ὅπου ἐμόναζε μὲ τοπωνυμίας τῆς Παλαιστίνης. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἦτο ξένη πρὸς τὰ βιώματά του κάθε ἰδιαιτέρα θρησκευτικὴ προσήλωσις μόνον πρὸς τὰ πάθη τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ, ὅπως καὶ πρὸς κάθε ἔκτακτον χριστοκεντρισμόν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν οὗτος ἠκολούθη τὸν τριαδικὸν χαρακτῆρα τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας, προσδίδων ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν προσκύνησιν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος. «Ὁ ἄνθρωπος, ὅστις ἐδέχθη τὴν σφραγίδα τοῦ Ἁγ. Πνεύματος» κατὰ τὴν βάπτισιν, γίνεται χριστοφόρος. Ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου «ὁ Λόγος (Υἱὸς τοῦ Θεοῦ) ἐνηνθρώπησε καὶ ἐνεσαρκώθη διὰ νὰ θεωθῇ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις» νὰ γίνῃ αὕτη, δηλ. «πνευματοδέκτης», φορεὺς τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου καὶ σκήνωμα τῆς Παναγίας Τριάδος.

«Ἁγίῳ Πνεύματι πᾶσα ψυχὴ ζωοῦται, καὶ καθάρσει ὑψοῦται, λαμπρύνεται τῇ τριαδικῇ μονάδι ἱεροκρυφίως» — ψάλλεται εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ψαλμῳδίαν, τὴν ὁποίαν ἐσυνήθιζε νὰ ἐπαναλαμβάνῃ ὁ ὅσιος Σεραφείμ. Ἡ τριαδικὴ αὕτη θεολογία ἡ χαρακτηρίζουσα τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ὁποίαν ἐκήρυττεν ὁ «γέρων», προσεγγίζει τὴν

μορφὴν τοῦ ὁσίου Σεραφεὶμ πρὸς τὰς μορφὰς τοῦ ἁγ. Συμεὼν τοῦ Νέου Θεολόγου καὶ τοῦ συγχρόνου τοῦ ἁγ. Τύχωνος Ζαντόνσκη, τοῦ προαγγέλου αὐτοῦ τῆς χαρᾶς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀκριβῶς ἡ χαρὰ αὕτη ἡ προερχομένη ἐκ τῆς Τριαδικῆς Θεότητος, ἐχαρακτήριζε καὶ τὸν «γέροντα» Σεραφεὶμ τοῦ Σάρωφ. «Ὁ Θεὸς εἶναι πῦρ» ἔλεγεν ὁ ὅσιος οὗτος — «καὶ ἐρχόμενος Ἐκεῖνος θερμαίνει τὴν καρδίαν ἡμῶν διὰ τῆς τελείας ἀγάπης».

Ἡ Θεολογία τῆς προσευχῆς.

Ἡ νηστεία, καὶ ἡ ἀσκητικὴ γύμνασις, παρουσιάζουν ἀφ' ἑαυτοῦ των ὁριζόντιον, οὕτως εἰπεῖν, σχῆμα χριστιανικῆς ἀσκήσεως «καὶ καθάρισον ἡμᾶς ἀπὸ πάσης κηλίδος». Ἡ δὲ προσευχὴ «ἐλθὲ καὶ σκήνωσον ἐν ἡμῖν» ἀπευθυνομένη πρὸς τὸ Ἅγ. Πνεῦμα, εἶναι ἐκείνη ἡ κάθετος διὰ τῆς ὁποίας, εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀνθρωπίνης αἰτήσεως, κατέρχεται τὸ πῦρ τῆς θείας ἐπιφαύσεως. Ὁ δὲ πνευματικὸς ἄνθρωπος «προσθέτει πῦρ ἐπὶ τοῦ πυρὸς» θερμαίνων δι' αὐτοῦ, κατὰ τὸν ὅσιον Σεραφείμ, τὴν ἰδικήν του καρδίαν διὰ τῆς ἀγάπης ὄχι μόνον πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν πλησίον του. «Ὁ θεολόγος εἶναι ἄνθρωπος προσευχόμενος» — λέγουν οἱ Ἅγ. Πατέρες, ὅπερ καὶ ἐξηγεῖ τὸ νόημα τῆς λέξεως «Ὀρθοδοξία», ὡς ἐπακριβοῦς δοξολογίας καὶ προσευχολογίας.

Ἡ ἀληθινὴ Θεολογία εἶναι πάντοτε προσευχή, ἥτις ἐκφράζει εἰς τὴν θεολογικὴν γλῶσσαν τὴν ἄμεσον ἐμπειρίαν τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Ὡς ἐκ τούτου διὰ τοὺς Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ἀκόμη καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῆς Ἁγ. Γραφῆς ἔχει λειτουργικὸν χαρακτῆρα, καθότι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν οὗτοι πρωτίστως ἀναζητοῦν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς παρουσίας του.

Ὁ ὅσιος Σεραφεὶμ ἀνεγίνωσκε τὴν Ἁγ. Γραφήν, καθὼς καὶ τὰ ἔργα τῶν Πατέρων, πάντοτε εἰς θέσιν προσευχῆς, ἱστάμενος ἐνώπιον τῶν εἰκόνων, ἐκτελῶν οὕτως ἐκκλησιαστικὴν ἀγρυπνίαν. Κάποτε ὁ ὅσιος Σεραφεὶμ διῆλθε πέντε ἡμέρας καὶ πέντε νύκτας εἰς παρομοίαν θέσιν ἀγρυπνίας καὶ προσευχῆς — διηγεῖτο εἰς ἕνα ὑποτακτικὸν — αἰτούμενος παρὰ τοῦ Κυρίου τὴν θείαν χάριν ὅπως θεωρῇ τὰ Ἄνω σκηνώματά του. Ἀνιστορῶν τοῦτο, ὁ ὅσιος Σεραφεὶμ περιῆλθεν εἰς κατάστασιν πνευματικοῦ θάμβους: ἔκυψε τὴν κεφαλήν, οἱ ὀφθαλμοί του ἔκλεισαν καί, προσηλωθεὶς εἰς κάτι τὸ θαυμαστόν, τὸ ὁποῖον παρουσιάζετο κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐνώπιον τῆς ἐσωτερικῆς του ὁράσεως, «ὡσὰν νὰ ἐστοχάζετό τι μετὰ συγκινήσεως ἢ ἠκροᾶτο τινος μετὰ κατανύξεως».

Μετὰ μακρὰν σιωπὴν — συνεχίζει ὁ ὡς ἄνω ὑποτακτικὸς — ὁ «γέρων» εἶπεν: «Ἂν ἤξευρες ὁποία χαρά, ὁποία γλυκύτης ἀναμένει τὴν ψυχήν... Ἀλλ᾽ ἐὰν ἀκόμη καὶ ὁ πατὴρ ἀπόστολος Παῦλος δὲν ἠδύνατο νὰ μεταδώσῃ τὰ ρήματα τῆς οὐρανίου ἐκείνης δόξης καὶ χαρᾶς, τότε ὁποία ἀνθρωπίνη γλῶσσα δύναται νὰ μεταδώσῃ τὴ ὡραιότητα τῆς Ἄνω κατοικίας»; Ἡ συνομιλία αὕτη φανερώνει ὅτι ἡ θεολογία ὄχι μόνον δύναται νὰ κηρύσσεται, ἀλλὰ καὶ ὅτι αὕτη ἀνακαλύπτει καὶ τὴν ἰδικήν της ἔκφρασιν προσευχῆς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ χριστιανοῦ. Ὅτι αὕτη δὲν ἀποτελεῖ ποιάν τινα μέθοδον ἢ σύστημα γνώσεως, ἀλλ᾽ ἀπορρέει ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἁγιοπατερικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐμπειρίας.

Πορευόμενοι πρὸς τὰς θεολογικὰς πηγὰς τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἐκκινοῦντες ἀπὸ τοῦ ὁσίου Σεραφεὶμ τοῦ Σάρωφ πρὸς τὸν Ἅγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν, πρὸς τὸν ἅγ. Συμεών, πρὸς τὸν ἅγ. Μακάριον καὶ ἄλλους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ «γέρων» τοῦ Σάρωφ ἤντλει τὴν πνευματικήν του ἔμπνευσιν πλησιάζομεν πρὸς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην καὶ πρὸς ὅλον τὸ ἀποστολικὸν πλήρωμα.

Ἡ ἐν τῷ θανάτῳ χαρά.

Συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν ταύτην, ὁ π ό ν ο ς δὲν ἀποτελεῖ μορφήν τινα ἐξιλαστηρίου τίτλου.

Ὁ πόνος ἀποτελεῖ μόνον ἓν μέσον καθάρσεως διὰ τὸν ἄνθρωπον, μὲ τὸν σκοπὸν τὴν κατάκτησιν τῆς χαρᾶς τῆς Βασιλείας. Ἡ τοιαύτη ἐσχατολογικὴ διάθεσις τῶν ἀποστολικῶν χρόνων καὶ τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ ἦτο συμφυὴς καὶ τῷ ὁσίῳ Σεραφείμ, διδάσκοντος περὶ τοῦ ἐν χαρᾷ θανάτου. «—Χαρά μου», ἔλεγεν εἰς μίαν μοναχήν, ἥτις ἐφοβεῖτο τὸν θάνατον, «— τί νὰ φοβούμεθα ἡμεῖς τὸν θάνατον; Δι᾽ ἡμᾶς τὸ γεγονὸς τοῦτο θὰ εἶναι ἡ αἰωνία χαρά». Ἡ σκέψις αὕτη εἶχε καὶ τὴν ἐξωτερικήν της ἔκφρασιν εἰς τὸν συνήθη χαιρετισμὸν τοῦ ὁσ. Σεραφείμ: «Χριστὸς ἀνέστη, χαρά μου».

Ἡ ἀναστάσιμος χαρά, ἡ χαρὰ τοῦ Πάσχα ἀπετέλει τὸ κυριώτερον βάθος τῆς ψυχῆς του, τὸ «φόντο» της, καὶ αὕτη ἐφώτιζε τὰ πάντα μὲ τὸ φῶς αὐτῆς.

Ἐὰν κατὰ τὸν ἀπόστολον Ἰωάννην ὁ πιστεύων δὲν θὰ κριθῇ, ἀλλὰ θὰ μεταβῇ ἀπὸ τὸν θάνατον εἰς τὴν ζωήν, τότε ὁ θάνατος εἶναι μόνον προσωρινὸν φαινόμενον καὶ ἵσταται πέραν ἡμῶν, ἐνώπιόν μας δὲ ἁπλώνεται ἡ μετάβασις πρὸς τὴν αἰωνίαν ζωήν, ἥτις πρὸ αἰώνων ἐδόθη ἡμῖν.

Τὴν βάπτισιν ὀνομάζουν «μικρὰν Ἀνάστασιν», διότι δι᾽ αὐτῆς ἡ ψυχὴ γίνεται ἀθάνατος, προσδοκῶσα τὴν τελικὴν «μεγάλην Ἀνάστασιν»

Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΥΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ROMANO GUARDINI

ΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ ΤΟΥ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ INITIATION A LA PRIÈRE

Ὑπὸ Ἀρχιμ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Κ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΟΥ π. Θ. & Ν.

III. ΕΞΩΤΕΡΙΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΣΕΥΧΗΣ

Εἰς τὰ προηγούμενα ἠσχολήθημεν μὲ τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῆς ψυχῆς τοῦ πιστοῦ, ἡ ὁποία δημιουργεῖ τὰς εὐνοϊκὰς ἐκείνας συνθήκας διὰ τὸν θεῖον ἐκεῖνον διάλογον τῆς προσευχῆς. Καιρὸς ἤδη νὰ ἔλθωμεν καὶ εἰς ἓν ἄλλο, βασικὸν καὶ τοῦτο στοιχεῖον, διὰ μίαν καλὴν καὶ εὐάρεστον προσευχήν: εἰς τὰς ἐξωτερικὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας αὕτη τελεῖται.

Πολὺ συχνὰ εἰς ταύτας δίδομεν ἐλαχίστην σημασίαν καὶ προσοχήν. Τὰς θεωροῦμεν ἄνευ ἀξίας ἢ καὶ τελείως περιττάς. Ρίπτομεν ὅλον τὸ βάρος — ἂν τὸ ρίπτωμεν — εἰς τὴν ἐσωτερικήν μας κατάστασιν. Διὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἀδιαφοροῦμεν. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι διόλου σω-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 156, τ. Μαρτίου - Ἀπριλίου 1968.

ἐν σαρκί. Ἡ ἀθανασία αὕτη ἐνισχύεται ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν Μυστηρίων της καὶ κυρίως διὰ τοῦ Μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας. Καθότι, ὡς εἶπεν ὁ Χριστός, «ὁ τρώγων τοῦτον τὸν ἄρτον ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα» (Ἰωάν. 6,59).

Ἡ σχέσις αὕτη τοῦ ὁσίου Σεραφεὶμ πρὸς τὸν θάνατον μαρτυρεῖ καὶ τὴν ἐκκλησιαστικήν του προσήλωσιν, καθὼς καὶ τὴν θαυμαστήν του οἰκείωσιν πρὸς τὸν ἄλλον κόσμον καὶ τὴν ἁπλότητα καὶ τὴν διαύγειαν, αἵτινες εἶναι συμφυεῖς τῇ ψυχῇ κατέχουσαν εἰρήνην καὶ χαρὰν ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ. Ταυτοχρόνως δὲ ἡ χαρούμενη αὕτη αἴσθησις τοῦ κόσμου μαρτυρεῖ καὶ περὶ τῆς ἐν ἀγάπῃ συμπεριφορᾶς τοῦ ὁσίου πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα, ὡς προοριζομένην διὰ τὴν μέλλουσαν Ἀνάστασιν.

Μετάφρασις ἐκ τοῦ Ρωσικοῦ ὑπὸ Ι.Χ.Κ.

(Συνεχίζεται)

στόν. Διότι ὡς ἄνθρωποι ἐπηρεαζόμεθα ἀπὸ τὸ περιβάλλον καὶ ἡ τάξις αὐτοῦ εἶναι ἐκείνη ἡ ὁποία δημιουργεῖ πολλάκις μίαν καλὴν προδιάθεσιν πρὸς προσευχήν. Ἀπ' ἐναντίας ἡ ἀταξία εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐμποδίζει τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος τῆς προσευχῆς, καθ' ὃν πρέπει τρόπον. Βεβαίως εἰς τὸ θέμα τοῦτο δὲν εἶναι εὔκολον νὰ θέσωμεν κανόνας καθολικοῦ κύρους, καὶ γενικῆς πως ἰσχύος, διότι πολλαὶ ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς ταύτας συνθήκας, ἐξαρτῶνται ἐν πολλοῖς ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ ἀτόμου τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ προσευχηθῇ. Δι' αὐτὸ καὶ εἰς μίαν ἑκάστην περίπτωσιν καλεῖται τὸ συγκεκριμένον πρόσωπον νὰ διαμορφώσῃ τὰς συνθήκας αὐτὰς κατὰ τὸν πλέον πρόσφορον καὶ ψυχωφελῆ τρόπον. Ὡς τόσο ὅμως δὲν κρίνει περιττὸν ὁ σ. νὰ παραθέσῃ μερικὰς σκέψεις του, ὁδηγοὺς σκέψεις καὶ κατευθυντηρίους, γενικὰς δὲ καὶ ἀφ' ὑψηλοῦ, ἐπὶ βασικῶν στοιχείων τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβάλλοντος, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι, εἰς γενικὰς πάντοτε γραμμάς, θὰ ἦσαν ἴσως χρήσιμοι [12].

1. Ὁ χρόνος. Ὁ χρόνος εἶναι ὁ ρυθμὸς τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος. Στηρίζεται εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦ φωτός. Κάθε πρωὶ εἶναι ἡ ἠχὼ τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς, καὶ κάθε βράδυ εἶναι ἡ παρομοίωσις τοῦ τέλους, τοῦ θανάτου. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων πόλων πλέκεται ὅλη μας ἡ ζωή, αἱ ἡμέραι, αἱ ἑβδομάδες, οἱ μῆνες, τὰ ἔτη.

Ἡ ἑβδομὰς ἀπορρέει ἐκ τοῦ ρυθμοῦ τῆς σελήνης. Αἱ ἓξ ἡμέραι της εἶναι ἀφιερωμέναι εἰς ἐργασίαν. Ἡ ἑβδόμη εἶναι ἡμέρα ἐλευθερίας. Ὁ Θεὸς συνέδεσε τὴν θρησκευτικὴν ἐντολὴν περὶ ἀναπαύσεως, μὲ τὸν φυσικὸν νόμον τῆς ἑβδόμης ἡμέρας. Ὁ Θεὸς - Δημιουργός, «κατέπαυσε» τὴν ἑβδόμην ἡμέραν. Ἡ ἑβδόμη αὕτη ἡμέρα περικλείει τὸ μυστήριον τῆς ἀναπαύσεως τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἀνάπαυσις τοῦ

---

[12] Μὲ τὴν ἀκαταστασίαν εἰς πλείστας ὅσας ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς μας, ἡ ὁποία δυστυχῶς μᾶς διακρίνει, δὲν ἔχομεν κατορθώσει νὰ σταθμίσωμεν ὅσον πρέπει ὡρισμένους παράγοντας τῆς προσευχῆς, εἰς τὸ ἔργον τῆς ὁποίας ἐπιδιδόμεθα μᾶλλον ἐρασιτεχνικῶς. Εἶναι θέμα τάξεως τὸ νὰ ἀκολουθῶμεν ὡρισμένους κανόνας κατὰ τὴν ἐξάσκησιν τοῦ καθήκοντός μας τούτου. Δίδοντες ὑπερτροφικὴν προσοχὴν εἰς τὸν ἐσωτερικὸν παράγοντα, φθάνομεν νὰ παραμελῶμεν τοὺς ἐξωτερικοὺς ὡς δῆθεν δευτερεύοντας. Μὲ τὴν τακτικήν μας ὅμως αὐτήν, σπανίως φθάνομεν εἰς τὸ τέρμα ἱκανοποιημένοι. Πολλοὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν μας ἀγνοοῦν ὄχι μόνον τὸν χρόνον, ὄχι μόνον τὸ τόπον, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον καὶ τὴν στάσιν καὶ τὴν ἀπαγγελλίαν τῆς προσευχῆς. Καὶ ἀφίενται εἰς τὰς κινήσεις τῆς ἀταξίας των, χωρὶς περιορισμούς, ἐκτελοῦντες πλημμελῶς τὸ καθῆκον των.

Θεοῦ — καὶ ὄχι τοῦ ἀνθρώπου — δίδει τὸ νόημα εἰς τὴν Κυριακήν. Εἰς τὸ Μυστήριον τοῦτο τῆς ἀναπαύσεως τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸ Μυστήριον τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ἀνάστασις προσδίδει εἰς τὴν Κυριακὴν τὸν θρίαμβον τῆς λυτρωτικῆς νίκης. Εἶναι πλέον ἡμέρα Κυρίου. Καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ ἡμέρα ἀνθρώπου.

Ἡμεῖς ὅμως κατὰ μέγα μέρος ἐλησμονήσαμεν τὸ νόημα τῆς Κυριακῆς. Τὴν θεωροῦμεν ἁπλῶς ὡς ἡμέραν ἀναπαύσεως καὶ ψυχαγωγίας [13]. Θὰ ἠμπορούσαμεν ὅμως κάπως πιὸ σοβαρὰ νὰ τὴν ἀντιμετωπίζαμεν. Νὰ τὴν καθιστούσαμεν ἡμέραν λατρείας πρὸς τὸν Πλάστην καὶ Λυτρωτὴν τοῦ κόσμου. Τοῦτο βεβαίως εἶναι ζήτημα τὸ ὁποῖον ἀ-

---

[13] Εἶναι λυπηρὸν τὸ φαινόμενον τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται εἰς τοὺς κεντρικούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς συνοικιακοὺς δρόμους τῶν Ἀθηνῶν, καθ' ἑκάστην Κυριακὴν πρωΐ, ἰδίως τῶν θερινῶν μηνῶν. Πλήθη νέων καὶ νεανίδων, ἐνδεδυμένων στολὰς ἐκστρατείας, καὶ ἐντὸς ἐκδρομικῶν σακκιδίων μεταφερόντων πᾶν τὸ σχετικόν, συνωθοῦνται εἰς τὰς ἀφετηρίας τῶν λεωφορείων διὰ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν θάλασσαν ἢ τὸ βουνό. Παραλλήλως ἄλλαι ὁμάδες ἀνηκόντων εἰς εἰδικὰ πρὸς τοῦτο σωματεῖα ἐπιβιβάζονται εἰδικῶν αὐτοκινήτων (ἀγκαζὲ) πούλμαν, καὶ ἐκεῖ τῇ συνοδείᾳ τοῦ εἰς τὴν διαπασῶν φωνασκοῦντος ραδιοφώνου, ἐκκινοῦν πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν. Καὶ ταῦτα πάντα καθ' ἣν στιγμὴν οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν κρουόμενοι, προσκαλοῦν τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὴν κοινὴν ἐν τῷ ναῷ προσευχήν. Τὸ τί λαμβάνει χώραν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ψυχαγωγικῶν τούτων ἐκδηλώσεων, δὲν λέγεται. Ἡ κακὴ ποιότης τῆς διασκεδάσεως, ἡ ἐλευθεριάζουσα τακτικὴ τῶν νέων, καὶ πᾶσα ἄλλη εὐκαιρία ἥτις ἀκόπως παρέχεται ἐκεῖ, μεταβάλλουν τὴν ἡμέραν τοῦ Κυρίου, εἰς ἡμέραν τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς διαφθορᾶς. Κατὰ τὰ πορίσματα τῆς Ἐγκληματολογίας, ἐκ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῆς ἑβδομάδος, τὰ περισσότερα ἐγκλήματα τελοῦνται κατὰ Κυριακήν, ἢ ἄλλην ἡμέραν ἀργίας. Τὸ δὲ ἀστυνομικὸν δελτίον βρίθει συμβάντων κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτήν. Καὶ νὰ σκεφθῇ κανεὶς ὅτι κανεὶς δὲν ἐμποδίζει τοὺς ἀνθρώπους νὰ διασκεδάσουν ὡς ἄνθρωποι κατὰ τὴν Κυριακήν. Ὀλίγην ὥραν ἀπαιτεῖ ἀπὸ ἡμᾶς ὁ Θεός, καὶ ταύτην ὄχι διὰ τὸν ἑαυτόν Του, ἀλλὰ διὰ τὸ ἰδικόν μας συμφέρον καὶ τὰ προβλήματά μας, καὶ τὴν ὑπόλοιπον ἡμέραν μᾶς τὴν παρέχει ὅλην εἰς τὴν διάθεσίν μας. Τί νὰ εἴπῃ κανείς. Τόσον βαθμοῦ ἀπληστία καὶ ἀχαριστία καὶ σπατάλη δυνάμεων δὲν τὴν εὑρίσκομεν εὐκόλως ἀλλαχοῦ. Ἂς ἀφήσωμεν τοὺς μεσήλικας καὶ ἡλικιωμένους ἢ καὶ τοὺς ὡρίμους εἰσέτι, οἱ ὁποῖοι προτιμοῦν τὴν Κυριακὴν νὰ παραμείνουν μέχρι τῆς μεσημβρίας εἰς τὸ κρεββάτι, προκειμένου νὰ ἀναπαυθοῦν, ὡς λέγουν, καὶ νὰ διασκεδάσουν ἐν συνεχείᾳ ἀπὸ τοῦ ἀπογεύματος μέχρι τῶν πρώτων πρωϊνῶν ὡρῶν. Ἡ κόπωσίς των φαίνεται τὴν Δευτέραν. Μαθηταὶ ἀδιάβαστοι, ὑπάλληλοι νυσταλέοι, καταστηματάρχαι ἄκεφοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι κουρασμένοι, ἰδοὺ ὁ ἀπολογισμὸς τῆς χωρὶς Θεὸν καὶ Ἐκκλησίαν Κυριακῆς.

φορᾷ τὸν καθένα μας. Πρέπει πρῶτα νὰ βυθισμῶμεν εἰς τὸ Μυστήριον τῆς ἡμέρας αὐτῆς, διὰ νὰ ἐρευνήσωμεν ἀκολούθως κατὰ ποῖον τρόπον θὰ ἑτοιμάσωμεν τόπον δι' αὐτὴν μέσα εἰς τὴν προσωπικὴν ἢ τὴν οἰκογενειακήν μας ζωήν. Ὅταν δηλ. κατανοήσωμεν τὴν σημασίαν τῆς ἡμέρας αὐτῆς, τότε θὰ ἐνδιαφερθῶμεν νὰ τὴν εἰσαγάγωμεν εἰς τὴν καθόλου ζωήν μας, ὡς ἡμέραν κατ' ἐξοχὴν λατρείας καὶ προσευχῆς. Ὅταν συνειδητοποιήσωμεν τὴν ἀξίαν της, τότε καὶ εἰς θυσίας θὰ εἴμεθα ἕτοιμοι νὰ ὑποβληθῶμεν προκειμένου νὰ τὴν καθιερώσωμεν [14].

Ἐπίσης ἀπὸ ἀπόψεως λειτουργικῆς, τὸ Σάββατον ἑσπέρας ἔχει μεγάλην σημασίαν. Πολλοὶ τὴν ἀγνοοῦμεν. Ἀπὸ τότε ὅμως ἀρχίζει ἡ Κυριακή. Ὁ κάθε ἑσπερινὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἑπομένης ἡμέρας. Ἐὰν λοιπὸν θέλωμεν νὰ τιμήσωμεν τὴν Κυριακήν, πρέπει πρὸς τοῦτο νὰ ἀρχίσωμεν τὴν προετοιμασίαν ἀπὸ τὸ Σαββατόβραδο.

Γενικῶς τὸ λειτουργικὸν ἔτος τῆς Ἐκκλησίας μας, μὲ τὸν κύκλον τῶν ἑορτῶν, παρέχει ἀναμφισβητήτως εὐκαιρίας ἀνατάσεως καὶ προσ-

---

[14] Εἶναι τόσαι αἱ διευκολύνσεις τὰς ὁποίας παρέχουν κατὰ τὴν Κυριακὴν εἰς τοὺς θέλοντας νὰ ἐκκλησιασθῶσιν χριστιανοὺς οἱ πλεῖστοι κεντρικοὶ ναοὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων πόλεων, ὥστε ὁ ἐκκλησιασμὸς καὶ ἡ κοινὴ προσευχὴ νὰ μὴ ἀπαιτῇ κανενὸς εἴδους θυσίαν. Δύο Θ. Λειτουργίαι, καθίσματα πολλά, χορῳδίαι βυζαντιναὶ διὰ τοὺς συντηρητικοὺς ἀκροατάς, καὶ εὐρωπαϊκαὶ διὰ τοὺς προοδευτικούς, καλλίφωνοι ἱερεῖς, διάκονοι καὶ ψάλται, θέρμανσις κατὰ τὸν χειμῶνα, ἀερισμὸς κατὰ τὸ θέρος, κατάργησις τῶν δίσκων ἐνιαχοῦ, καὶ παντοῖα ἄλλα μέσα προσελκύσεως καὶ ἐν ἀνέσει παρακολουθήσεως τῆς Θ. Λατρείας ἐκ μέρους τῶν πιστῶν, ἁμιλλῶνται εἰς μίαν εὐγενῆ προσπάθειαν νὰ καταστήσουν ὅσον τὸ δυνατὸν ἀνετωτέραν τὴν ὀλιγόχρονον παραμονὴν ἐν τῷ ναῷ. Ὀλιγόλεπτον ἐν συνεχείᾳ κήρυγμα πρακτικοῦ περιεχομένου καὶ ἐν γένει μία τάσις συμπιέσεως τῶν Ἀκολουθιῶν ἵνα μή, παρατεινόμεναι, δημιουργοῦν ἀδημονίαν καὶ στενοχωρίαν εἰς τὸν πιστόν, ἀποτελοῦν τὴν φιλότιμον προσπάθειαν τῆς Ἐκκλησίας ὅπως ἱκανοποιήσῃ εἰ δυνατὸν τοὺς πάντας. Καὶ παρὰ ταῦτα, κατὰ νεωτέραν στατιστικήν, μικρὸν τμῆμα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πατρίδος μας τακτικῶς ἐκκλησιάζεται κατὰ τὰς Κυριακάς. Τὸ ἀποκαρδιωτικὸν τοῦτο φαινόμενον θὰ πρέπῃ νὰ ἀποδώσωμεν εἰς ἄγνοιαν ἐκ μέρους τῶν πολλῶν τῆς μεγάλης σημασίας διὰ τὴν ζωήν μας τῆς Κυριακῆς, καὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν Μυστηρίου τὸ ὁποῖον κατ' αὐτὴν τελεῖται. Εἰς ἄγνοιαν πρόσθες καὶ τὴν ἀδιαφορίαν περὶ πᾶν τὸ θρησκευτικόν, ὡς καὶ τὴν προκατάληψιν ἐνίων κατὰ παντὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἢ σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ψυχῆς. Εἰς τὸν πολυπραγμονοῦντα αἰῶνα μας ἡ ἐνασχόλησις περὶ τὰ πνευματικά, κατήντησε νὰ ἐκλαμβάνεται ἀπὸ πολλοὺς ὡς ὀπισθοδρομικότης καὶ ἀπόδειξις ἀφελότητος καὶ ἀγαθωσύνης.

ευχῆς. Ὅλα τὰ γεγονότα κατ' ἀρχὴν τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου, εἶναι συνδεδεμένα πρὸς τὴν πορείαν τοῦ ἔτους καὶ τὸν ρυθμὸν τῆς ζωῆς. Ὡσαύτως διάφοροι ἄλλοι σταθμοὶ τοῦ ἔτους ὡς π.χ. αἱ νηστεῖαι, θὰ ἔπρεπε νὰ μὴ φεύγουν ἀνεκμετάλλευτοι. Ἄλλοτε διετηρούσαμεν εἰς τὰς οἰκογενείας ἕνα σύνδεσμον μὲ τὰ ἁγιολογικὰ κείμενα τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ Συναξάρια δὲν ἔλειπον ἀπὸ τὰς οἰκίας. Σήμερον τὰ πάντα ἐχαλαρώθησαν. Δι' αὐτὸ χρειάζεται πολλὴ προσπάθεια διὰ νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ τάξις αὐτή [15].

2. Ὁ χῶρος. Οὗτος ἀποτελεῖ ἓν δεύτερον στοιχεῖον τάξεως κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς. Καὶ ἐδῶ - ὅπως προκειμένου καὶ περὶ τοῦ χρόνου - παρουσιάζεται τὸ φαινόμενον τῆς καταργήσεω» πολλῶν παλαιῶν καλῶν συνηθειῶν. Ἄλλοτε τὸ θρησκευτικὸν κέντρον ἀπετέλει ὁ ναός, ἡ ἐνορία. Εἰς τὴν κάθε κοινότητα ἐδέσποζον ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέρη ὅπου ὑπῆρχε σταυρός: τὸ κοιμητήριον, ἡ Ἐκκλησία, ὁ Γολγοθᾶς κλπ. Τὸ σπίτι ἦτο εὐλογημένον, στολισμένον μὲ χριστιανικὰ σύμβολα. Εἰς τὰ δωμάτια ἐκρέματο εἰς καλὴν θέσιν ὁ Ἐσταυρωμένος, πρὸ τοῦ

[15] Δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν αἱ εὐκαιρίαι λετουργικῆς φύσεως εἶναι πάμπολλαι. Ἐκτὸς τῶν ἑσπερινῶν οἱ ὁποῖοι καθ' ἑκάστην ἑσπέραν τελοῦνται ἀνελλιπῶς εἰς τοὺς ναούς, καὶ τῶν κατὰ Κυριακὴν Θ. Λειτουργιῶν, παρέχονται καὶ ἄλλαι εὐκαιρίαι μικροτέρας βεβαίως σημασίας ἀπὸ τὴν Θ. Λειτουργίαν. Οὕτω καθ' ἑκάστην τελεῖται ὁ ὄρθρος εἰς τοὺς ναούς. Πολλοὶ δὲ εὐσεβεῖς χριστιανοὶ ἔχουν τὴν συνήθειαν ὄχι μόνον τὸν ὄρθρον νὰ διαβάζουν εἰς τὰ σπίτια των, ἀλλὰ καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰς Ὥρας ὡς αὗται ἐν ταῖς Μοναῖς τελοῦνται. Τὸ βράδυ μετὰ τὸ φαγητόν, εἶναι ἡ σειρὰ τοῦ Ἀποδείπνου, μὲ τὰς κατανυκτικὰς ψαλμικὰς καὶ ἄλλας συνθέσεις του. Ἀλλὰ γέμει κυριολεκτικῶς ὄχι μόνον ἡ ἡμέρα ἀλλὰ καὶ τὸ ἔτος ἀπὸ τοιούτου εἴδους Ἀκολουθίας. Πληθὺς ὅλη τοιούτων ὡραίων ψυχωφελῶν καὶ κατανυκτικῶν Ἀκολουθιῶν εὕρηται κατὰ τὰς περιόδους τῶν Τεσσαρακοστῶν, ἰδιαίτατα δὲ τῆς Μεγάλης. Κατ' αὐτὴν τὸ Μέγα Ἀπόδειπνον, καὶ οἱ Χαιρετισμοὶ τῆς Θεοτόκου, καὶ αἱ Προηγιασμέναι Θ. Λειτουργίαι, συνθέτουν πολυποικίλους εὐκαιρίας λειτουργικῆς ἐνασχολήσεως διὰ τὸν πιστόν. Ἐκεῖ ὅμως ὅπου κορυφοῦται ἡ λειτουργικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἡ Μεγάλη Ἑβδομὰς μὲ τὰς συνεχεῖς Ἀκολουθίας, μὲ τὰ ἡδύμολπα ᾄσματα, μὲ τὴν παθητικὴν βυζαντινὴν ψαλμῳδίαν, μὲ τὰ Ἀναγνώσματα, τὰ Καθίσματα, τὰς Ὥρας, τοὺς Ἑσπερινούς, τοὺς Ὄρθρους καὶ τὰ Ἀπόδειπνά της. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, διὰ τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἐκφράζουν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἤρχετο ὄχι ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις, τοῦ ἔτους, δίδεται ἡ εὐκαιρία εἰς τὸν ὀρθόδοξον πιστόν, νὰ προσευχηθῇ ὅσον δύναται. Νὰ ἐκμεταλλευθῇ ὅσας εὐκαιρίας θέλει. Νὰ ἀφήσῃ τὸν ἑαυτόν του χειραγωγούμενον ἀπὸ τὴν Μητέρα Ἐκκλησίαν. Τὸ κατανυκτικὸν Τριώδιον καὶ τὸ χαρμόσυνον Πεντηκοστάριον, καὶ αἱ ἐν συνεχείᾳ ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν μνῆμαι τῶν ἁγίων, τῆς Χρι-

Ὁποίου ἐγίνετο ἡ προσευχή. Σήμερον ἡ κατάστασις αὐτὴ τείνει νὰ ἐκλείψῃ. Δὲν ὑπάρχει πλέον κατὰ κανόνα ἐξωτερικὸν περιβάλλον κατάλληλον [16]. Πρέπει κανεὶς νὰ τὸ διαμορφώσῃ μόνος του, ἀναλόγως πρὸς τοὺς ὅρους τῆς ἀτομικῆς του ζωῆς.

Πρὸς τοῦτο θὰ ἔπρεπε κάθε ἕνας νὰ φροντίσῃ ὥστε νὰ εἶναι καὶ νὰ αἰσθάνεται μέσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν «σὰν στὸ σπίτι του». Νὰ συχνάζῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀκόμη καὶ τὶς καθημερινές. Νὰ ἀναζητῇ ἐκεῖ

στιανικῆς Ἐκκλησίας, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μία συνεχὴς πρόσκλησις πρὸς τὸν χριστιανόν, πρὸς ἄνωσιν καὶ θέωσιν. Καὶ εἶναι εὐτυχεῖς ἀσφαλῶς ὅλοι ὅσοι, ἐν ἐπιγνώσει τῆς ὑψίστης σημασίας των διὰ τὴν πνευματικὴν ζωήν, σπεύδουν ἀγαλλομένῳ ποδὶ νὰ δηλώσουν συμμετοχὴν εἰς τὰς λατρευτικὰς ταύτας εὐκαιρίας, ἃς τόσον ἀφειδῶς ἔχει θεσμοθετήσει καὶ προσφέρει εἰς τὰ τέκνα της ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία.

[16] Παλαιότερον εἰς τὰ σπίτια, ἐπελέγετο ὁ πλέον εὐπρεπὴς καὶ εὐπαρουσίαστος χῶρος διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν εἰκονισμάτων. Καθημερινῶς δὲ ἡ νοικοκυρὰ τῶν παλαιῶν χρόνων, δὲν παρέλειπεν νὰ ἀνάβῃ τὴν κανδήλαν ἐκεῖ, νὰ λιβανίζῃ τὰ εἰκονίσματα καὶ ὅλον ἐν συνεχείᾳ τὸ σπίτι, καὶ νὰ σιγοψάλλῃ ὕμνους πρὸς τὸν Θεὸν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν οἰκιακῶν της ἀσχολιῶν. Πόσον ἔχουν μεταβληθῆ τὰ πράγματα σήμερον! Εἰς πολλὰς τῶν σημερινῶν πολυκατοικιῶν καὶ τὰ πολυτελῆ των διαμερίσματα, εἰς μάτην θὰ ἀναζητήσῃ εἰκόνας. Οὐδὲ εἰς τὸ ὑπνοδωμάτιον ὑπάρχουν, οὐδὲ εἰς τὸ χώλλ, οὐδὲ εἰς ἄλλο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον σοβαρὸν μέρος. Ἀλλὰ ἢ δὲν θὰ ὑπάρχουν διόλου, ἢ θὰ εἶναι κρυμμέναι ὄπισθεν κάποιας ντουλάπας, ἢ εἰς τὸ δωμάτιον τῆς ὑπηρεσίας, ἢ ἔστω κατὰ συγκατάβασιν εἰς τὴν κουζίνα. Δὲν τὰς θεωροῦν ἀπαραιτήτους εἰς τὸ σπίτι. Τὴν κατάστασιν πολλάκις σώζει ἡ γραῖα μάμμη τῆς οἰκογενείας, ἡ ὁποία διὰ λογαριασμὸν ὅλων, ἀναλαμβάνει ἐξ εὐλαβείας νὰ φιλοξενήσῃ τὰς εἰκόνας εἰς τὸ ὑπνοδωμάτιόν της. Αἱ εἰκόνες, καὶ γενικώτερον τὰ χριστιανικὰ σύμβολα, τεραστίαν ἐξασκοῦν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Ἀσυνειδήτως πολλάκις, προκειμένου νὰ προσευχηθῶμεν ἀναζητοῦμεν τὴν μορφὴν τοῦ Κυρίου, τῆς Θεοτόκου, τῶν προσφιλῶν μας ἁγίων. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἱλαρὸν φῶς μιᾶς κανδήλας μὲ τὴν ἀμυδράν του ἀπόχρωσιν, καὶ ἡ λεπτὴ εὐωδία τοῦ θυμιάματος, καὶ τὸ σκότος, ὅλα αὐτὰ ὁσονδήποτε δευτερεύοντα καὶ ἂν μᾶς φαίνωνται, ἀσκοῦν ἐν τούτοις τεραστίαν ψυχολογικὴν ἐπίδρασιν ἐπάνω μας. Μᾶς προδιαθέτουν καὶ μᾶς προετοιμάζουν διὰ τὴν προσευχήν. Διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν τόσον πολὺ ἐπαναπαυόμεθα ὅταν εὑρεθῶμεν μακρὰν τῆς τύρβης τοῦ κόσμου, εἰς κάποιο μακρυνὸ ἐκκλησάκι, καὶ ἐκεῖ μόνοι, ἀφοῦ ἀνάψωμεν μὲ τὰ χέρια μας τὰ κανδήλια, ἀφοῦ θυμιάσωμεν, αὐθόρμητα πλέον μᾶς ἔρχονται εἰς τὰ χείλη λόγοι προσευχῆς. Καὶ ἡ προσευχή μας αὐτὴ δὲν ὁμοιάζει μὲ ὅσας ἄλλας, εἰς τὸ στερούμενον περιβάλλοντος σπίτι μας ἔχομεν κατὰ τὸ παρελθὸν κάμει. Κάτι τί τὸ ἰδιαίτερον τώρα ἔχει ἐδῶ προστεθῆ. Ἔχει δημιουργηθῆ κατάλληλος ἀτμόσφαιρα.

μέσα τὴν γαλήνην ἐν τῇ προσευχῇ. Ὁ ναὸς πρέπει καὶ πάλιν νὰ γίνῃ κέντρον θρησκευτικόν, κέντρον γαλήνης καὶ ἀναπαύσεως [17].

Τὸ σπίτι ἔπειτα τοῦ καθενός μας δὲν θὰ ἦτο δύσκολον νὰ γίνῃ μία «κατ᾽ οἶκον ἐκκλησία». Μερικὰ τοὐλάχιστον πράγματα καὶ ὅταν ἀκόμη τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας δὲν βοηθοῦν, θὰ ἦσαν ἐνδεχομένως κατορθωτά, ὅπως π.χ. ἡ διαμόρφωσις ἑνὸς καταλλήλου χώρου ποὺ νὰ ἀποτελῇ τὸ προσευχητάριον τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὸν Ἐσταυρωμένον, τὰς εἰκόνας κλπ. Ἢ ἡ ἀνάρτησις εἰς τὸν τοῖχον μιᾶς εἰκόνος ποὺ πολλὰ ἠμπορεῖ νὰ προσφέρῃ κ.ἄ. Εἰς τὸ σημεῖον ὅμως τοῦτο χρειάζεται μεγίστη προσοχή. Ὁ πολὺς ζῆλος ὑπάρχει κίνδυνος νὰ δημιουργήσῃ ποιάν τινα ἀντίδρασιν. Δὲν πρέπει νὰ ἀγνοήσωμεν τοὺς ἄλλους μέσα εἰς τὸ σπίτι [18]. Νὰ μὴ τοὺς ἐνοχλήσωμε, νὰ μὴ τοὺς ἐμποδίσωμε. Ὁ κόσμος ἀνήκει εἰς τὸν Θεόν. Καὶ τὸ σπίτι μας, μέρος τοῦ κόσμου, πάλιν εἰς τὸν Θεὸν ἀνήκει. Ἔπειτα ἂς μὴ τὸ λησμονῶμεν ὅτι ὁ κατὰ κυριολεξίαν χριστιανικὸς χῶρος δὲν ἔχει ὡρισμένην θέσιν. Εἶναι ὁ χῶρος ποὺ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ παραχωρεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος μὲ πίστιν, εὐσέβειαν καὶ ὑπακοὴν θὰ τὸν ὑποδεχθῇ, θὰ φθάσῃ εἰς τὴν εἴσοδον πρὸς κατάκτησίν του. «Πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας Αὐτὸν ἐν πνεύματι καί, ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν».

(Συνεχίζεται)

---

[17] Συναφῶς ὁ Carrel συνιστᾷ εἰδικοὺς τόπους προσευχῆς καὶ εἰδικώτερόν πως θεωρεῖ τὸν ναὸν ὡς συγκεντροῦντα «τὶς φυσικὲς καὶ ψυχολογικὲς προϋποθέσεις τῆς ἐσωτερικῆς γαλήνης». Πολὺ δὲ χαρακτηριστικὰ ἀποκαλεῖ τὰς ἐκκλησίας «νησάκια γαλήνης». Πρβλ. μν. ἔργ. σ. 19 - 20.

[18] Ποτὲ δὲν ἔπαυσεν ἡ διάκρισις νὰ ἀποτελῇ τὴν συνισταμένην ὅλων τῶν ἀρετῶν. Οἱ πατέρες περὶ πολλοῦ ποιούμενοι αὐτήν, ἀποφθεγματικῶς ἐτόνισαν τὴν ἀλήθειαν ταύτην διὰ τοῦ «μείζων πάντων ἐστὶν ἡ διάκρισις». Καὶ τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἀποδεικνύει ἡ καθημερινὴ πεῖρα. Ἐνέργειαι ὠθούμεναι ὑπὸ τὸ κράτος ἑνὸς ζήλου «οὐ κατ᾽ ἐπίγνωσιν» πολλάκις ἀποφέρουν τὰ ἐναντία, τῶν προσδοκωμένων, ἀποτελέσματα. Διότι κινοῦν τὴν μῆνιν καὶ τὴν ὀργήν τῶν μὴ συνευδοκούντων εἰς παρομοίας φύσεως λύσεις καὶ δραστηριότητας. Δι᾽ αὐτὸ εἶναι ἀναγκαῖον ὁ πιστὸς εἰς πάσας αὐτοῦ τὰς ἐνεργείας νὰ φροντίζῃ ὥστε αὗται νὰ φέρουν τὴν σφραγίδα τῆς συνέσεως καὶ τῆς διακρίσεως. Μόνον οὕτω ἐπιτυγχάνεται ὁ πρώτιστος σκοπός, ὃν ἐπιδιώκει πᾶσα πνευματικὴ ἐνέργεια: ἡ σωτηρία δηλονότι καὶ ἡ ὠφέλεια τῶν ψυχῶν καὶ οὐδέποτε ὁ κατασκανδαλισμὸς τῶν συνειδήσεων τῶν ἀσθενῶν κατὰ τὴν πίστιν ἀδελφῶν μας. Δυστυχῶς πολλάκις εὑρισκόμεθα ἐνώπιον ἀψυχολογήτων καὶ ὅλως ἐπιπολαίων ἐνεργειῶν ἐνίων χριστιανῶν, καταφανῶς ἀντιθέτων πρὸς τὰ οἰκεῖα αὐτῆς περιβάλλοντα. Ὅταν προηγηθῇ ὅμως σχετικὴ διαφώτισις πολλὰ εἶναι δυνατὸν νὰ διορθωθοῦν. Ἡ διάκρισις πάντοτε δύναται νὰ ἐργασθῇ, καὶ νὰ ἀποδώσῃ.

Ο ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ *

Ὑπὸ Οἰκον. ΚΩΝ)ΝΟΥ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ
Προϊσταμένου Ἱ. Ν. Ἁγ. Ἀποστόλων

Εἰς τὴν ἐποχήν μας συχνότατα γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀνάγκης μεταρρυθμίσεων ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ καὶ περὶ ἐκσυγχρονισμοῦ αὐτῆς. Πολλοὶ ἀκούοντες τοῦτο καταλαμβάνονται ὑπὸ φόβου καὶ ταραχῆς, νομίζοντες, ὅτι πρόκειται περὶ ἀθετήσεως τῶν βασικῶν ἀρχῶν τῆς Ὀρθοδόξου λατρείας καὶ σχεδὸν περὶ ἀποστασίας ἀπὸ τῆς πίστεως καὶ θεωροῦντες πᾶσαν παρέκκλισιν ἀπὸ τῆς σήμερον κρατούσης ἐν τῇ λατρείᾳ καταστάσεως ὡς παρέκκλισιν ἀπὸ τῆς Ὀρθοδοξίας. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἀρχίσωμεν μὲ διασάφησιν τῶν ἐννοιῶν καὶ ὀρθὴν τοποθέτησιν τῶν πραγμάτων.

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἄλλο εἶναι ἡ λατρεία καὶ ἄλλο οἱ τύποι τῆς λατρείας. Λατρεία εἶναι ἡ ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεόν. Τύποι λατρείας εἶναι τὰ διάφορα σχήματα, αἱ ἐξωτερικαὶ μορφαί, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνεται αὕτη. Ἡ λατρεία εἶναι ἡ οὐσία, ὁ πυρήν· οἱ τύποι εἶναι τὸ ἐξωτερικὸν ἔνδυμα, ὁ φλοιός. Ἡ γλῶσσα, ἡ μουσική, αἱ εἰκόνες, αἱ κινήσεις καὶ χειρονομίαι, τὰ χρησιμοποιούμενα ἀντικείμενα δὲν εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ οὐσία τῆς λατρείας ἀλλὰ τὸ ἔνδυμα.

Τὸ ἔνδυμα ὅμως δὲν εἶναι σκοπός· εἶναι ὑπηρέτης τοῦ σκοποῦ. Εἰς τὸν Ναὸν δὲν πηγαίνομεν, διὰ νὰ ἴδωμεν ὡραίας εἰκόνας καὶ πολυτελῆ διάκοσμον καὶ νὰ ἀκούσωμεν καλλιφώνους ἱερεῖς καὶ ψάλτας καὶ ὡραίαν μουσικήν, νὰ τέρψωμεν δηλ. τὴν ὅρασιν καὶ τὴν ἀκοήν, ἀλλὰ διὰ νὰ βοηθηθῶμεν δι᾿ αὐτῶν εἰς τὸ νὰ λατρεύσωμεν «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» τὸν Θεόν. Βεβαίως ὁ καλὸς λειτουργός, ὁ καλλίφωνος ψάλτης, ἡ κατανυκτικὴ μουσική, ὁ κατάλληλος διάκοσμος κ.λ.π. θὰ μᾶς βοηθήσουν περισσότερον εἰς τοῦτο· δὲν παύουν ὅμως πάντα ταῦτα νὰ εἶναι μέσα καὶ οὐχὶ σκοπός.

Ὡς φυσικὸν συμπέρασμα τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι πρέπει νὰ

---

* Εἰσήγησις γενομένη εἰς συνάθροισιν τῶν κληρικῶν καὶ ἱεροψαλτῶν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης ἐν τῇ αἰθούσῃ διαλέξεων τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μεγάρου τὴν ἑσπέραν τῆς 26ης Ἰουνίου 1968, προεδρεύοντος τοῦ Π. Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδου.

ἐπιλέγωνται οἱ πλέον κατάλληλοι καὶ συντελεστικοὶ τρόποι διὰ τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν, νὰ ἀποκλείωνται δὲ καὶ νὰ ἀποβάλλωνται οἱ ἀκατάλληλοι, ἔστω καὶ ἂν ἔχουν ἐπικρατήσει πρὸς καιρόν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ συνθῆκαι μεταβάλλονται καὶ διαφέρουν ἀπὸ ἐποχῆς εἰς ἐποχήν, εἶναι φανερόν ὅτι τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα τῆς λατρείας εἶναι δυνατὸν καὶ πρέπον νὰ προσαρμόζωνται πρὸς τὰς κρατούσας συνθήκας, ὥστε νὰ ἐξυπηρετοῦν κατὰ τὸ δυνατὸν καλύτερον τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν.

Κατὰ ταῦτα λέγοντες ἐκσυγχρονισμὸν τῆς Θείας Λατρείας πρέπει νὰ ἐννοῶμεν τὴν προσαρμογὴν τῶν ἐξωτερικῶν στοιχείων τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὴν θείαν λατρείαν πρὸς τὰς σημερινὰς συνθήκας καὶ ἀνάγκας, ὥστε νὰ ἐξυπηρετῆται καλύτερον ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπός. Ἐννοεῖται, ὅτι πάντοτε θὰ μένωμεν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἱεροπρεπείας καὶ τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως.

Μὴ νομίσωμεν δέ, ὅτι τοῦτο θὰ εἶναι καινοτομία ἀπαράδεκτος καὶ ἀνεπίτρεπτος. Ἀνέκαθεν ἡ Ἐκκλησία ἐπεξέτεινεν ἢ συνέτεμνεν ἢ ἐτροποποίει τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας, προσήρμοζε δηλ. αὐτὰς πρὸς τὰς ἑκάστοτε κρατούσας συνθήκας. Τοῦτο τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα συνάγεται ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ πλήθους τῶν διασωθέντων λειτουργικῶν χειρογράφων. Τὸ Τυπικὸν ὑπῆρξε πάντοτε ρευστόν, συνεχῶς ἐξελισσόμενον. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἐξελίσσεται, ἔστω καὶ μὲ βραδὺν ρυθμόν. Ὡς πρόχειρον παραάδειγμα ἀναφέρω τὸν πλήρη ἐξοβελισμὸν τῆς στιχολογίας τοῦ Ψαλτηρίου ἐκ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς ψαλμωδίας τῶν κανόνων εἰς δύο ᾠδὰς ἢ καὶ μίαν παρὰ τὰς σαφεῖς διατάξεις τοῦ ἰσχύοντος Τυπικοῦ τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἑνὶ λόγῳ οὐδέποτε ἡ Ἐκκλησία ἐφοβήθη τὴν καινοτομία.ν εἰς τοὺς τύπους προκειμένου νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν οὐσίαν. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην διετύπωσεν εὐστοχώτατα καὶ πειστικώτατα ὁ ἀείμνησος Κων) νος Καλλίνικος εἰς τὸ ὑπέροχον καὶ πάντοτε ἐπίκαιρον - μολονότι πρὸ 40ετίας γραφὲν - ἄρθρον του «Φλοιοὶ καὶ πυρῆνες», τοῦ ὁποίου μεταφέρω ἐνταῦθα τὰ χαρακτηριστικώτερα ἀποσπάσματα:

«Ἐκαινοτόμει - γράφει - ἡ Ἐκκλησία, ὅταν ἀπεδέχετο τὸν βυζαντινὸν ρυθμόν. Ἐκαινοτόμει, ὅταν χάριν τοῦ κηρύγματος ἔκτιζε τὸν ἄμβωνα. Ἐκαινοτόμει, ὅταν παρὰ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν ἔκτιζε τὴν προσκομιδήν, ἄγνωστον εἰς τὰς ἀρχαίας Λειτουργίας. Ἐκαινοτόμει, ὅταν μετὰ αἰῶνας εἰσῆγε τὸ Ἀντιμήνσιον, τὸ ζέον καὶ τὴν λαβῖδα. Ἐκαινοτόμει, ὅταν ἀντὶ τοῦ κιγκλιδώματος ἀνύψου τὸ εἰκονοστάσιον πρὸ τῶν ἀδύτων. Ἐκαινοτόμει, ὅταν τὰ σήμαντρα ἀντικαθίστα διὰ τῶν νεωτέρων

κωδωνοστασίων. Ἐκαινοτόμει, ὅταν ἀφίνουσα τὰ χειρόγραφα λειτουργικὰ βιβλία, ἐποιεῖτο χρῆσιν ἐντύπων. Ἐκαινοτόμει, ὅταν χθὲς ἀκόμη ἐστόλιζε τοὺς ἐπισκόπους της μὲ σάκκους καὶ μίτρας. Ἐκαινοτόμει, ὅταν τὴν ἀρχαίαν κουρὰν ἀντικατέστησε διὰ τοῦ κομᾶν. Ἐκαινοτόμει, ὅταν ἐγκαταλείπουσα τὸ σκιάδιον, προσέλαβε τὸ καλυμμαύχιον. Ἐκαινοτόμει, ὅταν ἐπλούτιζε τὴν λατρείαν της διὰ νέων ὕμνων καὶ προσευχῶν, τινὲς τῶν ὁποίων μόλις τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἐποιήθησαν... Καὶ ἐξακολουθεῖ ἡ Ἐκκλησία νὰ καινοτομῇ· καὶ θὰ καινοτομῇ ἐφ᾽ ὅσον ζῇ. Οὕτως ἐπέτρεψε τὴν τετράφωνον, ὅπου οἱ ἐκκλησιαζόμενοι τὸ ἀπήτησαν, ἂν καὶ ὑστεροῦσαν τῆς ὡραίας μας καὶ κατανυκτικωτέρας Βυζαντινῆς· ... ἐπηυλόγησε τὴν ἐν τοῖς Ναοῖς εἰσαγωγὴν τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτός, ὡς προτιμωτέρου τῶν καπνιζουσῶν λαμπάδων· ἀφῆκε τοὺς ἱερεῖς της νὰ φοροῦν περιλαίμια, σκαρπίνια καὶ παντελόνια, ἀντὶ τῶν παλαιῶν τοῦ παπποῦ μου τσαξιρίων· κάμνει πολλὰς οἰκονομίας περὶ τὰ κωλύματα τοῦ γάμου, ὅπου ἄλλοτε τοὺς ἀφορισμοὺς ἐπέσειε· κλείει τὰ ὄμματα εἰς τὴν περιστολὴν τῶν ὑπερβολικῶν νηστειῶν· προστρέχει εἰς τὴν συνδρομὴν τοῦ περιοδικοῦ τύπου καὶ τῶν κατηχητικῶν σχολείων· προάγει ἐπισκοπὰς καὶ χωρεπισκοπὰς μάλιστα εἰς μητροπόλεις· συλλειτουργεῖ καὶ συμπροσεύχεται (ὢ τῆς τρομερᾶς καινοτομίας, καθ᾽ ἧς Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος θὰ ἐξήμει ὅλους τοὺς κεραυνοὺς τῆς εὐγλωττίας του!) μετ᾽ Ἀγγλικανῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Οὐψάλη μετὰ ... Λονθηρανῶν. Ἡ μεταβολὴ τοῦ ἡμερολογίου, ἡ τόσον χρήσιμος καὶ ἐπιτακτική, τί ἄλλο εἶναι, παρὰ καινοτομία; ... Καὶ οὕτω πρέπει νὰ συμβαίνῃ. Διότι καινοτομία περὶ τοὺς τύπους δὲν εἶναι σφαγιασμὸς τῆς οὐσίας καὶ προδοσία πίστεως, καθὼς φωνασκοῦν οἱ τὴν πνευματικήν των χαύνωσιν προσπαθοῦντες νὰ δικαιολογήσουν, ἀλλὰ προσαρμογὴ τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἀκαταλύτου πίστεως πρὸς τὰς ἑκάστοτε δημιουργουμένας ἠθικὰς ἀνάγκας»[1].

Κατόπιν τούτων τίθεται τὸ ἐρώτημα: Ποῖαι αἱ ἀπαιτήσεις καὶ ἀνάγκαι τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, πρὸς τὰς ὁποίας δέον νὰ προσαρμοσθῇ ἡ θεία λατρεία;

1. Συντομία. Ἡ ἐποχὴ τῶν μακρῶν ἀκολουθιῶν ἔχει παρέλθει ἀνεπιστρεπτεί. Εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ταχύτητος καὶ τοῦ ἐκνευρισμοῦ δὲν δυνάμεθα νὰ κρατῶμεν ἐπὶ ὥρας ἀτέρμονας τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τὸν Ναόν. Τὸ τρίωρον διὰ τὴνἀκολουθίαν Ὄρθρου καὶ Θ. Λειτουργίας με-

---

[1] Περιοδικὸν Ἀνάπλασις 1955, σε. 371.

τὰ Θ. Κηρύγματος κατὰ τὰς Κυριακὰς ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ πρέπει νὰ ὑπερβαίνηται, μικροτέρα δὲ νὰ εἶναι ἡ διάρκεια τῶν ἀκολουθιῶν κατὰ τὰς καθημερινάς. Ἐννοεῖται, ὅτι συντομία δὲν σημαίνει «ἀγὼν ταχύτητος». Αἱ ἀναγνώσεις, αἱ ἀπαγγελίαι, αἱ ψαλμωδίαι δέον νὰ γίνωνται μὲ ρυθμὸν κανονικόν, ὥστε νὰ εἶναι εὐχερὴς ἡ παρακολούθησίς των.

2. Ἀκρίβεια εἰς τὰς ὥρας ἐνάρξεως καὶ λήξεως τῶν ἀκολουθιῶν. Ὁ Χριστιανὸς δικαιοῦται νὰ γνωρίζῃ, πότε ἀρχίζει καὶ πότε τελειώνει ἡ ἀκολουθία, εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ συμμετάσχῃ. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου εἶναι ἀναγκαία ἡ συνεννόησις ἱερέων καὶ ψαλτῶν καὶ ὁ συντονισμὸς τῶν προσπαθειῶν των, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα.

3. Λιτότης καὶ ἁπλότης συνδεδυασμένη βεβαίως μετὰ φιλοκαλίας καὶ εὐκοσμίας. Ἁπλότης εἰς τὴν ἀπαγγελίαν καὶ τὴν ψαλμωδίαν. Ἁπλότης εἰς τὴν λειτουργικὴν ἀμφίεσιν. Ἁπλότης εἰς τὰς κινήσεις καὶ χειρονομίας. Σήμερον ἡ ἁπλότης συγκινεῖ καὶ ἑλκύει περισσότερον, ἐνῷ ἡ πολυτέλεια καὶ ἐπιδεικτικότης προκαλεῖ, σκανδαλίζει καὶ ἀπωθεῖ. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ἁπλότης εἰς τὰς ἀρχιερατικὰς Λειτουργίας καὶ ἐμφανίσεις ἐν γένει. Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο, νὰ ἀπηλλάσσετο ὁ ἐπίσκοπος ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα τὰ παρείσακτα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα τοῦ προσέδωκαν μὲν βασιλικὴν μεγαλοπρέπειαν, τοῦ ἀφήρεσαν ὅμως τὴς ἱεροπρέπειαν.

4. Συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ. Εἶναι ἡ δικαιοτέρα ἀπαίτησις τῆς ἐποχῆς μας ἀλλὰ καὶ τὸ δυσκολώτερον καὶ πολυπλοκώτερον πρόβλημα τῆς θείας λατρείας. Σήμερον τὰ δρῶντα πρόσωπα ἐν τῇ θ. λατρείᾳ εἶναι ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ ψάλτης. Ὁ λαὸς ἔχει καταντήσει ἁπλοῦς θεατὴς καὶ ἀκροατής, νοερῶς μόνον δυνάμενος νὰ συμμετέχῃ κάπως - καὶ τοῦτο οὐχὶ πάντοτε - εἰς τὰ τελούμενα. Δὲν ἦτο ὅμως αὐτὴ ἡ ἀρχαία τάξις καὶ συνήθεια τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ λαὸς συμμετεῖχεν ἐνεργῶς· ἔψαλλεν ὅλος ὁμοῦ· ἤκουε τὰς εὐχὰς τῆς Θ. Λειτουργίας· παρηκολούθει ἐκ τοῦ πλησίον τὰ τελούμενα, διότι δὲν ὑπῆρχε τὸ πανύψηλον εἰκονοστάσιον, τὸ ὁποῖον ἀποκρύπτει σήμερον ἀπὸ τὰ ὄμματά του τὰ ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Βήματος τελούμενα. Σήμερον λοιπὸν εὑρισκόμεθα μακρὰν τῆς ἀρχαίας τάξεως. Καὶ εἶναι ὁλοφάνερον, ὅτι ἐκείνη ἦτο ὀρθοτέρα καὶ σκοπιμωτέρα. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπανέλθωμεν πάσῃ θυσίᾳ εἰς ἐκείνην. Τὸ πρᾶγμα βεβαίως δὲν εἶναι εὔκολον οὔτε ἀμέσως ἐπιτευκτόν. Τὸ πολύπλοκον καὶ δαιδαλῶδες Τυπικόν, ἡ περίτεχνος ψαλμωδία καὶ πρὸ παντὸς ὁ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀποκλεισμὸς τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὰ δικαιώματά

του καὶ ὁ περιορισμός του εἰς τὴν τάξιν τοῦ θεατοῦ καὶ ἀκροατοῦ, ἀποτελοῦν ἐμπόδια, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπερπηδηθοῦν ἀπὸ τῆς μιᾶς στιγμῆς εἰς τὴν ἄλλην. Παρὰ ταῦτα πρέπει νὰ καταβληθῇ πᾶσα προσπάθεια, διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ὅσον τὸ δυνατὸν ἐνεργοτέρα συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ. Πολλὰ πρέπει νὰ γίνουν· δὲν ἐξαρτῶνται ὅμως ὅλα ἀπὸ ἡμᾶς. Λ.χ. θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ τελῆται ἡ θ. λατρεία εἰς γλῶσσαν πλέον προσιτὴν καὶ κατανοητήν· - διατί ἄραγε ὁ νεοφώτιστος Ὀρθόδοξος Χριστιανὸς τῆς Οὐγκάντα ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀκούῃ τὴν Θ. Λειτουργίαν εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν καθημερινῶς ὁμιλεῖ, ἐνῷ ὁ Ἕλλην Ὀρθόδοξος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὴν ἀκούῃ εἰς γλῶσσαν, ἡ ὁποία ἀπὸ πολλῶν αἰώνων ἔπαυσε νὰ ὁμιλῆται; Θὰ ἦτο δυνατὸν καὶ πρέπον, νὰ ἀναθεωρηθοῦν καὶ διορθωθοῦν τὰ λειτουργικά μας βιβλία· νὰ ἁπλουστευθῇ τὸ τυπικόν· νὰ γίνῃ ἀνακατάταξις τῶν ἁγιογραφικῶν ἀναγνωσμάτων, ὥστε οἱ ἐκκλησιαζόμενοι νὰ ἀκούουν ὁλόκληρον τὴν Ἁγίαν Γραφὴν καὶ οὐχὶ ἐλαχίστας μόνον περικοπὰς αὐτῆς. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι θέματα ὑπερβαίνοντα τὰς δικαιοδοσίας καὶ ἁρμοδιότητάς μας. Ἂς περιορισθῶμεν λοιπὸν εἰς τὸ νὰ ὑποδείξωμεν, τί δυνάμεθα ἡμεῖς οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ψάλται, νὰ προσφέρωμεν διὰ τὴν καλυτέραν συμμετοχὴν τοῦ λαοῦ εἰς τὴν Θείαν λατρείαν.

α) Νὰ τονίσωμεν τὴν κεντρικὴν καὶ πρωτεύουσαν θέσιν τῆς Θ. Εὐχαριστίας. Αὐτὴ εἶναι τὸ κέντρον καὶ ἡ ψυχὴ τῆς λατρείας μας καὶ τὸ ἐπιστέγασμα πάσης ἄλλης ἱερᾶς τελετῆς. Διὰ τοῦτο παλαιότερον ὅλα τὰ μυστήρια ἐτελοῦντο μετὰ τῆς Θ. Λειτουργίας, ὅπως μέχρι σήμερον αἱ χειροτονίαι. Καὶ ἐπὶ τῇ ἐκδημίᾳ πιστοῦ ἐτελεῖτο ἡ Θ. Λειτουργία, ὡς πράττει μέχρι σήμερον ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία. Ἡ Θεία Εὐχαριστία λοιπὸν πρέπει ν' ἀναδειχθῇ καὶ νὰ τεθῇ ὑπεράνω πάσης ἄλλης ἀκολουθίας. Εἰς τοῦτο βεβαίως θὰ συμβάλῃ καὶ τὸ κήρυγμα, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ διαφωτισθῇ ὁ λαὸς καὶ θὰ διδαχθῇ, νὰ θεωρῇ τὴν Θ. Λειτουργίαν ἀσυγκρίτως ἀνωτέραν τῶν ἁγιασμῶν καὶ τῶν παρακλήσεων καὶ νὰ συμμετέχῃ ἐνεργῶς εἰς αὐτήν· μεγάλην σημασίαν ὅμως ἔχει καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν τελεῖται αὕτη ὑπὸ τῶν λειτουργῶν ἱερέων καὶ ψαλτῶν. Ἡ ἀμελὴς καὶ ἐπιτροχάδην τέλεσις αὐτῆς δημιουργεῖ εἰς τὸν λαὸν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι πρόκειται περὶ οὐχὶ σπουδαίας τελετῆς, ἐνῷ ἡ προσεκτικὴ καὶ ἱεροπρεπὴς τελεσιουργία της πείθει, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ μυστηρίου τῶν μυστηρίων.

β) Νὰ ἀναγινώσκωμεν τὰς εὐχὰς τῆς Θ. Εὐχαριστίας εἰς ἐπήκοον παντὸς τοῦ λαοῦ, ὅπως ἀναγινώσκομεν τὰς εὐχὰς τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ

Γάμου, τοῦ Εὐχελαίου κλπ. Αὐτὴ ἦτο ἡ ἀρχαία τάξις τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τῇ 137ῃ Νεαρᾷ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁρίζεται: «Πάντας ἐπισκόπους τε καὶ πρεσβυτέρους μὴ κατὰ τὸ σεσιωπημένον ἀλλὰ μετὰ φωνῆς τῷ πιστοτάτῳ λαῷ ἐξακουομένης τὴν θείαν προσκομιδὴν καὶ τὴν ἐν τῷ ἁγίῳ Βαπτίσματι προσευχὴν ποιεῖσθαι πρὸς τὸ κἀντεῦθεν τὰς τῶν ἀκουόντων ψυχὰς εἰς πλείονα κατάνυξιν καὶ τὴν πρὸς τὸν δεσπότην Θεὸν διανίστασθαι δοξολογίαν» [2]. Οἱ καρποὶ τῆς ἐκφώνου ἀναγνώσεως εἶναι καταφανεῖς, ὅπου αὕτη ἔχει ἐπαναφερθῆ. Ἡ μυστικὴ ἀνάγνωσις δέον νὰ περιορισθῇ εἰς τὰς εὐχάς, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἱερεὺς δέεται ὑπὲρ ἑαυτοῦ (ὡς λ.χ. ἡ εὐχὴ τοῦ Χερουβικοῦ ὕμνου), νὰ εἶναι δὲ ὄντως μυστικὴ καὶ ὄχι ἡ φωνὴ τοῦ δῆθεν μυστικῶς ἀναγινώσκοντος ἱερέως νὰ ὑπερκαλύπτῃ τὰς φωνὰς τῶν ψαλτῶν. Σχετικὸν εἶναι καὶ τὸ θέμα τῆς ὀρθῆς τοποθετήσεως τῶν εὐχῶν. Εἰς τὰ ἔντυπα λειτουργικὰ βιβλία αἱ εὐχαὶ εὑρίσκονται εἰς τὸ μέσον τῶν συναπτῶν, πολλοὶ δὲ ἱερεῖς παρασυρόμενοι ἐκ τούτου διακόπτουν τὴν συναπτήν, ἀναγινώσκουν τὴν εὐχήν, συνεχίζουν ἔπειτα τὴν συναπτὴν καὶ τέλος λέγουν τὴν ἐκφώνησιν. Τὸ ὀρθὸν εἶναι νὰ ἀπαγγέλληται πρῶτον ὁλόκληρος ἡ σειρὰ τῶν διακονικῶν καὶ ἔπειτα νὰ λέγηται ἡ ἀντίστοιχος εὐχή, τῆς ὁποίας φυσικὴ συνέχεια καὶ κατακλεὶς εἶναι ἡ ἐκφώνησις.

γ) Νὰ ἀναγινώσκωμεν ἁπλῶς, εὐκρινῶς καὶ κατ' ἔννοιαν τὰ ἀναγνώσματα: τοὺς Ψαλμούς, τὸν Ἀπόστολον, τὸ Εὐαγγέλιον, τὰ παλαιοδιαθηκικὰ ἀναγνώσματα. Οὔτε ἐπιτροχάδην, ὅπως δυστυχῶς γίνεται πολλάκις ἡ ἀνάγνωσις τῶν Ψαλμῶν, οὔτε μὲ πολλὰ ποικίλματα καὶ διανθίσματα διὰ λαρυγγισμῶν καὶ μουσικῶν γραμμῶν ἥκιστα ἐκκλησιαστικῶν, ὡς συμβαίνει μὲ τὸν Ἀπόστολον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Τὸ ἀνάγνωσμα εἶναι ἀρχαῖον καὶ ἀναπαλλοτρίωτον τμῆμα τῶν ἱ. ἀκολουθιῶν καὶ πρέπει νὰ δίδωμεν εἰς αὐτὸ τὴν πρέπουσαν σημασίαν. Δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὸν λ.χ. τὸ παρατηρούμενον πολλάκις εἰς πανηγυρικοὺς Ἑσπερινούς, νὰ παραλείπωνται τὰ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀναγνώσματα, διὰ νὰ ψαλῇ μετ' ὀλίγον ἀργῶς τὸ «Θεοτόκε Παρθένε».

δ) Νὰ ψάλλωμεν ἁπλῶς καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ὁμοιομόρφως τοὺς ὕμνους τῆς Θ. Λειτουργίας, ὥστε σὺν τῷ χρόνῳ νὰ τοὺς ἐκμάθῃ ὁ λαὸς καὶ νὰ δύναται νὰ συμψάλλῃ. Κατανοῶ τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀντιρρήσεις τῶν ἱεροψαλτῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι συνηθισμένοι νὰ ψάλλουν τὸν Τρισάγιον καὶ τὸν Χερουβικὸν Ὕμνον, τὰ Λειτουργικὰ καὶ τὸ Κοινω-

[2] Παρὰ Π. Τρεμπέλα: Αἱ τρεῖς Λειτουργίαι, σελ. 100.

νικὸν εἰς διαφόρους ἤχους καὶ κατὰ ποικίλους τρόπους. Ἡ συνήθεια αὕτη συντελεῖ μὲν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς μουσικῆς καὶ τέρπει καὶ ἱκανοποιεῖ τοὺς ὀλίγους μύστας αὐτῆς, οὐδόλως ὅμως ἐξυπηρετεῖ τὴν συμμετοχὴν τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ψαλμῳδίαν. Ὀφείλομεν λοιπὸν βάσει τῆς ἀρχῆς, τὴν ὁποίαν ἐθέσαμεν - τὰ μέσα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ σκοποῦ - νὰ θυσιάσωμεν τὰς προτιμήσεις μας χάριν τῆς οὐσίας. Ἂς μείνῃ κτῆμα ἀναφαίρετον τῶν ψαλτῶν ὁ Ὄρθρος, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ εἶναι δυσχερεστάτη, ἂν μὴ ἀδύνατος, λόγῳ τοῦ πλήθους καὶ τῆς ποικιλίας τῶν ψαλλομένων ὕμνων, καὶ ἂς γίνῃ κτῆμα τοῦ λαοῦ ἡ Θ. Λειτουργία.

ε) Νὰ καταργήσωμεν τὰ ἀργὰ καὶ ἀκατανόητα εἰς τοὺς πολλοὺς μέλη, Δύναμις, Χερουβικόν, Κοινωνικόν. Ἰδίως τὸ τελευταῖον ἂς παραχωρήσῃ τὴν θέσιν του εἰς τὴν σύντομον ψαλμῳδίαν περισσοτέρων ψαλμικῶν στίχων ἢ καὶ ὁλοκλήρων ψαλμῶν, ὡς ἐγίνετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ἀνάλογος περιορισμὸς τῶν ἀργῶν μαθημάτων ἐπιβάλλεται νὰ γίνῃ καὶ εἰς τοὺς Χαιρετισμοὺς καὶ τὰς ἀκολουθίας τῆς Μ. Ἑβδομάδος. Εἶναι ἀναγκαῖον ἐπίσης νὰ ὑπάρχῃ συμμετρία ὡς πρὸς τὴν χρονικὴν ἀγωγὴν τῶν ψαλλομένων. Δὲν εἶναι λ.χ. νοητόν, ἀφοῦ καταναλώσωμεν ἱκανὸν χρόνον εἰς ἀργὸν Δύναμις καὶ Χερουβικόν, νὰ συμπιέζωμεν ἔπειτα δι᾽ ἔλλειψιν χρόνου τὸ καιριώτερον καὶ ἱερώτερον τμῆμα τῆς Θ. Λειτουργίας· ἢ κατὰ τὴν Μ. Ἑβδομάδα, νὰ ψάλλωμεν ἀργῶς καὶ μετὰ μέλους τὸ Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος καὶ τὰ καθίσματα, τὸν δὲ ἐπακολουθοῦντα συντομώτατον κανόνα νὰ ψάλλωμεν εἰς ἀγωγὴν τόσον ταχεῖαν, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατος ἡ παρακολούθησίς του.

στ) Οἱ κήρυκες τοῦ Θ. Λόγου νὰ εἴμεθα σύντομοι εἰς τὸ κήρυγμα τῆς Θ. Λειτουργίας. Τὰ 15΄ λεπτὰ πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἀνώτατον ὅριον. Ἀλλὰ καὶ οἱ φίλοι ἱεροψάλται ἂς ἐπιδεικνύουν τὴν πρέπουσαν κατανόησιν· ἂς μὴ βλέπουν τὸ κήρυγμα ὡς κάτι τὸ παρείσακτον, τὸ ὁποῖον τοὺς κλέπτει τὸν χρόνον τῶν φωνητικῶν των ἐπιδείξεων, ἀλλ᾽ ὡς τμῆμα ἀναγκαιότατον καὶ ἀναπόσπαστον τῆς Θ. Λειτουργίας.

Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τ᾽ ἀνωτέρω ἂς μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ ἐπισημάνω μερικὰ συνήθη σφάλματα καὶ παραλείψεις, τῶν ὁποίων εἶναι ἀναγκαία ἡ ἐπανόρθωσις.

1. Ἡ εὐλαβὴς στάσις καὶ συμπεριφορὰ τῶν λειτουργῶν καὶ τῶν ψαλτῶν εἶναι ὅρος βασικός. Ἡμεῖς θὰ δώσωμεν τὸ παράδειγμα τῆς εὐλαβείας. Ἄσκοποι κινήσεις, συνομιλίαι, θόρυβοι, γέλωτες, πρέπει νὰ ἐκλείψουν. Καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν ἀκούσιον βῆχα καὶ τὸ τόσον ἀναγκαῖον

πολλάκις καθάρισμα τοῦ λάρυγγος εἶναι δυνατὸν εἰς μέγαν βαθμὸν νὰ τὰ περιορίσωμεν, ὥστε νὰ μὴ γίνωνται ἀπρεπῆ καὶ ἐνοχλητικά.

2. Σχετικὴ πρὸς τὴν εὐλάβειαν εἶναι καὶ ἡ χρῆσις τοῦ καλυμμαυχίου ὑπὸ τῶν κληρικῶν. Τὸ καλυμμαύχιον εἶναι ἐξωτερικὸν ἔνδυμα καὶ οὐχὶ λειτουργικὸν ἄμφιον. Οὐδεμίαν θέσιν ἔχει εἰς τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας. Ἂς μάθωμεν νὰ προσευχώμεθα ἀσκεπεῖς, ὅπως ὅλοι οἱ ἄνδρες, κατὰ τὴν ρητὴν παραγγελίαν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ... Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλήν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων»[3].

3. Ἂς προσαρμόζωμεν τὴν ἔντασιν τῆς φωνῆς μας πρὸς τὸν χῶρον καὶ τὸ πλῆθος. Δὲν εἶναι νοητόν, νὰ φωνασκῶμεν ἐντὸς μικροῦ ἢ κενοῦ Ναοῦ ἢ ἀντιθέτως ἐντὸς μεγάλου καὶ καταμέστου χώρου νὰ ἀπαγγέλλωμεν τόσον χαμηλοφώνως, ὥστε μόλις νὰ ἀκουώμεθα.

4. Ἂς προετοιμαζώμεθα καλῶς διὰ τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας μελετῶντες ἐκ τῶν προτέρων τόσον ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ ψάλωμεν ἢ νὰ ἀναγνώσωμεν, ὅσον καὶ τὰς τυπικὰς ὁδηγίας, ὥστε νὰ μὴ γίνωνται λάθη γραμματικά, οὔτε νὰ δημιουργῶνται χασμῳδίαι, αἱ ὁποῖαι γίνονται ἀντιληπταὶ ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ διακόπτουν τὴν προσοχήν του. Ἐὰν δὲ παραστῇ ἀνάγκη νὰ γίνῃ διόρθωσις σφάλματός τινος, νὰ γίνῃ καταλλήλως, ὥστε νὰ μὴ δημιουργηθῇ ἡ ἐντύπωσις τῆς ἀταξίας.

5. Νὰ μὴ ἀρχίζῃ ὁ ἱερεύς, πρὶν τελειώσῃ ὁ ψάλτης ἢ ἀντιθέτως, ὡς συμβαίνει ἐνίοτε εἰς τὰ Εἰρηνικά, τὴν Μεγάλην Εἴσοδον, τὸ Κοινωνικὸν κλπ. Ταυτόχρονος ἀπαγγελία ἱερέως καὶ ψάλτου εἶναι ἀκατανόητος καὶ ἀδικαιολόγητος. Δὲν θὰ λησμονήσω ποτὲ τὴν κακὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν μοῦ προὐξένησε διάκονος, ὁ ὁποῖος, πρὶν ἢ τελειώσῃ τὸ Ἀλληλούϊα τοῦ Κοινωνικοῦ - τὸ ὁποῖον μάλιστα ἐψάλη συντομώτατα, σχεδὸν χῦμα - ἤρχισε νὰ ἐκφωνῇ τὸ «Μετὰ φόβου Θεοῦ κλπ.»!.

6. Νὰ ἀπαγγέλλωνται ὁλόκληροι καὶ ὄχι κεκολοβωμένοι οἱ στίχοι εἰς τὸ Κύριε ἐκέκραξα, τὴν Τιμιωτέραν καὶ τοὺς Αἴνους. Νὰ λέγωνται ἐπίσης οἱ ὡρισμένοι στίχοι εἰς τὸ Θεὸς Κύριος καὶ τὰ Ἀντίφωνα τῆς Θ. Λειτουργίας. Ἡ ἐναλλαγὴ ἀπαγγελίας καὶ ψαλμῳδίας δημιουργεῖ εὐχάριστον ποικιλίαν. Ὑπενθυμίζομεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, ὅτι καὶ διὰ τὰς Κυριακὰς καὶ τὰς μνήμας ἁγίων καθιερώθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπὸ τῆς Ἱ. Συνόδου στίχοι ἀντιφώνων ἐκ τῶν Ψαλμῶν τῶν Τυπικῶν (102

---

[3] Α´ Κορ. ια´ 5,7.

καὶ 145). Τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ καινοτομίαν, ὅπως ἴσως τινὲς νομίζουν, ἀλλ᾽ ἐπάνοδον εἰς ἀρχαίαν συνήθειαν, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν εὐχαρίστως νὰ δεχθῶμεν καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν.

7. Νὰ λέγωνται ἀνελλιπῶς καὶ εὐκρινῶς αἱ ἀντιφωνήσεις τοῦ λαοῦ (Κύριε ἐλέησον, Παράσχου Κύριε κλπ.). Εἴμεθα ὑποχρεωμένοι μετὰ λύπης νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι πολλοὶ ψάλται μόλις καὶ μετὰ βίας ψιθυρίζουν τὰς ἀντιφωνήσεις αὐτὰς ὥς τι τὸ πάρεργον καὶ ἀνάξιον λόγου. Σημειωτέον, ὅτι μετὰ τὴν δέησιν «Ἀντιλαβοῦ, σῶσον κλπ.» ὀρθὸν εἶναι νὰ λέγωμεν Κύριε ἐλέησον καὶ ὄχι Ἀμήν. Ἐπίσης μετὰ τὴν προτροπὴν «Ὀρθοί· μεταλαβόντες κλπ.» προσφυέστερον εἶναι τὸ Δόξα σοι, Κύριε, δόξα σοι, καὶ ὄχι τὸ Κύριε ἐλέησον, διότι πρόκειται περὶ προτροπῆς πρὸς εὐχαριστίαν καὶ ὄχι πρὸς δέησιν.

8. Νὰ ἀποφεύγηται ἡ σχοινοτενὴς ἀπαρίθμησις ὀνομάτων ἁγίων κατὰ τὴν ἀπόλυσιν καὶ τὰς εὐχὰς «Σῶσον, ὁ Θεός, τὸν λαόν σου» καί, Δέσποτα πολυέλεε». Ἡ Θεοτόκος, οἱ Ἀπόστολοι, ὁ ἅγιος τοῦ Ναοῦ καὶ ὁ ἅγιος τῆς ἡμέρας εἶναι ἀρκετοί. Προσοχὴ ἐπίσης καὶ εἰς τὰ γραμματικὰ καὶ συντακτικὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα γίνονται πολλάκις εἰς τὰς εὐχὰς αὐτάς. Δὲν θὰ εἴπωμεν εἰς τὴν ἀπόλυσιν «καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἁγίων», διότι ἡ εὐχὴ τῆς ἀπολύσεως εἶναι συντεταγμένη εἰς γ΄ πρόσωπον. Εἰς τὰς ἄλλας δύο εὐχὰς ὅμως θὰ εἴπωμεν «καὶ πάντων σου τῶν ἁγίων», διότι εἶναι συντεταγμέναι εἰς β΄ πρόσωπον. Αἱ Δεσποτικαὶ καὶ Θεομητορικαὶ ἑορταί, αἱ συνάξεις κλπ. δὲν μνημονεύονται εἰς τὴν ἀπόλυσιν καὶ τὰς ἑτέρας δύο εὐχάς, διότι διὰ τῶν εὐχῶν αὐτῶν ἐπικαλούμεθα τὰς πρεσβείας τῶν ἁγίων· εἶναι ὅμως ἀκατανόητον νὰ ἐπικαλούμεθα τὰς πρεσβείας τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου ἢ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος!

Θὰ ὑποδείξω προσέτι καὶ τεχνικά τινα μέτρα, τὰ ὁποῖα, εἶναι ἀνάγκη νὰ ληφθοῦν διὰ τὴν καλὴν διεξαγωγὴν τῆς Θ. Λατρείας καὶ τὴν ἀπρόσκοπτον συμμετοχὴν τοῦ λαοῦ εἰς αὐτήν.

1. Νὰ καταργηθῇ ἡ συναλλαγὴ εἰς τὸ παγκάρι καὶ ἡ περιφορὰ δίσκων. Μὲ συστηματικὴν καὶ κατάλληλον διαφώτισιν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο, χωρὶς νὰ ζημιωθῇ ὁ Ναὸς ἢ τὸ Φιλόπτωχον Ταμεῖον. Πιστεύω, ὅτι ὁ λαὸς θὰ ἐδέχετο εὐχαρίστως τὴν ἐνσωμάτωσιν ὅλων αὐτῶν τῶν προσφορῶν εἰς τὸ ἀντίτιμον τοῦ κηροῦ.

2. Νὰ λείψουν τὰ ἔμπροσθεν τοῦ τέμπλου μανουάλια καὶ νὰ καθοδηγηθῇ ὁ λαός, νὰ μὴ ἀσπάζηται τὰς εἰκόνας κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀκολουθιῶν οὔτε νὰ μετακινῆται ἀσκόπως.

3. Νὰ ληφθῇ πρόνοια διὰ τὴν θέρμανσιν τῶν Ναῶν κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ τὸν ἀερισμὸν των κατὰ τὸ θέρος, ὡς καὶ διὰ τὴν τοποθέτησιν καθισμάτων, ὅπου βεβαίως τοῦτο εἶναι δυνατόν, ὥστε ἡ ἐντὸς τῶν Ναῶν παραμονὴ νὰ εἶναι ἄνετος.

4. Νὰ καταρτισθῇ προσφορώτερον πρόγραμμα ἱερῶν ἀκολουθιῶν· νὰ γίνωνται δηλ. αἱ ἀκολουθίαι εἰς ὥρας καταλλήλους, ὥστε νὰ διευκολύνεται ἡ προσέλευσις τοῦ λαοῦ. Σχετικὴ εἶναι καὶ ἡ τέλεσις δευτέρας Θ. Λειτουργίας, ἡ ὁποία ἐπιβάλλεται νὰ καθιερωθῇ εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρους Ναοὺς λόγῳ τῆς ἀνεπαρκείας τοῦ χώρου τῶν Ναῶν καὶ τῶν συνθηκῶν ζωῆς καὶ ἐργασίας τῶν Χριστιανῶν. Ἀξία πολλῆς προσοχῆς εἶναι καὶ ἡ πρότασις περὶ τελέσεως ἑσπερινῶν λειτουργιῶν διὰ τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ἐκκλησιασθοῦν τὸ πρωΐ[4].

5. Νὰ ἐπιμένωμεν μετὰ σχολαστικότητος εἰς τὰ ζητήματα τῆς τάξεως, ὥστε νὰ ἀντιληφθοῦν καλῶς ὅλοι οἱ Χριστιανοί, ὅτι τίποτε εἰς τὸν Ναὸν δὲν πρέπει νὰ γίνεται ἐν ἀταξίᾳ ἀλλὰ πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν[5]. Ἡ διανομὴ τοῦ ἀντιδώρου, ἡ μετάδοσις τῆς Θ. Κοινωνίας, ἡ διανομὴ τοῦ ἁγιασμοῦ, ἡ προσκύνησις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τοῦ Ἐπιταφίου κλπ. θὰ γίνουν μὲ σειρὰν καὶ τάξιν εἰς τὴν κατάλληλον ὥραν. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐπιβάλλεται ὁμοιόμορφος καὶ ἑνιαία στάσις ἐκ μέρους ὅλων τῶν ἐφημερίων καὶ πρὸς ὅλους τοὺς Χριστιανούς, ὥστε νὰ μὴ δίδωμεν λαβὴν εἰς κατηγορίας ἐπὶ ὑπερβολικῇ αὐστηρότητι ἢ ἀδιαφορίᾳ ἢ μεροληψίᾳ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταδεικνύεται, ὅτι ὁ λεγόμενος ἐκσυγχρονισμὸς τῆς θείας λατρείας εἶναι κατ' οὐσίαν ἐπάνοδος εἰς τὴν ἀρχαίαν ἁπλότητα καὶ ἱεροπρέπειαν, ἀπὸ τῆς ὁποίας - πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσωμεν - ἔχομεν ἀπομακρυνθῇ. Διὰ τὴν ἐπάνοδον εἰς αὐτὴν εἴμεθα ὑπεύθυνοι καὶ ὑπόχρεοι καὶ πρέπει νὰ πράξωμεν πᾶν τὸ δυνατόν. Μὴ τὰ περιμένωμεν ὅλα ἐκ τῶν ἄνω. Πολλὰ κακῶς ἔχοντα δυνάμεθα ἡμεῖς νὰ διορθώσωμεν. Καὶ ὀφείλομεν νὰ τὸ πράξωμεν, διὰ νὰ συντελέσωμεν, ὥστε ὅλοι, κλῆρος καὶ λαός, ὡς ἓν σῶμα καὶ μία ψυχὴ νὰ λατρεύωμεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας[6], ἡ θεία λατρεία νὰ εἶναι εὐκαιρία ψυχικῆς ἀνατάσεως καὶ νὰ ἀπερχώμεθα ἀπὸ αὐτὴν ἀναπαυμένοι καὶ ἐνισχυμένοι κατὰ τὴν ψυχήν.

[4] Περιοδικὸν Ἀνάπλασις. Δεκέμβριος 1964, σ. 2. Ἰανουάριος 1965, σ. 13. Μάρτιος 1965, σ. 6.

[5] Α´ Κορ. ιδ´ 40.

[6] Ἑβρ. ιβ´ 28.

Ο ΑΠΟΛΟΓΗΤΗΣ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ ΩΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ *

Ὑπὸ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Δ. ΝΟΥΣΚΑ S.T.M.

3. ΑΝΘΡΩΠΟΣ

α. Εἰς τὴν ἀνθρωπολογίαν αὐτοῦ ὁ Ἀθηναγόρας ἀκολουθεῖ τὴν ἰδίαν γραμμὴν ὡς καὶ εἰς τὰ προεξετασθέντα θέματα. Αἱ ἀπόψεις αὐτοῦ προϋποθέτουν τὰς ἀντιστοίχους τῆς Ἁγίας Γραφῆς, παραπέμπει δὲ εἰς φιλοσοφικὰς ἀντιλήψεις ὁμοιαζούσας πρὸς ἐκείνας τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Ὁ ἄνθρωπος ὡς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθεὶς «εὐτάκτως ἔχει καὶ τῇ κατὰ τὴν γένεσιν φύσει ἕνα καὶ κοινὸν ἐχούσῃ λόγον καὶ τῇ κατὰ τὴν πλάσιν διαθέσει οὐ παραβαινούσῃ τὸν ἐπ' αὐτῇ νόμον»[104]. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν κοινὸν «τὸν ἐν αὐτοῖς λογισμόν»[105]. Ὁ Θεὸς δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ δημιουργήσῃ τὸν ἄνθρωπον διότι εἶναι ἀνενδεὴς καὶ ἀπροσδεής. Οὔτε τὸν ἐδημιούργησε «διά τινα τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων ἔργων»[106]. Οὔτε βεβαίως τὸν ἐποίησε ἀναιτίως καὶ ματαίως. «Οὐδὲν γὰρ τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενομένων μάταιον κατά γε τὴν τοῦ ποιήσαντος γνώμην»[107]. Ἡ πλάσις αὐτοῦ εἶναι ἔργον τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ[108]. Ἐπλάσθη δὲ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ νὰ εἶναι ἁρμονική[109], καὶ «τὰ πάντα διὰ πάντων συντρέχῃ πρὸς μίαν ἁρμονίαν καὶ τὴν αὐτὴν συμπάθειαν, ἀνθρώπου γένεσις, ἀνθρώπου φύσις, ἀνθρώπου ζωή, ἀνθρώπων πράξεις καὶ πάθη καὶ βίος καὶ τὸ τῇ φύσει προσῆκον τέλος[110].

β. Ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἐκ «ψυχῆς ἀθανάτου» καὶ κατὰ τὴν γένεσιν αὐτῆς ὁ Θεὸς συνήρμοσεν αὐτῇ τὸ σῶμα. Ἡ ἀνθρωπίνη ὕπαρξις συνίσταται ἐκ τῆς ἑνότητος ταύτης διὸ καὶ «κοινὸν καταλήξωσι τέ-

---

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 263.

104 Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 25, 22 - 25

105 » » » κεφ. 25, 28.

106 » » » κεφ. 12, 4 - 5.

107 » » » κεφ. 12, 15 - 17.

108 Περὶ ἀναστάσεως Νεκρῶν, κεφ. 12, 20 - 21.

109 » » » κεφ. 15, 6.

110 » » » κεφ. 15, 3 - 6.

λος», εἰς τὸ τῆς ἀναστάσεως [111]. «Ἔστι μὲν οὗτος — ὁ ἄνθρωπος — ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, οὔτε δὲ εἰς ψυχὴν οὔτε εἰς σῶμα δέχεται τὴν ἀδικίαν. οὔτε γὰρ τὴν ψυχὴν ἀδικεῖσθαι φήσει τις σωφρονῶν· λήσεται γὰρ ταύτῃ συνεκβάλλων καὶ τὴν παροῦσαν ζωήν· εἰ γὰρ νῦν ἐν φθαρτῷ καὶ παθητῷ κατοικοῦσα σώματι μηδὲν ἠδίκηται, πολὺ μᾶλλον ἀφθάρτῳ καὶ ἀπαθεῖ συζῶσα οὐκ ἀδικηθήσεται» [112]. Συνεπῶς ἡ δημιουργία τοῦ φθαρτοῦ καὶ παθητοῦ σώματος δὲν εἶναι ἀνάξιον ἔργον τοῦ Θεοῦ διότι καὶ τούτου ἡ ἀνάστασις εἶναι δυνατὴ καὶ βουλητὴ καὶ ἀξία τοῦ δημιουργήσαντος αὐτό [114]. Τὸ σῶμα ὅμως θεωρεῖται ὑποδεέστερον τῆς ψυχῆς [115].

Παρ' Ἀθηναγόρᾳ φαίνεται ὅτι ὑπάρχουν τριχοτομικαὶ τάσεις, δὲν εἶναι ὅμως τόσον ἰσχυραὶ ὥστε νὰ θεωρηθῇ οὗτος ὡς ἀκολουθῶν τὸν τριχοτομισμόν. Οὕτως εἰς τὴν πραγματείαν αὐτοῦ περὶ ἀναστάσεως λέγει ὅτι «ὁ καὶ νοῦν καὶ λόγον δεξάμενός ἐστιν ἄνθρωπος, οὐ ψυχὴ καθ' ἑαυτήν [116]. Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον λέγει ὅτι ὁ Θεὸς «ἐποίησεν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς ἀθανάτου καὶ σώματος νοῦν τε συγκατεσκεύασεν αὐτῷ» [117]. Ὁ J. H. Crehan ὑποστηρίζει ὅτι «ἐνῷ ὁ Πλάτων ἐδέχετο τὴν τριπλῆν διαίρεσιν τῆς ψυχῆς, ὁ Ἀθηναγόρας ἐγκατέλειψεν αὐτὴν καὶ υἱοθέτησε τὴν διπλῆν διαίρεσιν καὶ εἶναι ἕνας ἐκ τῶν πρώτων, οἱ ὁποῖοι εἰσάγουν τὸν ὅρον συναμφότερον» [118]. Δικαιολογεῖ δὲ τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ νοῦ ὡς συστατικοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπαντωμένην εἰς ὀλίγα μόνον χωρία τῶν ἔργων τοῦ Ἀθηναγόρου, διὰ τοῦ ἑξῆς τρόπου. «Τὸ τρίτον συστατικόν, ὁ νοῦς, ἦτο διὰ τὸν στωϊκὸν μετοχὴ εἰς τὴν θεότητα καὶ ὁ Ἀθηναγόρας διὰ νὰ ἀποφύγῃ νὰ περιπέσῃ εἰς αὐτὴν τὴν μορφὴν τῆς εἰδολωλατρείας, ἴσως ἦτο εὐτυχὴς νὰ ἀποδεχθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον τὴν διατύπωσιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς θεωρῶν τὸν νοῦν αὐτοῦ ἀνεξάρτητον τοῦ Θεοῦ καὶ κατὰ κάποιον τρόπον ταυτιζόμενον μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου» [119]. Ἡ γνώμη αὕτη δικαιοῦται ὄχι μόνον ἐκ τῶν ἤδη προμνη-

---

[111] Περὶ Ἀναστάσεως Νεκρῶν, κεφ 12, 41 - 43 καὶ 2 - 4 κεφ. 15, 36 - 43 κεφ. 15, 7 - 8, καί 36 - 37.

[112] Περὶ Ἀναστάσεως Νεκρῶν, κεφ. 10, 13 - 18.

[114] » » » κεφ. 11, 25 - 26.

[115] » » » κεφ. 10, 21 - 22.

[116] » » » κεφ. 15, 22.

[117] » » » κεφ. 13, 13 - 16.

[118] J. H. Crehan, ἔνθ. σελ. 19.

[119] J. H. Crehan, ἔνθ. ἀν. σελ 19 - 20.

σθέντων διχοτομικῶν χωρίων, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τοῦ ἀναφερομένου κατωτέρω ἔνθα καθίσταται σαφὴς ἡ διχοτομικὴ ἀντίληψις περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἑνότητος τῶν συστατικῶν αὐτοῦ. «Οὐ μὴν οὐδὲ μακαριότης ψυχῆς κεχωρισμένης σώματος· οὐδὲ γὰρ τὴν θατέρου τούτων ἐξ ὧν συνέστηκεν ἄνθρωπος ἐσκοποῦμεν ζωὴν ἢ τέλος, ἀλλὰ τοῦ συνεστῶτος ἐξ ἀμφοῖν· τοιοῦτος γὰρ πῶς ὁ τόνδε τὸν βίον λαχὼν ἄνθρωπος καὶ δεῖ τῆς τούτου ζωῆς εἶναί τι τέλος οἰκεῖον. εἰ δὲ τοῦ συναμφοτέρου τὸ τέλος, τοῦτο δὲ οὔτε ζώντων αὐτῶν ἔτι κατὰ τόνδε τὸν βίον εὑρεθῆναι δυνατὸν διὰ τὰς πολλάκις ἤδη ρηθείσας αἰτίας οὔτε μὴν ἐν χωρισμῷ τυγχανούσης τῆς ψυχῆς, τῷ μηδὲ συνεστάναι τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον διαλυθέντος ἢ καὶ πάντη σκεδασθέντος τοῦ σώματος κἂν ἡ ψυχὴ διαμένῃ καθ' ἑαυτήν, ἀνάγκη πᾶσα κατ' ἄλλην τινὰ τοῦ συναμφοτέρου καὶ τοῦ αὐτοῦ ζώου σύστασιν τὸ τῶν ἀνθρώπων φανῆναι τέλος»[120]. Ἡ ψυχὴ ὡς ἀνωτέρα τοῦ σώματος θεωρεῖται ὁ ἡνίοχος αὐτοῦ ὅπως εἰς τὸν Φαῖδρον τοῦ Πλάτωνος. Ἕκαστον μέλος τοῦ «συναμφοτέρου» ὀφείλει νὰ προσφέρῃ τὴν ἰδικήν του συμβολὴν εἰς τὸ κοινὸν πλαίσιον τῆς ὑπάρξεως. Ἡ συνεργασία μᾶλλον καὶ ὄχι ἡ ἀντίθεσις εἶναι ὁ βασικὸς τόνος τῆς σχέσεώς των καὶ ἡ πλατωνικὴ γνώμη περὶ τοῦ σώματος ὡς φυλακῆς τίθεται κατὰ μέρος[121].

Ὁ Ἀθηναγόρας θεωρεῖ τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθέραν δεχόμενος ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων εἶναι «αὐθαίρετος», ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκλέγει ἐλευθέρως τὴν ἀρετὴν ἢ τὴν κακίαν[122]. Οὕτως ὁ Ἀθηναγόρας, μετὰ τῶν ἄλλων ἀπολογητῶν, ἀπορρίπτει τὴν στωϊκὴν μοιρολατρικὴν ἀντίληψιν[123].

γ. Περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν ἀφιερώνει ὁλόκληρον πραγματείαν. Αὕτη εἶναι καθαρῶς φιλοσοφικὴ ἀπολογία ὑπὲρ τοῦ θεμελιώδους τούτου χριστιανικοῦ δόγματος[124]. Ἐπιχειρεῖ δὲ διὰ λογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἐπιχειρημάτων νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀνάστασιν. Ἐν ἀρχῇ λέγει ὅτι ἡ σοφία, ἡ παντοδυναμία καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ δὲν συγκρούονται μὲ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, ἀλλ' εὑρίσκονται ἐν ἁρμονίᾳ μὲ αὐτὴν[125]. Περαιτέρω ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς ἀναστάσεως ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, διότι ὁ ἄνθρω-

---

120 Περὶ Ἀναστάσεως Νεκρῶν, κεφ. 25, 14 - 24.

121 J. H. Crehan, ἔθν. ἀν σελ. 20.

122 Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 24, 11 - 13.

123 J. L. Neve, ἔνθ. ἀν. σελ. 47.

124 Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, Τόμ. I σελ. 601.

125 Περὶ Ἀναστάσεως Νεκρῶν, κεφάλαια 1 - 10.

θρωπος ἐδημιουργήθη διὰ τὴν αἰωνιότητα [126]. Ἡ ἑνότης τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἡ ὁποία καταστρέφεται διὰ τοῦ θανάτου, πρέπει νὰ ἀποκατασταθῇ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ καταστήσῃ ἱκανὸν τὸν ἄνθρωπον νὰ ζῇ ἐσαεὶ [127]. Ἀκολούθως ὑποστηρίζει ὅτι, ὅπως ἡ ψυχή, καὶ τὸ σῶμα πρέπει νὰ τύχῃ τῆς τιμῆς ἢ τῆς τιμωρίας, διότι ἀμφότερα ὑπόκεινται εἰς τὴν ἠθικὴν τάξιν. «Λέγω δὲ συναμφότερον τὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἄνθρωπον, καὶ τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον γίνεσθαι πάντων τῶν πεπραγμένων ὑπόδικον τήν τε ἐπὶ τούτοις δέχεσθαι τιμὴν ἢ τιμωρίαν»[128]. Θὰ ἦτο ἄδικον νὰ τιμωρηθῇ ἡ ψυχὴ μόνον δι' ὅσα αὕτη ἔπραξε παρακινουμένη ὑπὸ τοῦ σώματος. Θὰ ἦτο δὲ ἐξ ἴσου ἄδικον νὰ μὴ ἀμειφθῇ τὸ σῶμα δι' ὅσα καλὰ ἔργα συνετελέσθησαν διὰ τῆς ἁρμονικῆς συνεργασίας μετὰ τῆς ψυχῆς [129]. Τέλος, λέγει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι πλασμένος διὰ τὴν εὐτυχίαν τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὴν ἐπίγειον ζωήν, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ τὴν εὕρῃ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν [130]. «Οὐ μὴν οὐδὲ μακαριότης ψυχῆς κεχωρισμένης σώματος· οὐδὲ γὰρ τὴν θατέρου τούτων ἐξ ὧν συνέστηκεν ἄνθρωπος ἐσκοποῦμεν ζωὴν ἢ τέλος, ἀλλὰ τοῦ συνεστῶτος ἐξ ἀμφοῖν»[131].

Ἡ ἐκτεθεῖσα ἀνωτέρω ἐπιχειρηματολογία διὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ἔχει φιλοσοφικὸν χαρακτῆρα μὴ ἀναφερομένης τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου κατὰ τὴν ὁποίαν αὕτη «ἐκζητεῖται ὡς ἀναπόσπαστος τῆς ἀνακεφαλαιώσεως τῶν πάντων ἐν τῷ ἐναθρωπήσαντι Χριστῷ». Ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν χριστιανικὴν ἄποψιν, ὁ Ἀθηναγόρας ἐπιχειρεῖ τὴν διὰ φιλοσοφικῶν συλλογισμῶν ἀπόδειξιν τῆς ἀναστάσεως διὰ λόγους ἀπολογητικούς. Τὸ γεγονὸς δὲ ὅτι αἱ προϋποθέσεις τῶν συλλογισμῶν ἔχουν ὡς ἀφετηρίαν σημεῖα τινὰ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας περὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, προσδίδει χριστιανικόν τι χρῶμα εἰς τὴν ἀπόδειξιν αὐτὴν διότι ὁ ὑπὸ τῆς σοφίας, δικαιοσύνης καὶ παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ τεθεὶς σκοπὸς διὰ τὸν ἄνθρωπον δὲν εἶναι δυνατὸν τελικῶς νὰ καταστραφῇ λόγῳ τῆς πτώσεως αὐτοῦ δεδομένου ὅτι διὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ἡ ἐν Χριστῷ ἀποκατάστασις τῆς ἀρχεγόνου καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ παρ' Ἀθηναγόρᾳ σύνδεσις ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς ἀθανασίας καὶ

---

[126] Περὶ Ἀναστάσεως Νεκρῶν κεφάλαια 12 - 13.
[127] » » » κεφάλαια 14 - 17.
[128] » » » κεφ. 18, 9 - 12.
[129] » » » κεφ. 18 - 23.
[130] J. Quasten, ἔνθ. σελ 231 - 232.
[131] Περὶ Ἀναστάεως Νεκρῶν, κεφ. 25, 14 - 16 καὶ 25, 34 - 37.

ἀπαύστου ἀγαλλιάσεως [132], ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἀρετῆς ὑπενθυμίζει τὰ βραδύτερον ἀναπτυχθέντα ἐπιχειρήματα ὑπὸ τοῦ I. Kant κατὰ τὸν ὁποῖον «ἡ τελεία ἁρμονία τῆς βουλήσεως πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον εἶναι τελειότης τὴν ὁποίαν οὐδεμία ἔλλογος ὕπαρξις εἶναι εἰς θέσιν νὰ πραγματοποιήσῃ οἱανδήποτε στιγμὴν τῆς ζωῆς της. Ἐφ' ὅσον ὅμως αὕτη ἀπαιτεῖται ὡς πρακτικῶς ἀναγκαία, δύναται μόνον νὰ κατακτᾶται ἐν τῇ προόδῳ in infinitum πρὸς ἐκείνην τὴν τελείαν ἁρμονίαν. Οὕτως αἴτημα τοῦ καθαροῦ πρακτικοῦ λόγου εἶναι ἡ ἀθανασία ἀναποσπάστως συνδεδεμένη μετὰ τοῦ ἠθικοῦ νόμου» [133], διότι τὸ summum bonum εἶναι ἐν τῇ πράξει δυνατὸν μόνον μὲ βάσιν τὴν ὑπόθεσιν μιᾶς ἄνευ τέλους διαρκείας τῆς ἐλλόγου ὑπάρξεως.

4. ΑΓΓΕΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΑΙΜΟΝΟΛΟΓΙΑ

Περὶ τῶν ἀγγέλων ἀναφέρει ὅτι ἔργον αὐτῶν εἶναι ἡ «εὐταξία» τοῦ κόσμου καὶ τῶν ὑλικῶν στοιχείων, τῶν οὐρανῶν καὶ πάντων τῶν περικλειομένων ἐν τῷ κόσμῳ [134]. Εἰς ἄλλο δὲ σημεῖον ὁμιλεῖ περὶ ἀνατεθείσης εἰς τοὺς ἀγγέλους διοικήσεως τῆς ὕλης καὶ τῶν εἰδῶν τῆς ὕλης. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τοὺς ἀγγέλους, ὥστε αὐτὸς μὲν νὰ ἔχῃ τὴν γενικὴν περὶ τοῦ κόσμου πρόνοιαν ὡς κυβερνήτης κρατῶν τὸν οἴακα τοῦ σκάφους, αὐτοὶ δὲ νὰ ἀσκοῦν ἰδιαιτέραν ἐπίβλεψιν ἐπὶ σημείων εἰς τὰ ὁποῖα ὡρίσθησαν [135]. Οἱ ἄγγελοι ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐλεύθερα ὄντα ὡς καὶ ὁ ἄνθρωπος. «Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι - αὐθαίρετοι δὴ γεγόνασιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ - ἔμειναν ἐφ' οἷς αὐτοὺς ἐποίησε καὶ διέταξεν ὁ Θεός» [136]. Ὅσοι δὲ «ἐνύβρισαν» τὴν ἰδίαν αὐτῶν φύσιν καὶ ἀρχήν, ἐξέπεσαν τῆς φυσικῆς ἀγαθότητος. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ὁ ἄρχων τῆς ὕλης καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς, καὶ «ἕτεροι τῶν περὶ τὸ πρῶτον τοῦτο στερέωμα» [137]. Καὶ ὁ μὲν ἄρχων τῆς ὕλης φέρεται ὡς «ἀμελήσας καὶ πονηρὸς περὶ τὴν τῶν πεπιστευμένων γενόμενος διοίκησιν» [138]. Οἱ ἄλλοι δὲ «εἰς ἐπιθυμίαν πεσόντες παρθένων καὶ ἥττους σαρκὸς εὑρεθέντες» ἐξ ὧν ἐγεννήθησαν οἱ καλούμενοι γίγαντες [139]. Ταῦ-

---

132 » » » κεφ. 25, 14 καὶ 25 34 - 37

133 I. Kant, Critique of Pure Reason, σελ. 406 - 11. Παρὰ W, T. Jones, ἔνθ. ἀν. σελ. 865.

134 Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 10, 32 - 36.

135 » » » κεφ. 24, 5 - 10.

136 » » » κεφ. 24, 16 - 17.

137 » » » κεφ. 24, 17 - 19.

138 » » » κεφ. 24, 22 - 23.

139 » » » κεφ. 24, 21 - 24.

τα πάντα ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν προφητῶν [140]. Καὶ ὁ λόγος τῶν ποιητῶν ἀναφέρει τι σχετικὸν περὶ τῶν γιγάντων. Δὲν πρέπει τοῦτο νὰ προκαλῇ θαυμασμόν, διότι ἡ μὲν κοσμικὴ σοφία διαφέρει τῆς θείας, ἀκριβῶς, ὅπως ἡ ἀλήθεια διαφέρει ἀπὸ τὸ πιθανόν. Ἡ μὲν θεία εἶναι ἐπουράνιος, ἡ ἄλλη δὲ ἐπίγειος. Οἱ ἐκπεσόντες ἄγγελοι περιπλανῶνται εἰς τὸν ἀέρα καὶ τὴν γῆν, αἱ δὲ ψυχαὶ τῶν γιγάντων περὶ τὸν κόσμον. Ὁ ἄρχων δὲ τῆς ὕλης «ἐναντίᾳ τῷ ἀγαθῷ τοῦ Θεοῦ ἐπιτροπεύει καὶ διοικεῖ»[141]. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ καὶ τὸν Εὐριπίδην καὶ τὸν Ἀριστοτέλη ἐπηρέασε νὰ πιστεύουν ὅτι «ἀπρονόητα τὰ κατωτέρω τοῦ οὐρανοῦ ἐποίησε,» καίτοι, κατὰ τὸν Ἀθηναγόραν, ἡ ἀΐδιος τοῦ Θεοῦ πρόνοια εἶναι ἴση ἐφ' ὅλων [142].

5. ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑΣ

Εἶναι ἐνδιαφέρον καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς παρούσης ἐργασίας νὰ ἴδωμεν ἐν ὀλίγοις πῶς ὁ Ἀθηναγόρας ἀντικρούει τὴν βάσιν τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας καὶ διὰ ποίων συλλογισμῶν ἀπορρίπτει αὐτὴν ὡς «ἀπίθανον»[143]. Ἐν ἀρχῇ λέγει ὅτι ὁ Ὀρφεύς, ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἔδωσαν ὀνόματα εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὀνομαζομένους θεοὺς [144]. Οἱ θεοὶ δὲν ὑπῆρχαν «ἐξ ἀρχῆς», ἀλλ' ἐπλάσθησαν ἀργότερον ὅπως οἱ ἄνθρωποι [145]. Πρῶτος ὁ Ὀρφεὺς ἔδωσεν ὀνόματα εἰς τοὺς θεοὺς καὶ ἐθεολόγησεν ἀληθῶς, ὡς νομίζουν οἱ κατήγοροί μας, περὶ γενέσεων θεῶν καὶ περὶ ὅσων εἶπον καὶ ἔπραξαν οὗτοι. Ὁ Ὅμηρος, ὅστις ἀκολουθεῖ τὸν Ὀρφέα εἰς αὐτά, λέγει, ὅτι οἱ θεοὶ προῆλθον ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ. «Ὠκεανός, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται»[146]. Ὥστε τὸ ὕδωρ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως τῶν θεῶν καὶ παντὸς ὑπάρχοντος. Ἐὰν ὅμως, λέγει ὁ Ἀθηναγόρας, οἱ θεοὶ ἔχουν δημιουργηθῆ ὡς μὴ ὑπάρχοντες αἰωνίως, «ὡς λέγουσι οἱ περὶ αὐτῶν θεολογοῦντες, δὲν ὑπάρχουν. Διότι τὸ ἀγένητον εἶναι ἀΐδιον, τὸ δὲ γενητὸν εἶναι φθαρτὸν [147]. Ἀναφέρεται δὲ εἰς πλατωνικὴν γνώμην διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἀσύστατον τῆς Ὁμηρικῆς καὶ Ὀρφικῆς θεολογίας. «Περὶ νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ διαλεγόμενος ὁ Πλάτων τὸ μὲν ἀεὶ ὄν, τὸ νοητὸν ἀγένητον εἶναι

[140] Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 24, 20 (ἰδὲ Γεν. 6, 1-4).
[141] » » » κεφ. 25, 35-36.
[142] » » » κεφ. 25, 1-8.
[143] » » » κεφ. 20, 2.
[144] » » » κεφ. 17, 29-31.
[145] » » » κεφ. 18, 34-35.
[146] » » » κεφ. 18, 35-40 καὶ 1-5.
[147] » » » κεφ. 19, 20-24.

διδάσκει τὸ δὲ οὐκ ὄν, τὸ αἰσθητόν, γενητὸν καὶ ἀρχόμενον εἶναι καὶ παυόμενον»[148]. Διὰ τοῦτο δὲν προσκυνοῦμεν τὴν παθητὴν ὕλην, οὔτε θεωροῦμεν δυνάμεις τοῦ Θεοῦ τὰ μέρη τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὸν ποιητὴν αὐτῶν καὶ δεσπότην [149].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀθηναγόρου εἶναι νὰ παρουσιάσῃ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ὡς «σεβαστὴν φιλοσοφίαν» (respectable philosophy) κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Richardson [150] ἡ ὁποία ἔχει ἀρκετὰ κοινὰ σημεῖα μὲ τὰς καλυτέρας φιλοσοφικὰς σχολὰς τῆς ἐποχῆς [151]. Οὕτω χρησιμοποιεῖ φιλοσοφικοὺς ὅρους καὶ προτάσεις εἰς τὰ ἔργα του. Υἱοθετεῖ δὲ τὰς πλατωνικὰς περὶ Θεοῦ ἰδέας, περὶ ἀγενήτου, νοητοῦ, ἀεὶ ὄντος, ὑπογραμμίζων τὴν προτεραιότητα αὐτοῦ ἀπὸ τὸ αἰσθητόν, τὸ γενητόν, τὸ οὐκ ὄν [152]. Τὴν περὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ ἰδέαν εὑρίσκει ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα [153]. Ἀπὸ τοὺς στωϊκοὺς λαμβάνει τὴν περὶ τῆς ἁρμονίας καὶ τάξεως ἐν τῷ κόσμῳ ἰδέαν ὡς ἀπόδειξιν περὶ τοῦ Θεοῦ [154]. Ἀπὸ τοὺς νεοπυθαγορείους προέρχεται ἡ ἄποψις περὶ κόσμου ὡς κλειστῆς σφαίρας κινουμένης ἐν ρυθμῷ [155]. Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη λογικὴ ἔχει ὅρια, υἱοθετεῖ τὴν γνώμην τῶν σκεπτικῶν [156]. Ἐν τούτοις οἱ χριστιανοὶ διὰ τοῦ θείου λόγου ἐδέχθημεν καθαρωτέραν καὶ τελειοτέραν γνῶσιν περὶ Θεοῦ, κόσμου καὶ ἀνθρώπου. Εἰς τὸν χριστιανισμὸν ὑπάρχει ἅπασα ἡ ἀλήθεια [157] διότι εἶναι ἡ θρησκεία τῆς θείας ἀποκαλύψεως.

2. Ὁ Ἀθηναγόρας δὲν δίδει ὁρισμὸν τῆς φιλοσοφίας, ὡς ὁ Ἰουστῖνος. Εἶναι ὅμως φανερὸν ὅτι ἀντιλαμβάνεται αὐτὴν κατὰ πλατωνικὴν καὶ ἀριστοτελικὴν ἔννοιαν, ἤτοι ὡς ἀναζήτησιν τοῦ ὄντως ὄντος, ὡς «ἐπιστήμην τῆς ἀληθείας»[158].

---

148 Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 19, 26 - 28.

149 » » » κεφ 18, 13 - 15·

150 C. Richarson, ἔνθ. ἀν. σελ. 293. Ὁμοίως ἰδὲ J L. Neve, ἐνθ. ἀν. σελ. 45

151 C. Rishardson, ἔνθ. ἀν. σελ. 296

152 Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 36.

153 C. Richardson, ἔνθ. ἀν. σελ. 295

154 Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 4, 5, 16

155 Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 16.

156 Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν, κεφ. 7 Ἰδὲ C. Richardson, ἐνθ. ἀν. σελ. 295.

157 Γ. Δέρβου, Χριστιανικὴ Γραμματολογία, σελ. III.

158 Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου, ἔνθ. ἀν. σελ. 14.

3. Διὰ τοῦ ἁρμονικοῦ συνδυασμοῦ σημείων τινῶν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μὲ τὴν φιλοσοφίαν, ὁ Ἀθηναγόρας πλουτίζει τὸν κανόνα τῆς πίστεως δημιουργῶν οὕτω θεολογικὴν σκέψιν. Εἰς τοῦτο δέον νὰ θεωρηθῇ μετὰ τοῦ Ἰουστίνου προαλεξανδρινὸς χριστιανὸς διανοητὴς καὶ πρόδρομος τῆς ἑλληνικῆς θεολογικῆς σκέψεως γενικώτερον. Εἰδικῶς ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς γενομένης ὑπ' αὐτοῦ συμφιλιώσεως τοῦ χριστιανικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὁ Ἀθηναγόρας, μετὰ τοῦ Ἰουστίνου καὶ ἄλλων, ἤνοιξε τὸν δρόμον διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ [159] τὸν ὁποῖον ἀνέπτυξαν εἰς μεγάλον βαθμὸν οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας τοῦ 4ου αἰῶνος. Τὴν συμφιλίωσιν αὐτὴν ἐκφράζει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τιτλοφορεῖται ὡς «φιλόσοφος χριστιανὸς»[160]. Κατέστη δὲ φανερὸν ὅτι ὁ Ἀθηναγόρας καταβάλλει μεγάλην προσπάθειαν διὰ τὸν διάλογον καὶ τὴν συμφιλίωσιν τοῦ θεολογικοῦ λόγου μετὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ μάλιστα εἰς εὐρυτέραν κλίμακα ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς προηγηθέντας αὐτοῦ χρόνους. Τοῦτο ἀποτελεῖ δίδαγμα διὰ τὴν ἐποχήν μας κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ θεολογικὸς λόγος δέον νὰ ἀναζητήσῃ νέας ὁδοὺς διὰ τὸν διάλογον αὐτοῦ μετὰ τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου τοῦ ὁποίου ἡ ἐκκοσμίκευσις εἶναι ἐντονωτάτη.

4. Ὁ Ἀθηναγόρας εἰς τὴν στάσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἀντιτίθεται πρὸς τὸν σύγχρονον αὐτοῦ ἀπολογητὴν Τατιανὸν ὁ ὁποῖος λαμβάνει ἀπολύτως ἐχθρικὴν θέσιν ἔναντι αὐτῆς. Ἀπὸ τὸν Ἰουστῖνον λαμβάνει θεολογικάς τινας ἰδέας ὡς εἶναι ἡ περὶ Λόγου διδασκαλία, ἡ περὶ θεοπνευστίας τῶν προφητῶν, ἡ περὶ ἀναστάσεως - ἐν μέρει ἡ περὶ ἀγγελολογίας καὶ δαιμονολογίας κ. ἄ [161]. Ἡ φιλικὴ θέσις ἔναντι τῆς φιλοσοφίας τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ὁ Ἰουστῖνος, ἠκολουθήθη μὲ μεγαλυτέραν ἐπιτυχίαν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναγόρου [162]. Εἰς τὰ ἔργα του δὲ παρουσιάζει πρωτοτυπίαν, ἰδιαιτέρως εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς ἑνότητος τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν πραγματείαν. Διὰ τοῦτο θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν ὡς σπουδαῖος ἀπολογητής. Ὁ Cross τὸν χαρακτηρίζει ὡς ἕνα ἐκ τῶν καλυτέρων ἀπολογητῶν [163], ὁ δὲ καθηγητής μου εἰς τὸ Union Theological Seminary τῆς Νέας Ὑόρκης Cyril Richardson τὸν θεωρεῖ «ὡς τὸν ἱκανώτερον εἰς πολλὰ σημεῖα ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀπολογητῶν»[164].

[159] Π. Ι. Μπρατσιώτου, Οὑμανισμὸς καὶ Χριστιανισμός. Διαλέξεις σ. 29.
[160] B. Altaner, Patrologie, sechste Auflage, σελ. 103.
[161] C. Richardson, ἐνθ. ἀν. σελ. 296.
[162] Ed. Goodspeed, A History of Early Christian Literature, σελ. 188.
[163] F. L. Cross, The Oxford Dictionarnaty, σελ. 100.
[164] C. Richardson, ἔνθ. ἀν. σελ. 290.

† ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΗΣ

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἡ γεραρὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης καὶ ἡ Ὀρθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιστήμη, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου Παναγιωτίδου, ἐστερήθησαν ἑνὸς τῶν διακεκριμένων Καθηγητῶν τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας καὶ ἡ Ἐκκλησία τοῦ ἀφωσιωμένου διδασκάλου καὶ διαπρεποῦς κήρυκος τοῦ Εὐαγγελίου.

Ὁ Ἰ. Παναγιωτίδης ὡς σπουδαστὴς τῆς Ἰ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, ὑπῆρξεν πνευματικὸν ἀνάστημα τοῦ διαπρεποῦς Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακεὶμ τοῦ Γ΄ τοῦ μεγαλοπρεποῦς.

Ὁ ἀείμνηστος ἐπὶ 35 συναπτὰ ἔτη ἐγαλούχησε μὲ τὰ ἱερὰ γράμματα τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας τοὺς σπουδαστὰς τῆς τροφοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς, ἐπωμισθεὶς ἐν καιροῖς χαλεποῖς, οὐ μόνον ὁλόκληρον τὸ βάρος τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ τὴν διεύθυνσιν, ἀνεδειχθεὶς διὰ τῆς ἀρτίας αὐτοῦ μορφώσεως εἷς τῶν ἀρίστων καθηγητῶν τῆς Θεολογίας.

Ἡ ἐπαγωγὸς μέθοδος τῆς διδασκαλίας, ὁ μειλίχιος αὐτοῦ χαρακτήρ, κατέκτων τοὺς σπουδαστάς.

Διὰ τὰς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν πολλαπλὰς αὐτοῦ ὑπηρεσίας τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐτίμησεν αὐτὸν διὰ τοῦ ὀφφικίου τοῦ «Ἄρχοντος διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου».

Ἀλλὰ καὶ ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Θεσ)νίκης ἐκτιμῶσα τὴν πρὸς τὴν Θεολογικὴν ἐπιστήμην πολύτιμον αὐτοῦ προσφορὰν ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ ἐπίτιμον διδάκτορα τῆς Σχολῆς.

Ὁ ἀείμνηστος ἀποσυρθεὶς τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας οὐκ ἐπαύσατο μελετῶν καὶ συγγράφων εἴτε πρωτοτύπους ἐκλαϊκευμένας μελέτας εἴτε μεταφράζων ἔργα φημισμένων ξένων συγγραφέων διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ καὶ τῆς νεολαίας, ἐν αἷς καὶ ἡ ἐν τῷ ἡμετέρῳ περιοδικῷ ἐσχάτως δημοσιευθεῖσα μετάφρασις τοῦ ἔργου τοῦ διαπρεποῦς ἱεροκήρυκος Frank Thomas «ἑρμηνεία τῆς Κυριακῆς προσευχῆς».

Συμμετέχοντες εἰς τὴν θλῖψιν τῶν προσφιλῶν οἰκείων του, εὐχόμεθα τὴν ἐξ ὕψους παρηγορίαν καὶ εἰς τὸν μεταστάντα αἰωνίαν τὴν μνήμην.

Π. Ρ.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΜΑΘΗΤΙΚΑΙ ΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΕΙΣ ΤΗΣ Ι. ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣ)ΝΙΚΗΣ

Ἀγαστῇ μερίμνῃ τοῦ Π. Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδου ἐλειτούργησαν καὶ ἐφέτος κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας μαθητικαὶ κατασκηνώσεις διὰ παιδιὰ διαφόρων ἡλικιῶν.

Διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν κατασκηνωτῶν ἐπελέγησαν κατάλληλα στελέχη, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς ἀφιλοκερδοῦς ἐργασίας των ἀξιοποιοῦν καὶ καθιστοῦν περισσότερον ἀποδοτικὴν τὴν κατασκήνωσιν. Τὰ στελέχη τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὸ ἐπιτελεῖον τῆς κατασκηνώσεως ἐνδιαφέροντο μὲ στοργὴν διὰ τὴν διατροφήν, τὴν σωματικὴν ὑγείαν, τὴν ψυχαγωγίαν, τὴν διανοητικὴν εὐχάριστον μόρφωσιν καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν κατασκηνωτῶν. Ἐπεδίωκον νὰ θέσουν τὸ ἔργον των ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ. Ἱερεῖς, πνευματικοὶ καὶ ἐμπνευσμένοι θεολόγοι προσέφερον εἰς τοὺς κατασκηνωτὰς τὴν πνευματικήν των ἐπιστασίαν.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατασκηνωτῶν ἀνῆλθεν ἐφέτος εἰς 900 ἤτοι εἰς τὸ τετραπλάσιον τῶν προηγουμένων ἐτῶν, τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῆς κοινωνίας πρὸς τὸ ἔργον τῆς Ἐκκλησίας.

ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΚΑΙ ΕΥΛΟΓΙΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΜΕΛΛΟΝΥΜΦΟΥΣ

Ἄξιαι ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως εἶναι αἱ ὑπὸ τοῦ Π. Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης εἰδικαὶ συγκεντρώσεις ὑπὲρ τῶν μελλονύμφων, αἱ ὁποῖαι λαμβάνουν χώραν ἑκάστην Παρασκευὴν τὸ ἀπόγευμα ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μεγάρου καθ' ἃς οὗτοι προσέρχονται νὰ λάβωσι παρὰ τῶν χειρῶν τοῦ Παναγιωτάτου τὴν ἄδειαν γάμου, τὴν εὐλογίαν καὶ τὰς πατρικὰς αὐτοῦ εὐχάς. Τοῦτο ἐθέσπισεν ὁ Π. Μητροπολίτης διότι πιστεύει ὅτι ἡ ἄδεια γάμου διὰ τοὺς χριστιανοὺς εἶναι κάτι τὸ πολὺ σοβαρὸν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὄχι ἓν ἁπλοῦν πιστοποιητικόν. «Νέοι καὶ νέαι, τονίζει ὁ Παναγιώτατος πρὸς τοὺς μελλονύμφους, διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ Γάμου καὶ ὑπὸ τὰς εὐχὰς καὶ εὐλογίας τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, θὰ ἀποσπασθῆτε ἀπὸ τὸ δένδρον τῆς οἰκογενείας σας καὶ

θὰ φκιάξετε τὸ δικό σας σπίτι. Σᾶς εὔχομαι καὶ τρισευτυχισμένη οἰκογενειακὴ ζωὴ καὶ ἡ χάρις τοῦ Παναγάθου Θεοῦ νὰ εἶναι μαζί σας».

ΠΑΜΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΕΝΩΣΙΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΑΝΑΔΑ

Ἐν ἀτμοσφαίρᾳ ἐθνικῆς ἐξάρσεως καὶ πατριωτικοῦ μεγαλείου ἐγένετο ἐν Θεσσαλονίκῃ ἡ ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν, τὴν μεσημβρίαν τῆς Κυριακῆς 4ης Αὐγούστου, εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ κινηματοθεάτρου «Ἀριστοτέλειον» τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν τοῦ 22ου ἐθνικοῦ συνεδρίου τῆς Παμμακεδονικῆς ἑνώσεως Ἀμερικῆς καὶ Καναδᾶ, τῇ συμμετοχῇ (2.000) περίπου συνέδρων.

Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ συνεδρίου οἱ ὁμογενεῖς παρηκολούθησαν πανηγυρικὴν θείαν λειτουργίαν ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ τοῦ Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου, τελεσθεῖσαν τῇ συμμετοχῇ πολλῶν Σεβ. Μητροπολιτῶν ἐκ Βορείου Ἑλλάδος. Τὸν θεῖον λόγον ἐκήρυξεν ὁ Π. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδας.

Κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ συνεδρίου ἐπίσημοι καὶ ὁμογενεῖς ἔψαλον τὸ ἀπολυτίκιον τοῦ Πολιούχου Ἁγίου Δημητρίου καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Π. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἀνέπεμψεν εὐχαριστήριον δέησιν καὶ ηὐχήθη εὐόδωσιν τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ. Τὴν Βαν ἡμέραν τοῦ συνεδρίου ἀφίχθη εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Βορ. καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς κ. Ἰάκωβος πρὸς παρακολούθησιν τοῦ συνεδρίου. Εἰς τὸ ἀεροδρόμιον ὑπεδέχθησαν τὸν Ἀρχιεπίσκοπον καὶ τὴν συνοδείαν αὐτοῦ ὁ Π. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως καὶ πολλοὶ ὁμογενεῖς.

Προσφωνῶν τὸν Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπον ὁ Π. Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδας εἶπε τὰ ἑξῆς:

Σεβασμιώτατε ἅγιε ἀδελφέ,

Ἡ Ἀποστολικὴ τῶν Θεσσαλονικέων Ἐκκλησία σᾶς ὑποδέχεται μὲ αἰσθήματα ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ εὔχεται καὶ παρακαλεῖ τὸν Κύριον τῶν Δυνάμεων νὰ σᾶς χαριτώνῃ, νὰ σᾶς φωτίζῃ καὶ νὰ σᾶς ἐνδυναμώνῃ διὰ νὰ ἐξακολουθῆτε νὰ εἶσθε ὁ καλὸς ποιμήν, ὁ στοργικὸς σύμβουλος καὶ ὁ φωτεινὸς ὁδηγὸς τῶν ἀδελφῶν μας τῶν ἀποδήμων εἰς τὴν Ἀμερικήν, διὰ νὰ δοξάζηται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ μεγαλύνεται ἡ αἰωνία Ἑλλάς.

Ἀπαντῶν ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος ηὐχαρίστησε θερμότατα τὸν Παναγιώτατον διὰ τοὺς λόγους τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης μὲ τοὺς ὁποίους ἐχαιρέτησε τὴν ἄφιξίν του καὶ τῶν Σεβασμιωτάτων συνοδῶν

του. Ἐκ τοῦ ἀεροδρομίου ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος μετέβη εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ συνεδρίου γενόμενος τιμητικώτατα δεκτὸς ὑπὸ τῶν συνέδρων οὓς καὶ προσεφώνησε καταλλήλως.

Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν, αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν πέντε ἡμέρας, ἐγένετο ἡ ἐκλογὴ τοῦ νέου Διοικητικοῦ Κεντρικοῦ Συμβουλίου τῆς Παμμακεδονικῆς καὶ ἡ ὁρκωμοσία τῶν μελῶν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Π. Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ. Λεωνίδου.

Ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς κ. Ἰάκωβος μετὰ τὴν ἐξ Ἑλλάδος ἐπιστροφήν του εἰς Ν. Ὑόρκην ἀπέστειλε πρὸς τὸν Π. Μητροπολίτην Θεσ)νίκης κ. Λεωνίδαν τὴν κατωτέρω εὐχαριστήριον ἐπιστολήν:

Νέᾳ Ὑόρκῃ τῇ 14 Αὐγούστου 1968

Σεβασμιώτατε καὶ λίαν ἀγαπητὲ ἐν Χριστῷ Ἀδελφέ,

Ἐπανελθὼν Θείᾳ συνάρσει εἰς τὴν ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ ἕδραν τῶν καθηκόντων μου, σπεύδω νὰ εὐχαριστήσω ἐκ μέσης ψυχῆς τὴν Ὑμετέραν Φίλην Σεβασμιότητα, διὰ τὴν πολλήν, ἣν ἐπεδείξατο πρὸς τὴν ταπείνωσίν μου ἀγάπην καὶ γενναιόφρονα στοργὴν κατὰ τὴν παρ' Αὐτῇ ἐπίσκεψίν μου, ὡς καὶ τῶν συνοδῶν μου.

Δοξολογῶ τὸ Ὄνομα τοῦ Παναγάθου Θεοῦ, Ὅστις ἐν τῷ ἐλέει Του ἠθέλησεν, ὅπως ἡ ΙΘ΄ Κληρικολαϊκὴ συνέλευσις τῶν Κοινοτήτων τῆς ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Β. καὶ Ν. Ἀμερικῆς λάβῃ χώραν ἐπὶ τοῦ τετιμημένου ἐδάφους τῆς πατρώας γῆς καὶ εὐσεβείας, καὶ διότι ἐπὶ πλέον ηὐδόκησεν, ὅπως ἐπιστηριχθῶμεν καὶ διὰ τῆς παρ' Ὑμῖν βραχείας μέν, ηὐλογημένης ὅμως φιλοξενίας καὶ φιλαδέλφου ἀναστροφῆς.

Μνήμων εἰσέτι τῆς δαψιλείας τῶν αἰσθημάτων Ὑμῶν θὰ παραμείνω τῆς Ὑμετέρας Σεβασμιότητος καὶ ἀδελφὸς ἱκέτης πρὸς τὴν Θεομήτορα, Ἧς τὴν Κοίμησιν τιμῶμεν, ἵνα πρεσβεύῃ Αὕτη παρὰ τῷ Υἱῷ καὶ Δεσπότῃ Αὐτῆς, Κυρίῳ δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ διηνεκῶς ὑπὲρ τοῦ τιμιωτάτου Ὑμῶν προσώπου καὶ ἔργου, ὅπως τοῦτο ἀποβαίνῃ ἐπὶ ἁγιασμῷ καὶ σωτηρίᾳ τοῦ Θεοπιστεύτου Ὑμῶν Ποιμνίου καὶ ἀγαθῷ τῆς καθόλου Ἁγίας ἡμῶν Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.

Τῆς Ὑμετέρας Σεβασμιότητος ἐλάχιστος ἐν Χριστῷ Ἀδελφὸς
καὶ ὅλως πρόθυμος
† Ὁ Ἀμερικῆς Ἰάκωβος

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΣ ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ ΕΠΙ ΤΗ ΔΙΑΣΩΣΕΙ ΤΟΥ κ. ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ

Ἐπὶ τῇ διασώσει τοῦ πρωθυπουργοῦ κ. Γ. Παπαδοπούλου ἐκ τῆς ἐναντίον του δολοφονικῆς ἀποπείρας ἐψάλη ἐν τῷ Καθεδρικῷ Βυζαντινῷ Ι. Ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας εὐχαριστήριος δοξολογία τῇ Κυριακῇ 18.8.68 χοροστατοῦντος τοῦ Π. Μητροπολίτου κ. Λεωνίδου καὶ παρουσίᾳ τοῦ Ὑπουργοῦ Β. Ἑλλάδος, τῶν πολιτικῶν, δημοτικῶν, ἐκπαιδευτικῶν, στρατιωτικῶν ἀρχῶν καὶ πλήθους λαοῦ.

Μετὰ τὴν δοξολογίαν ὡμίλησεν ὁ Π. Μητροπολίτης, ὁ ὁποῖος ἐκάλεσεν ὅλους τοὺς Ἕλληνας ὅπως ἠνωμένοι παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 21ης Ἀπριλίου, συντρίψουν τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πατρίδος καὶ καταστήσωσι τὴν Ἑλλάδα ἰσχυρὰν καὶ παντοδύναμον, διὰ νὰ προχωρήσῃ ταχέως εἰς τὴν ἀναγέννησιν.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

P. Brunner, Pro Ecclesia (Gesammelte Aufsätze zur Dogmatischen Theologie), Hamburg, 1962, 1966. tom. A - B, σ. 779.

Ὁ καθηγητὴς τῆς Δογματικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ HEIDELBERG λουθηρανὸς P. BRUNNER εἰς δύο ὀγκώδεις τόμους παρουσίασε συστηματικῶς τὰς κατὰ καιροὺς ὑπ' αὐτοῦ γενομένας μελέτας ἐπὶ δογματικῶν καὶ κοινωνιολογικῶν θεμάτων. Ὡς πρώτην γενικὴν παρατήρησιν δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι τὸ ὀγκῶδες τοῦτο ἔργον, πολυετὴς καὶ πολύμοχθος προσπάθεια ἐτῶν, προβάλλει ἐντόνως τὴν ζῶσαν ἐν ἀγωνίᾳ καὶ καρποφορίᾳ θεολογικὴν σκέψιν τοῦ συγγραφέως, ἀναζητοῦσαν ὀρθὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ θεμελιώδη θέματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τὸν καθηγητὴν BRUNNER, τοῦ ὁποίου τὰς παραδόσεις καὶ τὰς ἐπιστημονικὰς φροντιστηριακὰς ἀσκήσεις εἴχομεν τὴν εὐτυχίαν νὰ παρακολουθήσωμεν ἐπὶ διετίαν, διακρίνει ἔντονος θεολογικὴ συνείδησις, ἀκαταπόνητος ἀντοχὴ εἰς τὴν ἔρευναν καὶ διδασκαλίαν ὡς καὶ πλουσία συμπάθεια διὰ τὸ ἔργον τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως. Σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ BRUNNER ἐκπροσωπεῖ ἰσχυρῶς τὴν θεολογικὴν ἐκείνην σκέψιν τοῦ συγχρόνου Προτεσταντισμοῦ, ἡ ὁποία προσπαθεῖ διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν πηγῶν τῶν Ὁμολογιῶν νὰ ὑπερνικήσῃ τὰς εἰς τὸν χῶρον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ σκέψεως δημιουργηθείσας δυσχερείας, προελθούσας ἐκ τῶν φιλευλευθέρων θεολογικῶν τάσεων, τῆς πιεστικῆς κινήσεως καὶ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ ὀρθολογισμοῦ.

Αἱ μελέται τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου διαιροῦνται εἰς 9 αὐτοτελεῖς ἑνότητας αἱ ὁποῖαι θίγουν τὰ θεμελιώδη δογματικὰ καὶ κοινωνιολογικὰ θέματα (Γραφὴ καὶ Ὁμολογίαι, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, Λόγος καὶ Μυστήρια, Ἐκκλησία καὶ ἐξουσία, Χριστὸς καὶ κόσμος, Δημιουργία καὶ Χριστολογία, Δικαίωσις, Ἐκκλησία καὶ Ἐκκλησίαι, Θεολογία τῆς λατρείας). Ἐν προκειμένῳ θὰ ἀναφέρωμεν μόνον ὡρισμένα χαρακτηριστικὰ σημεῖα τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου ἔργου. Ὁ συγγραφεὺς

εἰς τὴν Ἐκκλησιολογίαν προσπαθεῖ νὰ ὑπερνικήσῃ πολλὰς προτεσταντικὰς ἀτοπίας. Χαρακτηρίζων τὴν ἀκραίαν περὶ ἀοράτου ἐκκλησίας διδασκαλίαν ὡς νεοπροτεσταντικήν, τονίζει ἰσχυρῶς ὅτι ἡ Ἐκκλησία δύναται νὰ νοηθῇ μόνον ὡς ὁρατὴ καὶ ἱστορικὴ ἔκφρασις (Α σ. 210 κ. ἑξ.). Βεβαίως ἡ ὀρθόδοξος διδασκαλία περὶ τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς καὶ τῆς ἱερωσύνης, ὡς εἰδικοῦ μυστηριακοῦ χαρίσματος εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας δὲν γίνεται δεκτὴ (Β, σ 226, Α, σ.308). Χωρὶς τὴν ζωὴν τῆς παραδόσεως, κατὰ τὸν συγγραφέα, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀσφαλὲς κριτήριον τῆς ἀληθείας τῆς Ἀποστολικῆς καὶ Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ ἀνθρωπολογικὸν πρόβλημα ἀντιμετωπίζεται ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆςλουθηρανικῆς θεολογικῆς σκέψεως. Ὁ συγγραφεὺς ὅμως δεικνύει κάποιαν ἄνεσιν καὶ πρωτοτυπίαν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος τούτου. Ὁ ὑπερτονισμὸς τῆς διὰ τῆς πτώσεως ἐξαχρειώσεως τοῦ ἀνθρώπου δὲν τὸν ἐμποδίζει νὰ υἱοθετήσῃ τὰς θέσεις περὶ τῆς σχετικῆς ἱκανότητος τοῦ ἀνθρωπίνου αὐτεξουσίου καὶ περὶ τοῦ γεγονότος τῆς φυσικῆς ἀποκαλύψεως. Ἡ δικαίωσις, κατ' αὐτὸν συντελεῖται sola fide, τὸ γεγονὸς ὅμως τοῦτο ἑρμηνεύεται χριστολογικῶς, ὡς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σωτηρία δυνάμει τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Αὕτη θεωρεῖται ὡς ἀναγέννησις καὶ ἐλευθερία ἐκ τῆς δυνάμεως τῆς ἁμαρτίας διὰ τῆς νίκης τῆς ἀναστάσεως. Ἡ σπουδαιότης τοῦ γεγονότος τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ἀποτελεῖ τὴν πεμπτουσίαν τῆς θεολογικῆς σκέψεως τοῦ συγγραφέως. Σημειώνει δὲ χαρακτηριστικῶς ὅτι οἱ Λουθηρανοὶ εὑρίσκονται ἐν ἀδίκῳ ἐντοπίζοντες τὴν δικαίωσιν εἰς τὴν πρᾶξιν τοῦ σταυρικοῦ θανάτου καὶ ὄχι εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀναστάσεως (Α, σ. 353, Β, σ. 76). Πνευματολογία ἐντὸς τῶν διαστάσεων τῆς Ἐκκλησίας, Χριστολογία καὶ σωτηριολογία συνδέονται ἀρρήκτως εἰς τὴν θεολογικὴν σκέψιν τοῦ συγγραφέως.

Ἐξ ἄλλου ὁ συγγραφεὺς ἐπιδεικνύει μεστὴν θεολογικὴν σκέψιν, ἐμπλουτισμένην ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν προτεσταντικῶν Ὁμολογιῶν καὶ ἐκ τῆς ἀρχαίας καὶ πατερικῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Ὁ παύλειος χαρακτὴρ τῆς προτεσταντικῆς θεολογικῆς σκέψεως εἰς τὸ ἔργον τοῦ συγγραφέως ἐγκεντρίζεται εἰς τὸ ἰωάννειον πνεῦμα τῆς Ἀγάπης. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν πλέον χαρακτηριστικὸν καὶ ἰδιάζοντα τόνον τῶν μελετῶν τοῦ ἔργου τούτου. Ἕτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶναι τὸ οἰκουμενικὸν πρίσμα ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς διαλέγεται μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν, ὄχι ὅμως τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Γνωρίζει ὅμως ἱκανοποιητικώτατα τὴν ὀρθόδοξον πατερικὴν σκέψιν. Ἡ ἀγωνία τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου συνέχει τὸν συγγραφέα, ὁ ὁποῖος ἀναζητεῖ εἰς τὰς ἐρεύνας του τὰς βάσεις τῆς ἀλληλογνωριμίας τῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ σαφήνεια, τὸ ἑλκυστικὸν ὕφος καὶ ἡ γλαφυρότης τοῦ λόγου, ὅσον βεβαίως δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν ταῦτα, ὡς καὶ ἡ ἔντονος «θεολογικὴ» ἀγωνία τοῦ συγγραφέως προσδίδουν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο χάριν καὶ ἰσχυρὸν θέλγητρον.

ΝΙΚ. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ